

REZULTATI PROTIVMINSKOG DJELOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI U KONTEKSTU ODRŽIVOG RAZVOJA

Fotografija: Deminer Norveške narodne pomoći (NPA) tokom terenskih operacija u BiH
Izvor: GICHD i Johannes Müller

Rezultati protivminskog djelovanja u Bosni i Hercegovini u kontekstu održivog razvoja, GICHD i UNDP, juni 2022.

© GICHD i UNDP

Sadržaj publikacije, njeni navodi i korišteni nazivi ne podrazumijevaju izražavanje bilo kakvog mišljenja u ime GICHD-a i UNDP-a o pravnom statusu bilo koje zemlje, teritorije ili naoružane grupe, ili o razgraničenju njihovih unutrašnjih ili vanjskih granica. Sav sadržaj je isključiva odgovornost GICHD-a i UNDP-a.

**REZULTATI PROTIVMINSKOG
DJELOVANJA U BOSNI I
HERCEGOVINI U KONTEKSTU
ODRŽIVOG RAZVOJA**

DONATORI

MEĐUNARODNI CENTAR ZA HUMANITARNO DEMINIRANJE IZ ŽENEVE (GICHD)

Međunarodni centar za humanitarno deminiranje iz Ženeve radi na smanjenju rizika za zajednice uzrokovanih eksplozivnim sredstvima, s naglaskom na mine, kasetnu municiju i zalihe municije.

Centar pomaže u razvoju i profesionalizaciji sektora u korist svojih partnera, odnosno nacionalnih i lokalnih tijela, donatora, Ujedinjenih naroda, drugih međunarodnih i regionalnih organizacija, nevladinih organizacija, privatnog sektora i akademske zajednice, što se postiže kombinacijom četiri oblasti usluga: podrška na terenu usmjerena na savjetovanje i osposobljavanje, multilateralni rad usmjeren na norme i standarde, istraživanje i razvoj usmjeren na najsavremenija rješenja, te omogućavanje dijaloga i saradnje.

RAZVOJNI PROGRAM UJEDINJENIH NARODA (UNDP)

Razvojni program Ujedinjenih naroda je vodeća organizacija Ujedinjenih naroda angažovana na iskorjenjivanju siromaštva, te borbi protiv nejednakosti i klimatskih promjena.

UNDP saraduje sa ljudima na svim nivoima u društvu i pomaže im da izgrade države i da pokreću i održavaju onu vrstu rasta koji poboljšava kvalitet života za sve. Sa sjedištem u više od 170 zemalja i teritorija, nudimo globalnu perspektivu i lokalni uvid kako bi osnažili živote i izgradili otporne države.

UNDP saraduje sa ljudima u svim sferama društva i pomaže im da izgrade države koje mogu izdržati krize, i da pokreću i održavaju onu vrstu rasta koji poboljšava kvalitet života za sve. Uz prisustvo na terenu u gotovo 170 zemalja i teritorija, nudimo globalnu perspektivu i lokalni uvid kako bi osnažili živote i izgradili otporne nacije.

CENTAR ZA UKLANJANJE MINA U BOSNI I HERCEGOVINI (BHMAC)
BHMAC je nacionalno tijelo za deminiranje Bosne i Hercegovine i djeluje kao tehničko tijelo Komisije za deminiranje BiH. Osnovan je 1996. nakon

završetka rata i potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma s ciljem izgradnje lokalnih operativnih i strukturnih kapaciteta povezanih s procesom deminiranja.

BHMAC je odgovoran za upravljanje planiranjem, određivanjem prioriteta i provedbom svih programa i aktivnosti povezanih s minama i eksplozivnim sredstvima zaostalim iz rata, što uključuje njihovo uklanjanje i deminiranje, edukaciju o rizicima od mina, pomoć preživjelima i žrtvama, održavanje centralne baze podataka, mobilizaciju resursa i programe osposobljavanja.

ZAHVALE

GICHD i UNDP izražavaju svoju iskrenu zahvalnost Centru za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine (BHMAC) i njegovim regionalnim centrima u Tuzli, Brčkom, Sarajevu i Palama, na presudnoj podršci tokom ovog istraživanja.

Istraživački tim zahvaljuje Razvojnom programu Ujedinjenih naroda (UNDP) u Bosni i Hercegovini, Federalnoj upravi civilne zaštite FBiH, Norveškoj narodnoj pomoći (NPA) i Savjetodavnoj grupi za mine (MAG) na njihovoj podršci tokom terenskih istraživanja, nesebičnom učešću u postupku intervjua i njihovim viđenjima. Zahvaljujemo i snagama Evropske unije u BiH (EUFOR) i Međunarodnoj organizaciji za migracije (IOM) na njihovim vrijednim doprinosima u postupku izrade dokumenta.

GICHD i UNDP također zahvaljuju Saveznom ministarstvu vanjskih poslova Njemačke (GFFO) na finansijskoj podršci projektu.

Autori studije su Ángela Hoyos Iborra (vodeća istraživačica), Arsen Khanyan i Nadine Skaff iz GICHD-a.

Neslužbeni prevod. U slučaju bilo kakvih pitanja u vezi odstupanja ili tačnosti informacija, pogledati originalnu verziju studije na engleskom.

SADRŽAJ

POPIS AKRONIMA I SKRAĆENICA	
POPIS ILUSTRACIJA	10
GLAVNI NALAZI	11
SVRHA I METODOLOGIJA	31
UVOD	37
PROTIVMINSKO DJELOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI	47
1. VRAĆANJE POVRŠINA KRAJNJIM KORISNICIMA	49
2. POMOĆ ŽRTVAMA	85
3. EDUKACIJA O RIZIKU OD EKSPLOZIVNIH SREDSTAVA	103
4. INTEGRISANJE RODNIH POLITIKA	121
5. PARTNERSTVA I SARADNJA	129
ZAKLJUČCI	139
ZAVRŠNE BILJEŠKE	143

POPIS AKRONIMA I SKRAĆENICA

APMBC	Konvencija o zabrani upotrebe, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješadijskih mina i o njihovom uništenju	FBIH	Federacija Bosne i Hercegovine
BHMAC	Centar za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine	BDP	Bruto domaći proizvod
BHMAIS	Informacijski sistem Bosne i Hercegovine za protivminsko djelovanje	ICRC	Međunarodni komitet Crvenog krsta/križa
BIH	Bosna i Hercegovina	IR	Interno raseljeni
CBR	Rehabilitacija u zajednici	IFOR	Provedbene snage pod vodstvom NATO-a
CCM	Konvencija o kasetnoj municiji	IMAS	Međunarodni standardi protivminskog djelovanja
CHA	Potvrđeno opasno područje	IOM	Međunarodna organizacija za migracije
CMR	Zaostala kasetna municija	LOT	Tim za vezu i posmatranje
ES	Eksplzivna sredstva	MAG	Savjetodavna grupa za mine
EORE	Edukacija o riziku od eksplozivnih sredstava	MRE	Edukacija o riziku od mina
ESZR	Eksplzivna sredstva zaostala iz rata	MSP	Minski sumnjivo područje
EU	Evropska unija	MVACB	Koordinacijsko tijelo za pomoć žrtvama mina
EUFOR	Snage Evropske unije (u BiH)	NVO	Nevladina organizacija
		NPA	Norveška narodna pomoć
		NTI	Netehničko izviđanje
		OSI	Osoba s invaliditetom

RS	Republika Srpska
SDG	Cilj održivog razvoja
SOPO	Sumnjiva opasna površina
TI	Tehničko izviđanje
UDAS	Organizacija amputiraca Republike Srpske
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih naroda
UNMAC	Centar Ujedinjenih naroda za deminiranje
NUS	Neeksplozivna ubojita sredstva
VA	Pomoć žrtvama

POPIS ILUSTRACIJA

- SLIKA 1** Doprinos protivminskog djelovanja Ciljevima održivog razvoja u BiH
- SLIKA 2** Doprinos protivminskog djelovanja Ciljevima održivog razvoja po aktivnostima u BiH
- SLIKA 3** Karta entiteta i distrikta Bosne i Hercegovine
- SLIKA 4** Organizacijska shema BHMAC-a
- SLIKA 5** Karte inicijalne i trenutačne kontaminacije, 2001. i 2021.
- SLIKA 6** Ključne etape u protivminskom djelovanju u BiH
- SLIKA 7** Doprinos vraćanja površina krajnjim korisnicima u kontekstu Ciljeva održivog razvoja u BiH
- SLIKA 8** Namjena redukovanih i očišćenih područja u periodu 2018-2019.
- SLIKA 9** Odabrana područja iz studije slučaja
- SLIKA 10** Faze deminiranja 1996-2020.
- SLIKA 11** Satelitske snimke lokacija Donji Svilaj i Novi Grad, 2007. i 2021.
- SLIKA 12** Satelitske snimke lokacije Avramovina, 2007. i 2019.
- SLIKA 13** Satelitske snimke lokacije Ulice, 2006. i 2021.
- SLIKA 14** Karte kontaminacije duž sjeverozapadne granične oblasti
- SLIKA 15** Satelitske snimke lokacije Grbavica, 2003. i 2021.
- SLIKA 16** Satelitske slike lokacije Ugorsko-Vogošća, 2002. i 2021.
- SLIKA 17** Doprinos pomoći žrtvama u kontekstu Ciljeva održivog razvoja u BiH
- SLIKA 18** Žrtve mina/ESZR-a u BiH, 1996-2016.
- SLIKA 19** Doprinos edukacije o rizicima u kontekstu Ciljeva održivog razvoja u BiH
- SLIKA 20** Doprinos integrisanja rodnih politika u kontekstu Ciljeva održivog razvoja u BiH
- SLIKA 21** Doprinos partnerstava i saradnje u kontekstu Ciljeva održivog razvoja u BiH

GLAVNI NALAZI

Studija daje sveobuhvatan prikaz rezultata aktivnosti deminiranja u pogledu održivog razvoja u Bosni i Hercegovini (BiH), te analizira učinak vraćanja površina krajnjim korisnicima, pomoći žrtvama, edukacije o riziku od eksplozivnih sredstava i postojećih napora povezanih s uvrštavanjem rodno osviještenih politika, i partnerstava i saradnje, u srednjoročnoj i dugoročnoj perspektivi.

U studiji su predstavljeni dokazi višedimenzionalne i transformativne uloge protivminskog djelovanja u BiH kroz utvrđivanje njegovog direktnog doprinosa kod **15 Ciljeva održivog razvoja** i najmanje **60 specifičnih ciljeva**. Stoga je sektor protivminskog djelovanja jasno dao doprinos u pet dimenzija Agende održivog razvoja do 2030.: partnerstvo, mir, ljudi, planeta i blagostanje.

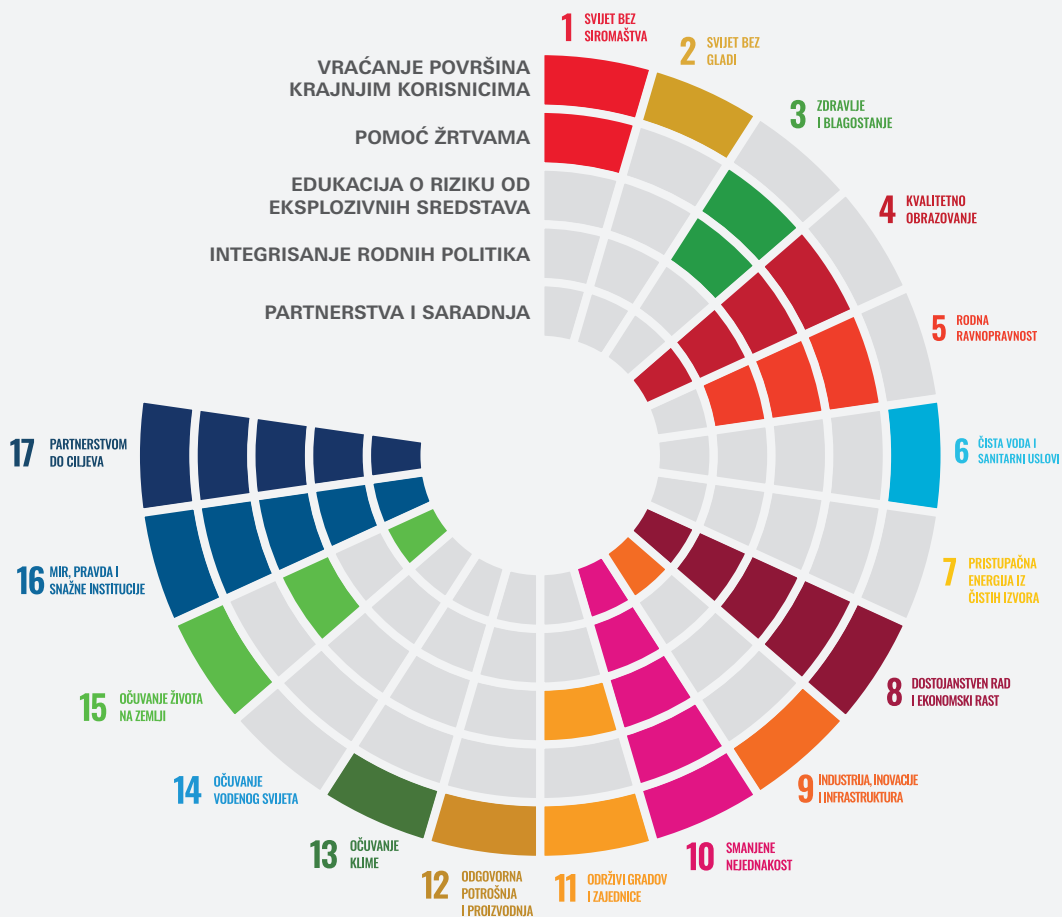
SLIKA 1

DOPRINOS PROTIVMINSKOG DJELOVANJA CILJEVIMA ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH

SLIKA 2

DOPRINOS PROTIVMINSKOG DJELOVANJA CILJEVIMA ODRŽIVOG RAZVOJA PO AKTIVNOSTIMA U BIH

VRAĆANJE POVRŠINA KRAJNJIM KORISNICIMA

Kontaminacija u BiH, kao jednoj od zemalja u Evropi s najvećim brojem mina, uključuje eksplozivna sredstva zaostala iz rata (skr. ESZR) i ostatke kasetne municije. Pored njihove raširenosti u svim dijelovima zemlje, kontaminacija je koncentrisana duž linije sukoba između Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Neposredno s tim u vezi, u studiji se ispituje učinak vraćanja površina na 13 prethodno odabranih lokacija u centralnoj i sjeveroistočnoj BiH.

Pored direktnog doprinosa Cilju održivog razvoja 16. i njegovom specifičnom cilju 16.1 o smanjenju svih oblika nasilja, u studiji se utvrđuje direktan doprinos vraćanja površina u kontekstu 12 ciljeva održivog razvoja i njihovih 35 povezanih specifičnih ciljeva.

NAPORI NA OBNOVI STAMBENOG FONDA

Olakšavanjem obnove i širenja stambenih i rezidencijalnih područja za povratnike, te unapređenjem urbanizacije, vraćanje površina dalo je doprinos **Cilju održivog razvoja 9**. Industrija, inovacije i infrastruktura, te njegovom **specifičnom cilju 9.1** o razvoju infrastrukture, podršci ekonomskom razvoju i dobrobiti ljudi, te **specifičnom cilju 9.2** o promociji inkluzivne i

održive industrijalizacije i povećanju industrijskog udjela zaposlenosti i bruto domaćeg proizvoda (BDP). Kao preduslov za obnovu stambenih objekata nakon sukoba, vraćanje površina direktno doprinosi **Cilju održivog razvoja 11**. Održivi gradovi i zajednice i njegovom **specifičnom cilju 11.1** o osiguravanju pristupa bezbjednom i cjenovno pristupačnom stanovanju, te **specifičnom cilju 11.3** o jačanju održive urbanizacije.

PREVENCIJA POPLAVA

Osiguravanjem bezbjednog pristupa, kako bi se proveli naponi na prevenciji poplava i infrastrukturni projekti, vraćanje površina doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 11**. Održivi gradovi i zajednice, a posebno njegovom **specifičnom cilju 11.5** o značajnom smanjenju broja stradalih i broja pogođenih osoba, te smanjenju direktnih ekonomskih gubitaka u odnosu na globalni BDP uzrokovanih katastrofama, uključujući katastrofe povezane s vodom, kao i **specifičnom cilju 11.b** o provedbi integrisanih planova za prilagođavanje klimatskim promjenama i otpornost na katastrofe. Njime se doprinosi i **Cilju održivog razvoja 6**. Čista voda i sanitarni uslovi zaštitom od zagađenja vode i dalje erozije, povezujući se sa **specifičnim ciljem 6.3** o poboljšanju kvalitete vode smanjenjem zagađenja, eliminisanjem bacanja otpada i smanjenjem ispuštanja opasnih hemikalija i materijala, te **specifičnim ciljem 6.6** o zaštiti i obnovi ekosistema povezanih s vodom. Uloga protivminskog djelovanja u olakšavanju prevencije poplava nadalje podržava korištenje poljoprivrednih površina, čime se doprinosi ostvarenju **Cilja održivog razvoja 2**. Svijet bez gladi, a posebno njegovom **specifičnom cilju 2.4** o osiguravanju održivih sistema proizvodnje hrane i provedbi otpornih poljoprivrednih praksi koje pomažu u održavanju ekosistema i jačaju kapacitete za prilagođavanje klimatskim promjenama, ekstremnim vremenskim uslovima i poplavama, pored ostalih katastrofa, i kojima se postepeno poboljšava kvaliteta zemljišta i tla.

PRISTUP PRIRODNIM RESURSIMA

Omogućavanjem učinkovitog korištenja prirodnih resursa kroz bezbjedan pristup, protivminsko djelovanje doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 12**. Odgovorna proizvodnja i potrošnja i njegovom **specifičnom cilju 12.2** o

održivom upravljanju prirodnim resursima, kao i **Cilju održivog razvoja 6**. Čista voda i sanitarni uslovi i njegovom **specifičnom cilju 6.4** o povećanoj učinkovitosti potrošnje vode.

Vraćanje površina dodatno doprinosi **Cilju održivog razvoja 15**. Očuvanje života na zemlji, posebno **specifičnom cilju 15.1** o osiguravanju očuvanja, obnove i održive upotrebe kopnenih ekosistema, kao i **specifičnom cilju 15.3** o obnovi degradiranog zemljišta i tla pogođenog dezertifikacijom, sušom i poplavama.

ŠUME

Deblokiranjem površina kako bi se osiguralo sigurno gospodarenje šumama, vraćanje površina doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 12**. o odgovornoj proizvodnji i potrošnji, a posebno njegovom **specifičnom cilju 12.2** za postizanje održivog upravljanja prirodnim resursima i njihovo učinkovito korištenje. Promoviše i **Cilj održivog razvoja 13**. u području klime i njegov **specifični cilj 13.1** o jačanju otpornosti i sposobnosti prilagođavanja na klimatske nepogode i prirodne katastrofe kao što su šumski požari, te **Cilj održivog razvoja 15**. Očuvanje života na zemlji i njegov **specifični cilj 15.1** o osiguravanju očuvanja, obnove i održivog korištenja kopnenih ekosistema, **specifični cilj 15.2** promocija provedbe održivog upravljanja svim vrstama šuma i **specifični cilj 15.5** o poduzimanju mjera za smanjenje degradacije prirodnih staništa, zaustavljanje gubitka biološke raznolikosti, te zaštita i sprečavanje izumiranja ugroženih vrsta.

Vraćanje površina rezultira značajnim ekonomskim posljedicama u smislu povećanja kapaciteta za gospodarenje šumama i deblokiranje pristupa prirodnim resursima povezanim sa šumama, uključujući smanjenje ruralnog siromaštva i promociju sredstava za život. Protivminsko djelovanje stoga doprinosi **Cilju održivog razvoja 1**. Svijet bez siromaštva i njegovom **specifičnom cilju 1.4** o osiguravanju pristupa ekonomskim resursima, te **specifičnom cilju 1.5** o izgradnji otpornosti siromašnih i ranjivih osoba smanjenjem njihove izloženosti ekstremnim događajima povezanim s klimom, te okolišnim šokovima i katastrofama, kao i **Cilju održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast i **specifičnom cilju 8.8** o osiguravanju bezbjednog i zaštićenog radnog okruženja za sve.

POLJOPRIVREDNE DJELATNOSTI I PRODUKTIVNO KORIŠTENJE ZEMLJIŠTA

Proširenjem pristupa obradivim površinama i olakšavanjem sigurnih poljoprivrednih aktivnosti vraćanje površina direktno doprinosi ostvarenju **Cilja održivog razvoja 2**. Svijet bez gladi, njegovom **specifičnom cilju 2.1** o iskorjenjivanju gladi i osiguravanju pristupa sigurnoj, hranjivoj i dostatnoj hrani, **specifičnom cilju 2.3** o udvostručenju poljoprivredne produktivnosti i prihoda malih proizvođača hrane, porodičnih poljoprivrednih gazdinstava i stočara, kao i osiguravanju pristupa zemljištu, te **specifičnom cilju 2.4** o sistemima održive proizvodnje hrane kojima se povećava produktivnost.

S obzirom da su u BiH najčešća mala poljoprivredna gazdinstva u porodičnom vlasništvu, operacijama protivminskog djelovanja u poljoprivrednim zonama na lokalnom nivou doprinosi se **Cilju održivog razvoja 16**. o promociji mirnih i inkluzivnih društava za održivi razvoj, a posebno njegovom **specifičnom cilju 16.6** o izgradnji učinkovitih, odgovornih i inkluzivnih institucija na svim nivoima, **specifičnom cilju 16.7** o osiguravanju participativnog i reprezentativnog donošenja odluka na svim nivoima, te **specifičnom cilju 16.10** o osiguravanju javnog pristupa informacijama. Razvojem novih poljoprivrednih projekata i podrškom malim poljoprivrednicima putem protivminskog djelovanja promoviše se i **Cilj održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast, te njegov **specifični cilj 8.2** o ekonomskoj produktivnosti putem tehnološke nadogradnje i diversifikacije, te **specifični cilj 8.5** o produktivnom zapošljavanju.

OLAKŠAVANJE SIGURNE MOBILNOSTI

Olakšavanjem sigurne mobilnosti migranata, izbjeglica i tražitelja azila protivminsko djelovanje doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 10**. Smanjenje nejednakosti i njegovom **specifičnom cilju 10.7** o olakšavanju urednih, sigurnih, zakonitih i odgovornih migracija i mobilnosti ljudi. U tom smislu vraćanje površina doprinosi širim programima za mir i sigurnost, direktno doprinoseći **Cilju održivog razvoja 16**. Mir, pravda i snažne institucije.

Koordinisani naponi Centra za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine (BHMAC), Međunarodne organizacije za migracije i drugih subjekata uključenih u pružanje podrške migrantima i raseljenima ukazuju na podršku protivminskog djelovanja **Cilju održivog razvoja 17**. Partnerstvom do ciljeva i njegovom **specifičnom cilju 17.16** o jačanju globalnog partnerstva za održivi razvoj, te **specifičnom cilju 17.17** o jačanju javnih i javno-privatnih partnerstava, te partnerstava civilnog društva.

ODRŽIVI EKONOMSKI RAST I INFRASTRUKTURA

Kao preduslov za siguran pristup i ulaganje u infrastrukturne projekte sa značajnim socioekonomskim efektima za zemlju, uključujući uvezanost s regionalnim trgovinskim tokovima i promociju povezanosti, posebno u ruralnom kontekstu, vraćanje površina doprinosi **Cilju održivog razvoja 9**. Industrija, inovacije i infrastruktura. Posebno je povezan sa **specifičnim ciljem 9.1** o razvoju infrastrukture, uključujući regionalnu i prekograničnu infrastrukturu, podršku ekonomskom razvoju, **specifičnim ciljem 9.2** o promociji industrijalizacije i povećanju industrijskog udjela zaposlenosti i BDP-a, te **specifičnim ciljem 9.3** o povećanom pristupu malih preduzeća finansijskim uslugama.

Olakšavanjem bezbjednog i aktivnog korištenja putnih pravaca, vraćanje površina dodatno je doprinijelo **Cilju održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast, posebno njegovom **specifičnom cilju 8.1** o održavanju rasta dohotka po glavi stanovnika i **specifičnom cilju 8.2** kojim se nastoje postići viši nivoi ekonomske produktivnosti diversifikacijom, tehnološkom nadogradnjom i inovacijama.

TURIZAM

Omogućavanjem sigurne izgradnje i drugih kapaciteta za lokalne privredne subjekte u promociji turističke djelatnosti, protivminsko djelovanje doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 8**. o promociji kontinuiranog, inkluzivnog i održivog ekonomskog rasta. Posebno je povezan sa **specifičnim ciljem 8.1** o ekonomskom rastu po glavi stanovnika, **specifičnim ciljem 8.3** o proizvodnim djelatnostima usmjerenima na

razvoj, **specifičnim ciljem 8.4** o učinkovitosti potrošnje resursa, **ciljem 8.5** o dostojanstvenom radu, a posebno sa **specifičnim ciljem 8.9** o promociji održivog turizma kojim se otvaraju lokalna radna mjesta. Postoje i poveznice s **Ciljem održivog razvoja 9.** o izgradnji otporne infrastrukture, posebno sa **specifičnim ciljem 9.1** o razvoju održive infrastrukture za podršku ekonomskom razvoju.

Omogućavanjem sigurnog obavljanja vjerskih i duhovnih aktivnosti, kao i komemoracija, protivminsko djelovanje doprinosi promociji socijalne usklađenosti i **Cilju održivog razvoja 16.** o promociji mirnih i inkluzivnih društava, posebno **specifičnom cilju 16.10** o osiguravanju javnog pristupa informacijama.

POMOĆ ŽRTVAMA

U periodu od 1992. do 2019. u BiH je registrovano ukupno 8.419 direktnih žrtava mina (7.168 muškaraca, 488 žena, 763 djece). Od ukupnog broja žrtava, 6.103 je preživjelih. Analiza podataka o žrtvama koju je proveo BHMAC ukazuje na smanjenje nakon završetka rata, te je u periodu od 2009. do 2019. zabilježeno 128 žrtava mina/ESZR-a. Tokom 2021. dogodile su se četiri nesreće, od kojih tri sa smrtnim ishodom. Bez jasno definisane kontaktne tačke za pomoć žrtvama u BiH, formirano je Koordinacijsko tijelo za pomoć žrtvama kao formalni koordinacijski mehanizam u maju 2018.

U studiji se utvrđuje direktan doprinos pomoći žrtvama kod osam Ciljeva održivog razvoja i 24 povezana specifična cilja.

Napori koji se ulažu u pomoć žrtvama kako bi se zaštitila prava i zadovoljile potrebe osoba s invaliditetom direktno su doprinijeli **Cilju održivog razvoja 3**. Zdravlje i blagostanje, posebno njegovom **specifičnom cilju 3.8** o univerzalnom zdravstvenom osiguranju i kvalitetnim zdravstvenim uslugama, te **specifičnom cilju 3.c** o povećanju finansiranja, osposobljavanja i zapošljavanja zdravstvenih radnika.

Poštivanjem različitih međunarodnih instrumenata povezanih s pomoći žrtvama, invaliditetom i inkluzijom, kao i promocijom socijalne i ekonomske uključenosti, te donošenjem nacionalnih zakonodavnih i okvira politika, pomoć žrtvama doprinijela je postizanju **Cilja održivog razvoja 10**. Smanjenje nejednakosti i njegovog **specifičnog cilja 10.2** usmjerenog na osnaživanje i promociju inkluzije za sve bez obzira na, između ostalog, invaliditet, **specifičnog cilja 10.3** o osiguranju jednakih mogućnosti i smanjenju nejednakosti ishoda, između ostalog, promocijom odgovarajućeg zakonodavstva, politika i djelovanja u tom pogledu, te **specifičnog cilja 10.4** o donošenju politika za postizanje veće ravnopravnosti. Postoji i poveznica s **Ciljem održivog razvoja 16**. Mir, pravda i snažne institucije, te njegovim **specifičnim ciljem 16.b** o promociji nediskriminirajućih zakona i politika, **specifičnim ciljem 16.6** o razvoju učinkovitih i odgovornih institucija, te **specifičnim ciljem 16.7** o osiguravanju brzog, inkluzivnog i reprezentativnog donošenja odluka na svim nivoima, te **specifičnim ciljem 16.10** o osiguravanju javnog pristupa informacijama i zaštiti temeljnih sloboda.

Olakšavanjem univerzalnog pristupa zdravstvenim uslugama, uključujući fizičku ili psihosocijalnu rehabilitaciju, te socijalnu i ekonomsku reintegraciju, postoji i poveznica s **Ciljem održivog razvoja 5**. o rodnoj ravnopravnosti i njegovim **specifičnim ciljem 5.1** o iskorjenjivanju svih oblika diskriminacije.

Uspostava institucionalnih partnerstava za pomoć žrtvama povezana je i s **Ciljem održivog razvoja 17**. Partnerstvom do ciljeva i njegovim **specifičnim ciljem 17.6** o trostranoj regionalnoj i međunarodnoj saradnji kako bi se poboljšao pristup protivimskom djelovanju i znanju o pomoći žrtvama, **specifičnim ciljem 17.9** o pojačanoj međunarodnoj podršci za provedbu učinkovite i ciljane izgradnje kapaciteta i **specifičnim ciljem 17.16** o razmjeni znanja i stručnosti putem partnerstava s više aktera, te **specifičnom cilju 17.17** o jačanju javno-privatnih partnerstava i partnerstava civilnog društva.

Pružanjem strukovnog osposobljavanja i drugih aktivnosti koje generiraju prihod, kao i naporima za promociju obrazovnih mogućnosti za preživjele i njihove porodice, pomoć žrtvama je dodatno doprinijela **Cilju održivog razvoja 4**. o kvalitetnom obrazovanju i njegovom **specifičnom cilju 4.3**

o osiguravanju jednakog pristupa strukovnom i drugom obrazovanju, **specifičnom cilju 4.4** o povećanju broja odraslih osoba koje posjeduju vještine za zapošljavanje i dostojanstvena radna mjesta, **specifičnom cilju 4.5** o osiguravanju jednakog pristupa svim nivoima obrazovanja i strukovnog osposobljavanja za ranjive grupe, uključujući osobe s invaliditetom, te **specifičnom cilju 4.a** o osiguravanju sigurnog, nenasilnog, inkluzivnog i učinkovitog okruženja za učenje za sve. Promocijom pristupa osoba s invaliditetom zapošljavanju, pomoć žrtvama doprinijela je i **Cilju održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast, te njegovom **specifičnom cilju 8.5** o zapošljavanju i dostojanstvenom radu za sve, uključujući osobe s invaliditetom.

Promocijom pristupa žrtava ekonomskim resursima i finansijskim uslugama, pomoć žrtvama direktno je doprinijela **Cilju održivog razvoja 1**. Svijet bez siromaštva i njegovom **specifičnom cilju 1.3** o provedbi nacionalnih sistema socijalne zaštite i mjera za sve, **specifičnom cilju 1.4** o osiguravanju da siromašni i ranjivi imaju jednaka prava na ekonomske resurse i finansijske usluge, te **specifičnom cilju 1.5** o izgradnji otpornosti siromašnih i osjetljivih na udare, te **specifičnom cilju 1.b** o stvaranju okvira na temelju razvojnih strategija usmjerenih na siromašne i rodno osjetljive.

Stvaranjem pozitivnog okruženja koje preživjelim omogućuje da se uključe u različite oblike kulturnih i fizičkih rekreativnih aktivnosti, pomoć žrtvama doprinosi **specifičnom cilju 4.a** o osiguravanju sigurnih, nenasilnih, inkluzivnih i učinkovitih okruženja za učenje za sve, posebno kroz inicijative grupa za uzajamnu podršku, kao i **specifičnom cilju 4.7** kojim se osigurava edukacija za održivi razvoj i održiv način života, ljudska prava, rodna ravnopravnost, promocija kulture mira i nenasilja, globalno građanstvo i uvažavanje kulturne raznolikosti i doprinosa kulture održivom razvoju.

Etnička uključenost putem aktivnosti pomoći žrtvama stoga može doprinijeti postojanju mirnog pluralističkog društva. Izgradnjom socijalne kohezije i promocijom dijaloga među etničkim grupama pomoć žrtvama u BiH povezana je s **Ciljem održivog razvoja 16**. i promocijom mirnih i inkluzivnih društava

EDUKACIJA O RIZIKU OD MINA

Centar za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine službeno primjenjuje pojam „edukacija o riziku od mina“ kada govori o aktivnostima u okviru ovog tipa edukacije. Od 2003., ova edukacija je službeno integrisana u plan protivminskog djelovanja BHMAC-a i odražava se u Informacijskom sistemu Bosne i Hercegovine za protivminsko djelovanje. BHMAC ima mandat za definisanje standarda protivminskog djelovanja za edukaciju o riziku od mina i koordinaciju aktivnosti u ovoj oblasti širom BiH u saradnji s drugim akreditovanim organizacijama. BHMAC izvještava da su 2021. u okviru programa 29.944 osobe prošle kroz edukaciju o rizicima od mina (13.350 žena i 16.594 muškaraca).

U studiji se utvrđuje direktan doprinos edukacije o rizicima od mina kod devet Ciljeva održivog razvoja i njihovih 17 povezanih specifičnih ciljeva.

Unatoč visokoj kontaminaciji, promocija sigurnog ponašanja u okviru edukacije o rizicima od mina dovela je do smanjenja broja nesreća svake godine, što je direktno povezano s **Ciljem održivog razvoja 6.** i promocijom mirnih i inkluzivnih društava, te njegovim **specifičnim ciljem 16.1** o značajnom smanjenju svih oblika nasilja i povezanih smrtnih slučajeva, kao i njegovim **specifičnim ciljem 16.6** o razvoju odgovornih i inkluzivnih institucija na svim nivoima omogućavanjem pogođenim zajednicama da

učestvuju u određivanju prioriteta i jačanju njihovih vještina za učešće u tim procesima, te **specifičnim ciljem 16.7** o osiguravanju brzog, inkluzivnog i reprezentativnog donošenja odluka na svim nivoima.

Povećanjem kapaciteta za obuhvat svih grupa i smanjenjem rizika od eksplozivnih sredstava za migrante, tražitelje azila i izbjeglice koji pristižu u BiH, edukacija o rizicima od mina dodatno doprinosi **Cilju održivog razvoja 10**. Smanjenje nejednakosti i njegovom **specifičnom cilju 10.7** o omogućavanju urednih, sigurnih, zakonitih i odgovornih migracija i mobilnosti ljudi.

Usmjeravanjem na žene, djevojčice, dječake i muškarce u skladu s njihovim različitim ranjivostima, ulogama i potrebama, te promocijom sigurnijeg ponašanja, napori u području edukacije o rizicima od mina doprinijeli su i ostvarenju **Cilja održivog razvoja 4**. Kvalitetno obrazovanje i njegovog **specifičnog cilja 4.5** o uklanjanju rodni razlika u obrazovanju na svim nivoima za ranjive grupe, te **specifičnog cilja 4.a** o osiguravanju sigurnih, nenasilnih, inkluzivnih i učinkovitih okruženja za učenje za sve. Također je doprinijela napretku u ostvarivanju **Cilja održivog razvoja 5**.o rodnoj ravnopravnosti i **specifičnog cilja 5.1** o iskorjenjivanju svih oblika diskriminacije žena i djevojčica.

Zajednički učinak tih promjena poslužio je u promociji **Cilja održivog razvoja 3**. Zdravlje i blagostanje, te njegovog **specifičnog cilja 3.d** o jačanju kapaciteta za rano upozoravanje, edukaciju o rizicima i upravljanje zdravstvenim rizicima.

Širokim, integrisanim i kvalitetnim podacima na kojima se temelje napori za smanjenje broja žrtava mina širom pogođenih zajednica u BiH, edukacija o riziku od mina doprinosi **Cilju održivog razvoja 16**. Mir, pravda i snažne institucije, te njegovom **specifičnom cilju 16.1** o značajnom smanjenju svih oblika nasilja i povezanih smrtnih slučajeva promocijom smanjenja rizičnog ponašanja na održiv način, te povećanjem sigurnosne situacije i percepcije sigurnosti u kontaminiranim područjima.

Uspostava partnerstava za edukaciju o rizicima od mina u školama čvrsto je povezana s **Ciljem održivog razvoja 17**. Partnerstvom do ciljeva i njegovim **specifičnim ciljem 17.9** o pojačanoj međunarodnoj podršci

za provedbu učinkovite i ciljane izgradnje kapaciteta, **specifičnim ciljem 17.16** o razmjeni znanja i stručnosti putem partnerstava s više aktera, te **specifičnim ciljem 17.17** o jačanju javnih i javno-privatnih partnerstava, te partnerstava civilnog društva.

S obzirom na interaktivne mogućnosti BHMAC-ove aplikacije „Minski sumnjiva područja“ i javnu dostupnost tačnijih podataka svim građanima, njezina primjena u različitim kontekstima doprinosi **Cilju održivog razvoja 17**. Partnerstvom do ciljeva i **specifičnom cilju 17.18** o podršci izgradnji kapaciteta kako bi se poboljšao pristup kvalitetnim podacima.

Promocija sigurnosti turista uz pomoć podataka iz edukacije o rizicima od mina izvučenih putem mobilne aplikacije, hitno obilježavanje sumnjivih opasnih površina koje provode regionalni uredi BHMAC-a, zajedno s drugim programima edukacije, povećava turistički potencijal određenog područja. Dugoročne implikacije podrazumijevaju podršku u ostvarenju **Cilja održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast i njegovom **specifičnom cilju 8.9** o promociji održivog turizma, kao i **specifičnom cilju 4.7** o poboljšanju univerzalnog znanja radi promocije održivog turizma.

Omogućavanjem zaštite šuma i turističkih lokaliteta aktivnostima edukacije o rizicima od mina podržava se **Cilj održivog razvoja 11**. Održivi gradovi i zajednice i njegov **specifični cilj 11.4** o zaštiti i očuvanju svjetske kulturne i prirodne baštine. Edukacija o rizicima od mina također doprinosi **Cilju održivog razvoja 15**. Život na kopnu i njegovom **specifičnom cilju 15.2** o promociji provedbe održivog upravljanja svim vrstama šuma i **specifičnom cilju 15.5** o poduzimanju mjera za smanjenje degradacije prirodnih staništa, zaustavljanje gubitka biološke raznolikosti, te zaštitu i sprečavanje izumiranja ugroženih vrsta.

INTEGRISANJE RODNIH POLITIKA

U studiji se utvrđuje direktan doprinos integrisanja rodni politika u šest Ciljeva održivog razvoja i njihovih 13 povezanih specifičnih ciljeva.

Integrisanje rodni politika u okviru protivminskog djelovanja u BiH doprinijelo je povećanju zastupljenosti i učešća žena, čime se dalje dao doprinos **Cilju održivog razvoja 5.** Rodna ravnopravnost i njegovom **specifičnom cilju 5.1** o iskorjenjivanju svih oblika diskriminacije žena i djevojčica, **specifičnom cilju 5.5** o osiguravanju potpunog i učinkovitog učešća žena i jednakih mogućnosti za liderstvo na svim nivoima, **specifičnom cilju 5.a** o provođenju reformi kako bi se ženama dala jednaka prava na ekonomske i druge resurse, **specifičnom cilju 5.c** o donošenju politika za promociju rodne ravnopravnosti, kao i **Cilju održivog razvoja 16.** Mir, pravda i snažne institucije i njegovom **Specifičnom cilju 16.7** o osiguravanju inkluzivnog donošenja odluka na svim nivoima i **specifičnom cilju 16.b** o nediskriminirajućim zakonima i politikama.

Promocijom jednakih mogućnosti zapošljavanja i poticanjem zapošljavanja žena integrisanje rodni politika također je doprinijelo **Cilju održivog razvoja 8.** Dostojanstven rad i ekonomski rast, te njegovom **specifičnom cilju 8.5** o postizanju pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve. Ti su napori, uz inicijative koje uključuju i promovišu predstavnike različitih etničkih grupa, također doprinijeli **Cilju održivog razvoja 10.** Smanjenje nejednakosti, posebno njegovom **specifičnom cilju 10.2** usmjerenom na osnaživanje i promociju inkluzije za sve, **specifičnom**

cilju 10.3 o osiguravanju jednakih mogućnosti i smanjenju nejednakosti ishoda, te **specifičnom cilju 10.4** o donošenju politika za postizanje veće jednakosti.

Osim toga, nastojanja organizacija za deminiranje da svojim zaposlenicama pruže vještine i prilike za osposobljavanje dodatno su doprinijele **Cilju održivog razvoja 4.** o osiguravanju inkluzivnog i pravednog obrazovanja i njegovom **specifičnom cilju 4.4.** o povećanju broja odraslih osoba koji posjeduju vještine za zapošljavanje i pristojnih radnih mjesta, te **specifičnom cilju 4.5** o uklanjanju rodnih nejednakosti u obrazovanju.

Djelujući u saradnji sa ženama i udruženjima mladih, protivminski djelovanje promovisalo je **Cilj održivog razvoja 17.** Partnerstvom do ciljeva i njegov **specifični cilj 17.17** o jačanju javnih i javno-privatnih partnerstava, te partnerstava civilnog društva.

PARTNERSTVA I SARADNJA

U studiji se utvrđuje direktan doprinos partnerstava i saradnje u pravcu sedam Ciljeva održivog razvoja i njihovih 22 povezanih specifičnih ciljeva.

Uključivanjem više aktera i partnerstvima na različitim nivoima ishodi deminiranja usko su povezani s **Ciljem održivog razvoja 17**. Partnerstva za ciljeve i njegovim **specifičnim ciljem 17.3** o mobilizaciji finansijskih sredstava za zemlje u razvoju, **specifičnim ciljem 17.6** o jačanju svih vrsta saradnje i razmjene znanja pod uzajamno dogovorenim uslovima, **specifičnim ciljem 17.9** o jačanju međunarodne podrške i podrški izgradnji kapaciteta za provedbu svih Ciljeva održivog razvoja, **specifičnim ciljem 17.16** o jačanju globalnog partnerstva za održivi razvoj, **specifičnim ciljem 17.17** o jačanju javnih i javno-privatnih partnerstava, te partnerstava s civilnim društvom i **specifičnim ciljem 17.18** o podrški izgradnji kapaciteta kako bi se povećala dostupnost visokokvalitetnih, blagovremenih, pouzdanih i razvrstanih podataka.

Kao rezultat više institucionalnih partnerstava, inicijativa i angažmana, napori uloženi u deminiranje doprinijeli su **Cilju održivog razvoja 4**. Kvalitetno obrazovanje i njegovom **specifičnom cilju 4.3** o osiguravanju jednakog pristupa strukovnom i drugom obrazovanju, **specifičnom cilju 4.4** o povećanju broja odraslih sa relevantnim tehničkim i strukovnim vještinama za zapošljavanje, dostojanstvena radna mjesta i preduzetništvo, **specifičnom cilju 4.5** o uklanjanju rodni razlika u obrazovanju i osiguravanju jednakog pristupa svim nivoima obrazovanja i

strukovnog osposobljavanja za ranjive grupe, uključujući osobe s invaliditetom, **specifičnom cilju 4.7** o univerzalnom znanju radi promocije održivog razvoja i **specifičnom cilju 4.a** o osiguravanju sigurnih, nenasilnih, inkluzivnih i učinkovitih okruženja za učenje za sve.

Koordinisani naponi i razmjena znanja o partnerstvima u protivminskom djelovanju doprinijeli su daljoj promociji sigurne mobilnosti ne samo za ugroženo stanovništvo, već i za samo osoblje angažovano na edukacijama o rizicima od mina, posebno doprinoseći **Cilju održivog razvoja 10.** o smanjenju nejednakosti unutar i između zemalja, posebno njegovom **specifičnom cilju 10.7** o olakšavanju sigurne migracije i mobilnosti ljudi i **specifičnom cilju 10.b** o poticanju službene razvojne pomoći i finansijskih tokova.

Razmjena znanja putem partnerstava doprinijela je i ispunjavanju **Cilja održivog razvoja 15.** Život na kopnu i njegovom **specifičnom cilju 15.5** o zaustavljanju gubitka biološke raznolikosti i izumiranja ugroženih vrsta zaštitom pčela. Ta saradnja dodatno se nadovezuje na **Cilj održivog razvoja 8.** Dostojanstven rad i ekonomski rast i njegov **specifični cilj 8.3** o proizvodnim aktivnostima usmjerenima na razvoj, učinkovitost resursa i odvajanje ekonomskog rasta od uništavanja okoliša, kao i **specifičnim ciljem 8.5** o dostojanstvenom radu.

Kao rezultat partnerstava za vraćanje površina, omogućeni su ključni infrastrukturni projekti koji doprinose **Cilju održivog razvoja 8.** i njegovom **specifičnom cilju 8.9** o promociji održivog turizma kojim se stvaraju lokalna radna mjesta, kao i **Cilju održivog razvoja 9.** Industrija, inovacije i infrastruktura, te njegovom **specifičnom cilju 9.1** o razvoju održive infrastrukture za podršku ekonomskom razvoju.

Promocijom upravljanja i jačanjem institucionalne odgovornosti prema donatorima i korisnicima, partnerstva u protivminskom djelovanju doprinijela su i **Cilju održivog razvoja 16.** Mir, pravda i snažne institucije, te njegovom **specifičnom cilju 16.6** o razvoju učinkovitih, odgovornih i transparentnih institucija, **specifičnom cilju 16.7** o participativnom i reprezentativnom donošenju odluka na svim nivoima, **specifičnom cilju 16.8.** o proširenju učešća zemalja u razvoju u institucijama globalnog upravljanja i **specifičnom cilju 16.a** o jačanju relevantnih nacionalnih institucija, između ostalog putem međunarodne saradnje, za izgradnju kapaciteta na svim nivoima.

SVRHA I METODOLOGIJA

Svrha studije je mapirati i analizirati ukupne rezultate protivminskog djelovanja u kontekstu održivog razvoja u Bosni i Hercegovini, koristeći Ciljeve održivog razvoja kao analitički okvir. Studija je provedena u skladu s projektom „Beyond Square Meters“ („Više od pukog broja kvadratnih metara“) kao jedna u nizu studija na nivou zemlje.

Beyond Square Meters: mjerenje učinka humanitarnog protivminskog djelovanja na održivi razvoj na lokalnom nivou uz pomoć Ciljeva održivog razvoja.

Finansiran sredstvima njemačkog Ministarstva vanjskih poslova, „Beyond Square Meters“ je projekat koji zajednički provode Razvojni program Ujedinjenih naroda i GICHD-a. Cilj projekta je pokazati kako protivminsko djelovanje doprinosi održivom razvoju i miru mimo pukog broja očišćenih i deminiranih kvadratnih metara.

Njime se nastoji ojačati veza između humanitarnog djelovanja u deminiranju, razvoja i mirovnih napora poboljšanjem koordinacije, planiranja, izvještavanja i razmjene informacija.

Premda utjecaj protivminskog djelovanja može biti neposredan i opipljiv u smislu vraćenih kvadratnih metara i smanjenja broja žrtava, teže je planirati i mjeriti njegov doprinos širem održivom razvoju u srednjoročnom i dugoročnom periodu.

Stoga se u ovoj studiji prvenstveno nastoji utvrditi u kojoj su mjeri aktivnosti protivminskog djelovanja imale pozitivan učinak, uzimajući u obzir različite humanitarne, socijalne, ekonomske i ekološke posljedice, koristeći Ciljeve održivog razvoja i njihove specifične ciljeve kao referentni okvir.

Nadovezujući se na postignuća i pouke iz Milenijskih razvojnih ciljeva,¹ države članice Ujedinjenih naroda donijele su 2015. Agendu za održivi razvoj do 2030. kao novi akcijski plan za narednih 15 godina.² Agenda za održivi razvoj do 2030. je univerzalna, transformativna i utemeljena na pravima, pod pretpostavkom da „niko neće biti izostavljen”.³ Sadrži 17 integrisanih Ciljeva održivog razvoja i 169 povezanih specifičnih ciljeva temeljenih na tri ključna elementa održivog razvoja – ekonomskom rastu, socijalnoj inkluziji i zaštiti okoliša, te poziva na mir i partnerstvo.

U samoj suštini Agende za održivi razvoj do 2030. je pet ključnih dimenzija, poznatih pod nazivom na engleskom „5 Ps” i to ljudi, prosperitet, planeta, partnerstvo i mir.⁴

Ciljevi održivog razvoja služe za mjerenje dugoročnih posljedica intervencija protivminskog djelovanja jer omogućuju integraciju i procjenu većine eksternih dimenzija koje utječu na rezultate protivminskog djelovanja, uključujući političke, ekonomske, društvene i kulturne faktore, te na uspješnost drugih povezanih projekata.⁵

Iako rezultati studije nisu zamišljeni kao procjena aktivnosti protivminskog djelovanja provedenih u BiH, istovremeno učinkovito upućuju na važnost povezivanja održivog razvoja, izgradnje mira i humanitarnih aktivnosti kao napora koji se međusobno osnažuju tokom cijelog ciklusa programa protivminskog djelovanja: od planiranja do monitoringa i evaluacije.

Studija slučaja za BiH omogućuje srednjoročnu i dugoročnu analizu rezultata protivminskog djelovanja procjenom doprinosa vraćanja površina krajnjim korisnicima, pomoći žrtvama i edukacije o rizicima od eksplozivnih sredstava. U tom se istraživanju uzima u obzir i važnost koju su napori u pogledu integrisanja rodničkih politika i uspostavljanja partnerstava imali u pogledu sveobuhvatnog principa prema kojem niko ne smije biti izostavljen i to u okviru, ali i izvan sektora protivminskog djelovanja.

Istraživanje se temelji na sljedećim prethodnim studijama koje je proveo GICHD u bliskoj saradnji s ključnim partnerima:

- *Niko ne smije biti izostavljen: Protivminsko djelovanje i Ciljevi održivog razvoja (2017.).*
- *Socioekonomski efekti protivoklopnih mina u Angoli (2019.).*
- *Rezultati protivminskog djelovanja u Jordanu (2021.).*

Rezultati protivminskog djelovanja u Jordanu za održivi razvoj⁶

predstavljaju prvu studiju ovog tipa u kojoj su sveobuhvatno prikazani rezultati aktivnosti i pristupa protivminskom djelovanju kod održivog razvoja u Jordanu.⁷ Nalazi i pouke iz ove pilot publikacije poslužili su kao metodološki izvor inspiracije za niz novih studija, uključujući predmetnu studiju.

Međutim, važno je naglasiti da su posebnosti metodologije definisane na temelju specifičnosti konteksta u BiH, uzimajući u obzir relevantne povratne informacije dobivene u konsultacijskom procesu s ključnim akterima kod protivminskog djelovanja kako bi se osigurala relevantnost studije za kontekst u BiH.⁸

Budući da je protivminsko djelovanje po svojoj prirodi geografsko,⁹ odabrane su lokacije za studiju slučaja kako bi se utvrdili značajni rezultati u različitim dijelovima zemlje. Lokacije su odabrane kroz participativni proces u skladu sa sljedećim: i. vrijeme provođenja izviđanja, čišćenja i vraćanja površina, ii. postojeći socioekonomski faktori koji utječu na moguće rezultate intervencija protivminskog djelovanja, iii. koji su operator ili domaća institucija bili zaduženi za intervenciju, s ciljem pružanja različitih organizacijskih pristupa i stajališta, i iv. raznolikost rezultata o kojima se izvještava, uzimajući u obzir tri dimenzije održivosti: društvene, okolišne i ekonomske.¹⁰

Odabir zadaća proveden je u uskoj koordinaciji s Centrom za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine (BHMACH), njegovim regionalnim centrima i operaterima u oblasti protivminskih aktivnosti.

Kako bi se potvrdila relevantnost predloženih lokacija za studiju slučaja, voditeljka istraživanja je obavila terenske posjete i provela posmatranje na preliminarno odabranim lokacijama za studiju slučaja u kombinaciji s polustrukturisanim i nestrukturisanim razgovorima na lokaciji s ključnim

akterima. Ti su naponi objedinjeni s istraživanjem i analizom dostupne dokumentacije radi unakrsne primjene i proširenja primarnih informacija direktno prikupljenih na licu mjesta, uz strukturisane i polustrukturisane razgovore na daljinu¹¹ s predstavnicima BHMAC-a, Koordinacijskog tijela za pomoć žrtvama mina, Savjetodavne grupe za mine i Norveške narodne pomoći.

Konkretno, primarni podaci iz intervjua i posmatranja na terenu uspoređeni su s dostupnim statističkim podacima, te raznim službenim izvještajima i publikacijama, uključujući one koje su dostavili BHMAC i njegovi regionalni centri u Tuzli, Brčkom, Sarajevu i Palama. Analiza očišćenih minskih polja na temelju dokumentacije, karata i izvještaja BHMAC-a dodatno je dopunjena analizom satelitskih snimaka kako bi se prikazale promjene u razvoju nakon vraćanja površina.

Studijom se podržava interes BiH da bolje razumije ulogu protivminskog djelovanja u omogućavanju razvoja i ostvarivanja Ciljeva održivog razvoja pružanjem konkretnih dokaza o uočenim razvojnim ishodima u područjima pogođenima minama.¹² To bi, pak, moglo doprinijeti podizanju svijesti i mobilizaciji resursa,¹³ što su i dalje ključni prioriteti zemlje. Naime, Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025. uključuje Agendu za održivi razvoj do 2030. tako što je predstavlja kao jedno od strateški važnih međusektorskih pitanja (pored pitanja roda i različitosti). U Strategiji se prepoznaje i važnost prelaska s pukih rezultata na šire ishode održivog razvoja.¹⁴

Slično tome, službeni dokumenti BiH povezani s održivim razvojem upućuju u više navrata na protivminsko djelovanje. Najistaknutiji primjer je dokument Okvira za Ciljeve održivog razvoja u Bosni i Hercegovini, usvojen 2020., u kojem se ističu prepreke i negativan učinak kontaminacije eksplozivnim sredstvima i uključuje deminiranje kao jedan od pokretača pametnog rasta.¹⁵ Osim toga, u Okviru se upućuje na planove BiH za razradu dodatnog (18-tog) Cilja održivog razvoja „Bosna i Hercegovina bez mina do 2030.“ kako bi se „naglasila potreba za uključivanjem pitanja deminiranja u sve razvojne politike u zemlji“¹⁶

UVOD

KONTEKST

Nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, u ratu u BiH u periodu od 1992. do 1995. smrtno je stradalo više od 200.000 ljudi, došlo je do masovnog raseljavanja i kontaminacije eksplozivnim sredstvima.¹⁷ Rat je bio iznimno složen, uz promjene u lokacijama i intenzitetu sukoba, kao i raširenu aktivnost lokalnih paravojnih postrojbi u provođenju etničkog čišćenja.¹⁸ Opći okvirni sporazum za mir, poznat i kao Daytonski mirovni sporazum, označio je službeni završetak sukoba i doveo do uspostave vlasti na centralnom nivou, sa dva entiteta, Federacijom Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republikom Srpskom (RS), te Brčko distriktom kao zasebnom upravnom jedinicom lokalne samouprave pod suverenitetom BiH.¹⁹

Za razliku od drugih sukoba savremenog doba, rat u BiH obilježen je relativno nepromijenjenim linijama sukoba, te se vodio između tri vojske²⁰ s usporedivom obukom u korištenju mina u ratnim dejstvima. Općenito, svi su primjenjivali slične metode miniranja kao i Jugoslavenska narodna armija.²¹ Stoga su mine prvenstveno postavljane radi zaštite pozicija na prvoj liniji, s tim da su prijavljene i druge upotrebe poput i. zaštite ili sprečavanja pristupa saobraćajnoj infrastrukturi, ii. zaštita strateških instalacija, iii. podrška etničkom čišćenju,²² iv) zaštita zatočeničkih kampova u ratu, v. uništavanje kulturnih ili vjerskih lokaliteta i vi. zaštita privatne imovine, između ostalog.²³

Unatoč završetku oružanog sukoba prije više od dvije decenije, Bosna i Hercegovina (BiH) i dalje je zagađena minama i eksplozivnim sredstvima zaostalim iz rata (ESZR), uključujući ostatke kasetne municije. BiH se smatra jednom od minski najzagađenijih zemalja u Evropi, gdje kontaminacija i dalje ima ozbiljne društvene, ekonomske i ekološke učinke u zemlji, između ostalog na obnovu i razvoj nakon sukoba. Najkontamiranija područja nalaze se duž međuentitetske granice²⁴ kao zone razdvajanja dva entiteta u BiH, Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS).

Bosna i Hercegovina je zemlja višeg srednjeg dohotka sa oko 3,5 miliona stanovnika.²⁵ Od ključne je važnosti naglasiti da se stanovništvo u BiH smanjuje i stari. Iseljavanje je gorući izazov uslijed gubitka mladih i kvalifikovanih radnika o kojima će zavisići budući održivi razvoj. Naime,

trenutačno dva miliona građana BiH radi ili boravi u inostranstvu²⁶ – što je najveći udio na Zapadnom Balkanu²⁷ i predviđanja upućuju da bi se broj stanovnika do 2100. mogao smanjiti na ispod 2,3 miliona.²⁸

Pristupanje Evropskoj uniji (EU) je najvažniji prioritet, a deminiranje je jedan od preduslova. Unatoč širokom konsenzusu o evropskom putu,²⁹ teško je postići zajedničku viziju za zemlju zbog decentralizovanih i fragmentovanih struktura uprave.^{30 31}

U smislu upravnog uređenja, BiH sastoji se od dva entiteta (FBiH i RS) i Brčko distrikta BiH kao samoupravne jedinice u suvlasništvu entiteta. FBiH je podijeljena na 10 kantona, koji su dalje podijeljeni na 79 općina i gradova, a RS direktno na 57 opština.³²

SLIKA 3

KARTA ENTITETA I BRČKO DISTRIKTA BOSNE I HERCEGOVINE

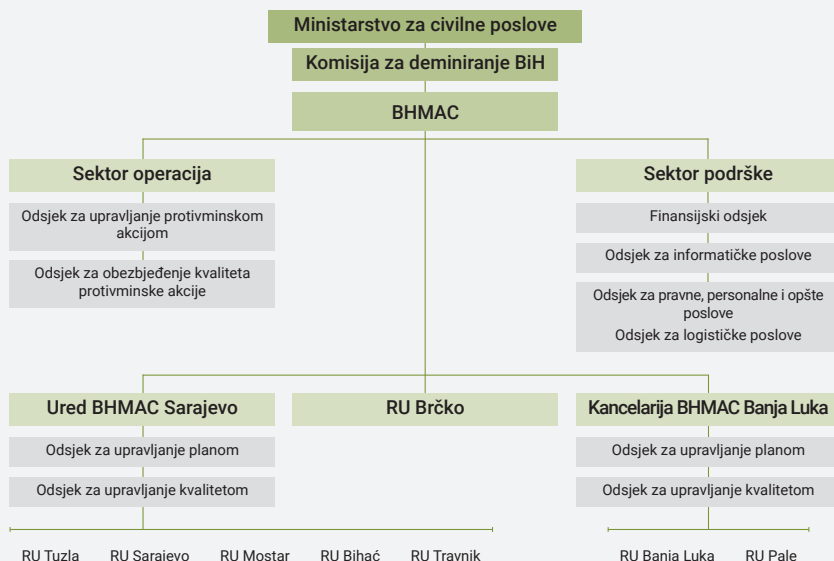

Svaki od entiteta u BiH ima vlastiti ustav, gdje su ovlaštenja u RS-u centralizirana na nivou entiteta, za razliku od FBiH gdje je nadležnost uglavnom koncentrisana na nivou kantona i općina.³³ Ukupno postoji 14 ustava i pravnih sistema, te više od 150 ministarstava. Iako se postojećim sistemom rješavaju lokalna pitanja, također se koči usklađenost politika i pružanje učinkovitih javnih usluga.³⁴ U skladu s time, obrazac decentralizacije vlasti ima implikacije i na uspostavljene strukture za protivminsko djelovanje i učinkovitu provedbu relevantnih politika.

U BiH postoje dva tijela odgovorna za protivminsko djelovanje i to Komisija za deminiranje, koja djeluje kao strateško tijelo, predstavlja sektor na međunarodnom nivou i utvrđuje politike protivminskog djelovanja, te Centar za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine (BHMIC), kao tehničko tijelo prvenstveno odgovorno za operativne aspekte. Uspostavljena u okviru Ministarstva za civilne poslove, Komisija za deminiranje se sastoji od predstavnika tri ministarstva (civilnih poslova, odbrane i sigurnosti), te nadzire rad BHMIC-a.³⁵

PROTIVMINSKO DJELOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Napori na humanitarnom deminiranju u BiH službeno su započeli 1996., neposredno nakon što su entitetske vojske potpisale Daytonski mirovni sporazum pod nadzorom provedbenih snaga pod vodstvom NATO-a (IFOR).³⁶ Centar Ujedinjenih naroda za deminiranje (UNMAC) prvobitno je koordinisao lokalnu strukturu i operacije protivminskog djelovanja, prije nego što je 1998. BHMIC osnovan kao jedinstveni centar za protivminsko djelovanje na nivou BiH koji bi preuzeo ulogu i odgovornosti UNMAC-a. Sa sjedištem u Sarajevu, BHMIC-ova dva ureda za entitete (Sarajevo i Banja Luka) koordiniraju osam regionalnih ureda u planiranju, izviđanju, osiguranju i kontroli kvalitete.³⁷

Izvor: BHMAC, vlastita izrada

Pod vodstvom BHMAC-a glavni nacionalni operateri su Oružane snage BiH, Republička uprava civilne zaštite Republike Srpske, Federalna uprava civilne zaštite FBiH, te nekolicina nevladinih organizacija i komercijalnih kompanija za deminiranje. Trenutačno su Norveška narodna pomoć (NPA) i Savjetodavna grupa za mine akreditovani međunarodni operateri na terenu.³⁸

BiH je strana potpisnica Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješadijskih mina i o njihovom uništenju (APMBC), Konvencije o kasetnoj municiji (CCM), Konvencije o određenom

konvencionalnom oružju i njenih izmijenjenih protokola II. do IV. i V. o eksplozivnim sredstvima zaostalim iz rata,³⁹ kao i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom.⁴⁰

BHMAC, Oružane snage BiH i NPA uz snažnu podršku EUFOR-a u BiH, u julu 2018. pokrenuli su „procjenu sumnjivih opasnih površina u Bosni i Hercegovini“ finansiranu sredstvima EU-a. Uz podršku domaćih tijela procjena je dovela do toga da su utvrđena minska sumnjiva područja⁴¹ nakon čega je uslijedio proces vraćanja površina krajnjim korisnicima (netehničko izviđanje, tehničko izviđanje, čišćenje).⁴² Rezultati procjene iskorišteni su kao osnov za zahtjev BiH 2020. za produženje roka iz člana 5. Konvencije o zabrani protivpješadijskih mina (APMBC) za dodatnih šest godina, do marta 2027.⁴³ Međutim, i dalje postoje izazovi u pogledu razumijevanja punog obima kontaminacije jer su karte i evidencije o kontaminaciji često bili nepouzdana, dok druga područja nikada prije nisu bila mapirana.⁴⁴

VRSTA KONTAMINACIJE

Smatra se da je BiH u značajnoj mjeri kontaminirana protivpješadijskim minama u BiH i to sa jednom od najvećih stopa kontaminacije u Evropi, gdje kontaminacija uključuje i ESZR i zaostalu kasetnu municiju.⁴⁵

BHMAC kategorizira sumnjive opasne površine (SOPO) na temelju stepena prioriteta, u skladu s obimom utjecaja mina na stanovništvo. Površine kategorije I. obuhvataju slučajeve repatrijacije, deminiranja stambenih objekata za povratak, obnove naselja, zdravstvenih i obrazovnih ustanova, poljoprivrednih površina, industrijskih kompleksa, šuma, te turističkih i šumskih lokacija udaljenih od naseljenih područja. Kategorija II. obuhvata zemljište koje je u povremenoj upotrebi ili koje graniči s kategorijom I., koje predstavlja sigurnosni pojas preko već obrađenih lokacija kategorije I. Kategorija III. obuhvata SOPO-ve s posljedicama rata jer su se ta područja nalazila između linija sukoba, a predstavljaju najmanji mogući rizik s obzirom na izoliranije lokacije, daleko od bilo kakvih istaknutih prirodnih resursa i bez očitih razloga zbog kojih bi im stanovništvo moglo pristupiti.⁴⁶

Na temelju inicijalnih procjena BiH i informacija od zaraćenih strana nakon rata, kontaminirana područja prostiru se na području od 4.200 km², sa 19.057 minskih polja. Općom procjenom provedenom 2015. utvrđeno je da je 1.369 zajednica pogođeno minama/ESZR-om, što uključuje 517.000 stanovnika ili 14% ukupnog stanovništva BiH i 60 zajednica kontaminiranih zaostalom kasetnom municijom. Od ukupnog broja pogođenih zajednica 18% ili 111 tih zajednica pripadalo je kategoriji visokog efekta.⁴⁷

Procjene provedene u januaru 2018. pokazale su da SOPO-ovi u BiH pokrivaju ukupno 1.061,32 km², odnosno 2,08% ukupne površine zemlje. Na temelju ocjene SOPO-a u BiH u periodu od 2018. do 2020. na 1.030 km² minski sumnjivih površina, utvrđeno je ukupno 488 poligona SOPO-a⁴⁸ sa 945.938.493 m² i 799 potvrđenih opasnih površina na 20.747.593 m².⁴⁹

U 2020. godini, očišćeno je 0,53 km²,⁵⁰ 2,57 km² smanjeno, a 13,04 km² otkazano. ⁵¹ Uništeno je ukupno 1.342 protivpješadijskih mina, 22 protivoklopnih i 192 ESZR/neesplodiranih sredstva.⁵²

Bilo je mnogo izazova u vezi s ažuriranim mapiranjem kontaminacije minama jer je prijavljeno da oko 40% evidencija o minskim poljima nije izrađeno ili nije pouzdano prosljeđeno, a evidencije su izgubljene, sakrivene ili uništene. Razlozi za to mogu uključivati smrt ili iseljavanje osoba odgovornih za izradu evidencija,⁵³ uz fizičke promjene na kontaminiranim područjima (tj. uslijed poplava i drugih prirodnih katastrofa). Bez obzira na to, mapiranje minske kontaminacije otkriva značajne pojaseve miniranih površina duž međuentitetske linije između RS-a i FBiH-a.

Karta inicijalne kontaminacije minama (2001.) prikazana je na lijevoj strani u usporedbi s novijim obuhvatom kontaminacije (2021.) na desnoj strani, dok su deminirana područja označena plavom bojom.

KARTE INICIJALNE I TRENUTAČNE KONTAMINACIJE, 2001. I 2021.

Izvor: BHMAC

- **1995:** Potpisivanje Daytonskog mirovnog sporazuma.⁵⁴
- **1996:** Početak programa protivminskog djelovanja u BiH osnivanjem UNMAC-a.⁵⁵

Započinjanje humanitarnih minskih akcija u BiH od strane entitetskih vojski pod nadzorom provedbenih snaga (IFOR) pod vodstvom NATO-a.⁵⁶
- **1998:** Osnivanje Komisije za deminiranje sastavljene od entitetskih centara za deminiranje (MAC RS i FED MAC) i koordinacijskog centra na nivou BiH (BHMACH).⁵⁷
- **1999:** BiH postaje strana potpisnica Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješadijskih mina i o njihovu uništenju (APMBC).⁵⁸
- **2002:** Usvajanje nacionalnog zakona o deminiranju i prve nacionalne strategije za deminiranje za period 2002-2009.⁵⁹
- **2008:** BiH podnosi svoj prvi zahtjev za produženje roka za dovršenje uništenja protivpješadijskih mina u miniranim područjima do 2019., u skladu s članom 5. Konvencije o protivpješadijskim minama.⁶⁰

Usvajanje druge Nacionalne strategije za deminiranje za period 2009-2019.⁶¹
- **2010:** Usvajanje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i njenog Fakultativnog protokola.⁶²

Usvajanje Konvencije o kasetnoj municiji.⁶³
- **2018:** BiH podnosi privremeni zahtjev za dodatno produženje roka za dovršenje uništenja protivpješadijskih mina u miniranim područjima u skladu s članom 5. Konvencije o protivpješadijskim minama.⁶⁴
- **2019:** Usvajanje treće nacionalne strategije za deminiranje za period 2018-2025.⁶⁵
- **2020:** Završetak procjene sumnjivih opasnih površina u Bosni i Hercegovini finansirane sredstvima EU-a.^{66 67 68}

**DOPRINOS
PROTIVMINSKOG
DJELOVANJA
CILJEVIMA ODRŽIVOG
RAZVOJA U BOSNI
I HERCEGOVINI**

Fotografija: Deminerski tim Savjetodavne grupe za mine (MAG) Izvor: MAG

1. VRAĆANJE POVRŠINA KRAJNJIM KORISNICIMA

DOPRINOS VRAĆANJA POVRŠINA CILJEVIMA ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH

- 1.4** Jednaka prava na ekonomske resurse i pristup osnovnim uslugama
- 1.5** Poboljšana otpornost, smanjena ranjivost

- 2.1** Pristup hrani
- 2.3** Udvostručenje poljoprivredne produktivnosti
- 2.4** Održiva proizvodnja hrane

- 6.3** Poboljšana kvaliteta vode
- 6.4** Povećana učinkovitost korištenja vode
- 6.6** Zaštita i obnova ekosistema povezanih s vodom

- 8.1** Održiv ekonomski rast
- 8.2** Povećana ekonomska produktivnost kroz diverzifikaciju
- 8.3** Support for productive activities and decent job creation
- 8.4** Poboljšana učinkovitost resursa u potrošnji i proizvodnji
- 8.5** Puna i produktivna zaposlenost i dostojanstven rad
- 8.8** Osiguravanje bezbjednog i sigurnog radnog okruženja za sve zaposlene
- 8.9** Promocija održivog turizma

- 9.1** Ravnopravan pristup infrastrukturi
- 9.2** Inkluzivna, održiva industrijalizacija
- 9.3** Povećan pristup malih preduzeća finansijskim uslugama

- 10.7** Sigurne migracije i mobilnost

- 11.1** Pristup adekvatnom, sigurnom i pristupačnom stanovanju
- 11.3** Inkluzivna i održiva urbanizacija
- 11.5** Smanjenje broja smrtno stradalih, pogođene populacije i ekonomskih gubitaka u odnosu na globalni BDP uzrokovan katastrofama
- 11.b** Provedba integriranih planova prilagođavanja na klimatske promjene i otpornost na katastrofe

- 15.1** Obnova i očuvanje kopnenih i slatkovodnih ekosistema
- 15.2** Promocija provedbe održivog upravljanja svim vrstama šuma
- 15.3** Obnova degradiranog zemljišta i tla
- 15.5** Smanjenje degradacije prirodnih staništa, zaustavljanje gubitka biološke raznolikosti i sprječavanje izumiranja ugroženih vrsta

- 12.2** Održivo upravljanje i učinkovito korištenje prirodnih resursa

- 16.1** Smanjenje svih oblika nasilja
- 16.6** Razvoj odgovornih institucija
- 16.7** Inkluzivno, participativno, reprezentativno donošenje odluka
- 16.10** Pristup informacijama i zaštita temeljnih sloboda

- 13.1** Jačanje otpornosti i sposobnosti prilagođavanja klimatskim opasnostima i prirodnim katastrofama

- 17.16** Snažnije globalno partnerstvo za održivi razvoj
- 17.17** Unaprijeđeno globalno partnerstvo za održivi razvoj

Formulacija gore navedenih ciljeva Održivog razvoja u BiH je pojednostavljena; potpuna lista ciljeva i njihova zvanična imena mogu se naći na web stranici Ujedinjenih naroda: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

Vraćanje površina odnosi se na postupak primjene „svih razumnih napora“⁶⁹ kako bi se utvrdila, definisala i uklonila svaka prisutnost i sumnja na eksplozivna sredstva⁷⁰ putem netehničkog izviđanja, tehničkog izviđanja i/ili čišćenja.⁷¹

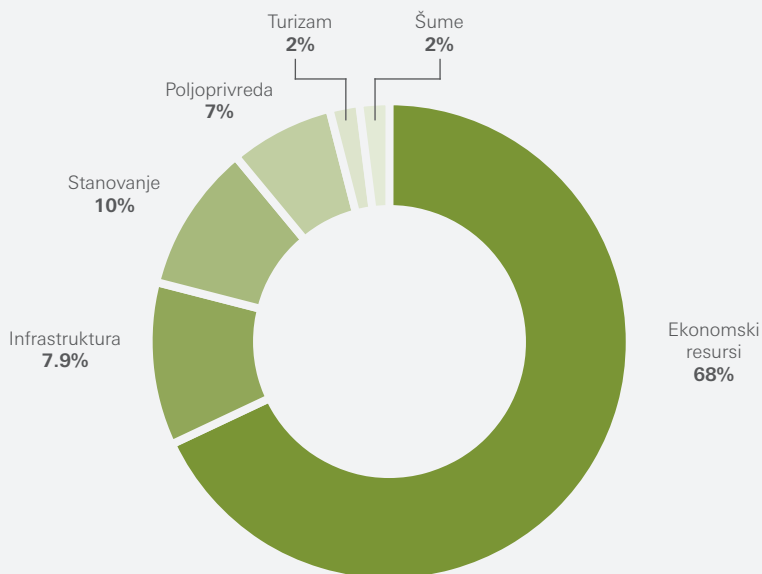
Vraćanjem površina uklanjaju se fizičke blokade kako bi se omogućio siguran pristup zemljištu za produktivno korištenje i održavanje egzistencije. Stoga su ovakvi kapaciteti za omogućavanje ključni za ekonomski razvoj zemlje, kao što pokazuju nalazi u ovom odjeljku. Smanjenjem broja žrtava uzrokovanih eksplozivnim sredstvima, protivminsko djelovanje je najdirektnije povezano s **Ciljem održivog razvoja 16.** i njegovim **specifičnim ciljem 16.1.** kojim se nastoji „značajno smanjiti sve oblike nasilja i povezane stope smrtnosti svugdje“.

Primjenom tehnika tehničkog i netehničkog izviđanja, postupak vraćanja površina povećava učinkovitost čišćenja utvrđivanjem i fokusiranjem na opasne površine. U Bosni i Hercegovini (BiH) zemljište se grupira u sumnjive opasne površine i minski sumnjive površine. Minski sumnjive površine opisuju šire područje koje definiše postupak vraćanja površina, uključujući sumnjive opasne površine i potvrđene opasne površine, te može uključivati jednu ili više zajednica pogođenih minama.⁷²

Nakon sukoba, vraćanje površina je bilo ključno za socioekonomski rast u zemlji. Osiguravanjem sigurnog pristupa kritičnim resursima omogućuje se produktivno korištenje površina, čime se povećava njihov kapacitet za uzgoj i vrijednost proizvodnje. Vraćanje površina je stoga ključno za podršku razvoju i obnovi infrastrukture zajednice, što ima šire posljedice na faktore rasta sociokonomskog razvoja, uključujući dostojanstveno zapošljavanje, trgovinu, turizam, te sigurnost i dobrobit pojedinaca. Uklanjanje mina i eksplozivnih sredstava je preduslov za ponovnu izgradnju i razvoj cjenovno pristupačne stambene i saobraćajne infrastrukture u ruralnim i urbanim područjima.

Prema najnovijim dostupnim informacijama, značajan postotak sumnjivih opasnih površina namijenjen je korištenju u poljoprivredne svrhe (174.269.208 m² ili 19%), a zatim u šumarstvu (641.524.712 m² površina ili 70% sumnjivih opasnih površina). Nakon toga slijedi infrastruktura (2%), vodni resursi (1%) i drugi oblici korištenja.^{73 74}

NAMJENA REDUKOVANIH I OČIŠĆENIH PODRUČJA U PERIODU 2018-2019

Izvor: Pregled protiviminskog djelovanja, čišćenje mina 2020., vlastite procjene

U narednom odjeljku razmatraju se načini na koje je vraćanje površina doprinijelo održivom razvoju omogućavanjem obnove stambenih objekata, mjera za prevenciju poplava, pristupa prirodnim resursima, uključujući vodu i šume, rasta poljoprivrede i produktivnog korištenja površina, olakšavanja sigurne mobilnosti, održivog ekonomskog rasta i infrastrukture, i turizmom.

Na slici 9. navode se posjećene lokacije za potrebe studije..

SLIKA 9 ODABRANE LOKACIJE ZA STUDIJU SLUČAJA

	KANTON	OPĆINA	ZAJEDNICA / SELO
FBiH	Tuzla	Gradačac	Avramovina
		Kalesija	Tojšići
		Lukavac	Orahovica
	Posavina	Odžak	Donji Svilaj - Novi Grad
		Domaljevac-Šamac	Grebnice
	Sarajevo	Novi Grad Sarajevo	Žuč
		Vogošća	Ugorsko
	Zenica-Doboj	Zavidovići	Debelo Brdo Novo Naselje
	RS		Pale
District Brčko			Ulice
			Dubrave
			Grbavica

NAPORI U OBNOVI STAMBENOG FONDA

Procjenjuje se da je do kraja sukoba 1995. godine djelimično ili potpuno uništeno 412.000 stambenih jedinica ili 37% predratnog stambenog fonda,⁷⁵ više od milion osoba raseljeno i prisiljeno preseliti u kolektivne centre ili stanovati u domovima drugih raseljenih osoba ovisno o etničkom identitetu.⁷⁶ Deminiranje je povezano s procesom obnove i popravka stambenog fonda u područjima nakon sukoba gdje se izbjeglice i interno raseljeni trebaju vratiti, čime se podržavaju procesi obnove i naseljavanja.⁷⁷ Tokom rata je više od dva miliona pobjeglo iz svojih domova.⁷⁸ Međutim, broj povratnika bio je manji od očekivanog, s procjenom da se 60.000 izbjeglica koje su napustile zemlju tokom sukoba vratilo 1996., 38.000 vraćeno u prvoj polovini 1997., a 800.000 ih se od 2000. još uvijek nalazilo izvan BiH.⁷⁹ Do jula 2004., ukupno se u svoje domove vratilo 1.000.473 osoba (440.147 nekadašnjih izbjeglica i 560.326 interno raseljenih). Od tog ukupnog broja, 446.795 je manjinskih povrataka.^{80 81}

Daytonski mirovni sporazum kojim se okončava rat uključivao je manjinske povratke, poništavanje rezultata etničkog čišćenja, te je izbjeglicama i interno raseljenima omogućeno pravo na povratak. Imajući u vidu da se neadekvatno stanovanje smatra glavnim faktorom u odvratanju povratka izbjeglica i interno raseljenih, većina projekata bila je usmjerena na popravak i obnovu stambenog fonda i građevinu, a ne na socioekonomske komponente, uključujući vlasništvo.

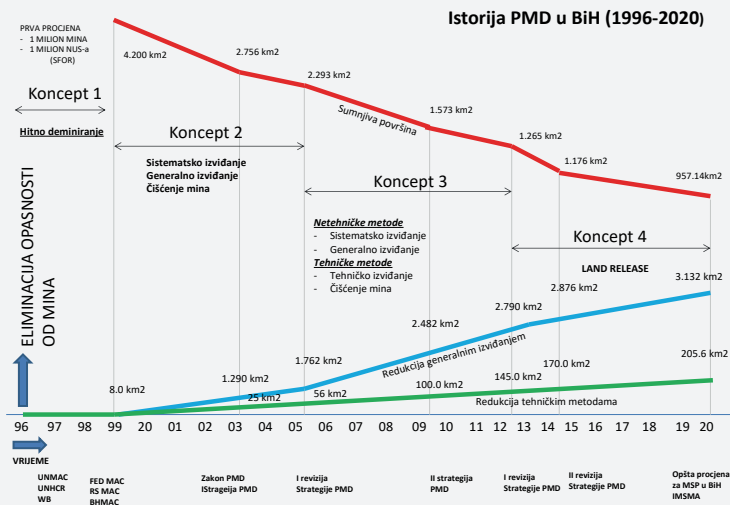
Nadalje, finansijska sredstva donatora namijenjenih za stambeno zbrinjavanje često su se dodjeljivala stranim nevladinim organizacijama i lokalnim privrednim subjektima bez iskustva izgradnje stambenih objekata, te nije bilo procjene potreba za potencijalne zajednice korisnice obnovljenih stambenih objekata (tj. uzimanje u obzir njihova predratnog života, trenutačnih sredstava za život, nedostatka mogućnosti zapošljavanja, pristupa zdravstvu i obrazovanju, diskriminacije na temelju etničke pripadnosti i sigurnosnih pitanja). Navedeno se odražava u velikom broju obnovljenih stambenih jedinica za koje je evidentirano da su još uvijek prazne i to od 1996. Nisu se razlikovale stvarne potrebe za obnovom za

osobe bez riješenog stambenog pitanja i osobe koje se nisu namjeravale vratiti. Taj nedostatak znanja djelimično se pripisuje nedostatku koordinacije između donatora, aktera provedbe i lokalnih vlasti.⁸²

Iako je deminiranje bilo ključno za obnovu stambenih objekata, ti naponi nisu doveli do značajnog manjinskih povrataka zbog različitih temeljnih faktora, uključujući dinamiku etničke/nacionalne moći.⁸³ Pri njihovoj procjeni važno je uzeti u obzir da ne samo da je stambeni fond namjerno uništen, već i ciljano. Naime, eliminisanje stambenih jedinica koje pripadaju „drugom“ bilo je ključno za uspješno etničko čišćenje,⁸⁴ te stoga postoji izrazito složena etnička/nacionalna dimenzija povezana s uspješnim ili neuspješnim nastojanjima u promociji sigurnog povratka interno raseljenih i izbjeglica kako bi se obnovila infrastruktura, u skladu s Daytonskim mirovnim sporazumom. Premda postoji opravdana zabrinutost u pogledu relevantnosti obnove za promociju sigurnog povratka, očita je ključna važnost stambenih projekata u smislu neposredne potrebe za obnovom izgubljene imovine.⁸⁵

Procjenom Svjetske banke potvrđuje se da je tokom njezina učešća u programu obnove u BiH bio dostupan mali broj informacija, posebno u pogledu stanja mina općenito i u rekonstrukciji prioriternih lokacija. Ono što jeste bilo dostupno bilo je u obliku ručno izrađenih karti koje se nisu mogle koristiti u procesu demilitarizacije imajući u vidu da su ih tri vojske u procesu demilitarizacije prosljedile provedbenim snagama pod vodstvom NATO-a. Iako su lokalne vojske provodile deminiranje u okviru Daytonskog sporazuma, lokalni kapaciteti, uključujući institucionalne strukture i lokalne kompanije, bili su ograničeni na definisanje protivminske strategije.⁸⁶

Mine su uglavnom postavljene kako bi se zaštitile pozicije na prvoj liniji, s tim da su korištene i za sprečavanje manjinskih povrataka i obnovu kuća, te za zaštitu privatnog vlasništva,⁸⁷ što je dovelo do visoke razine kontaminacije u okolini stambenih područja i sprečavanja sigurnog pristupa obnovi. Zbog toga su standardni operativni postupci (SOP-ovi) BHMACE-a smatrali da je deminiranje za potrebe rekonstrukcije stambenih i drugih objekata, te obnova osnovnih javnih usluga prioritet prve kategorije.⁸⁸

Akteri u provedbi uključeni u rane dane obnove uključuju program obnove Norveške narodne pomoći (NPA) koji je inicijalno bio usmjeren na područje Tuzle, nakon čega je premješten u Kanton Sarajevo od 1998. do 2003.⁸⁹ Osim čišćenja infrastrukturnih projekata i spomenika kulturne baštine, aktivnosti su uključivale i čišćenje oštećenih kuća i stanova u okviru programa za naseljavanje izbjeglica. Inicijalni program bio je usmjeren na pružanje podrške programima zbrinjavanja i razvojnim programima kroz čišćenje područja u kojima je NPA rekonstruisao stambene objekte i inicirao napore na razvoju zajednice.⁹⁰

Vraćanje površina stoga je olakšalo obnovu i proširenje stambenog fonda za povratnike, te unaprijedilo urbanizaciju. U tom kontekstu postoje poveznice između protivminskog djelovanja i **Cilja održivog razvoja 9**. Industrija, inovacije i infrastruktura, te njegovog specifičnog cilja 9.1 o razvoju infrastrukture, podršci ekonomskom razvoju i blagostanju ljudi, te **specifičnog cilja 9.2** o promociji inkluzivne i održive industrijalizacije i

povećanju industrijskog udjela zaposlenosti i bruto domaćeg proizvoda (BDP). Kao preduslov za obnovu stambenog fonda nakon rata, vraćanje površina direktno doprinosi **Cilju održivog razvoja 11**. Održivi gradovi i zajednice, **specifičnom cilju 11.1** o osiguravanju pristupa sigurnom i cjenovno pristupačnom stanovanju, te **specifičnom cilju 11.3** o jačanju održive urbanizacije.

PREVENCIJA POPLAVA

S obzirom na geološke značajke BiH, zemlja je podložna na razne prirodne katastrofe poput poplava, zemljotresa, klizišta, oluja, suša i šumskih požara. U periodu od 1999. do 2014. poplave su bile česta pojava i pokazale se kao uzrok najvećih ekonomskih gubitaka (63%), nakon čega slijedi suša (36%).⁹¹

Poplave su najčešće posljedica prelijevanja rijeka. U BiH postoji ukupno sedam riječnih slivova: Una, Vrbas, Bosna, Drina, Sava i Neretva s Trebišnjicom i Cetinom. Rijeka Sava teče uz granicu s Hrvatskom i Srbijom, a oko 75% BiH nalazi se u riječnom slivu tog područja.⁹²

Nedavno, u novembru 2021., poplave su rezultirale evakuacijom iz domova u predgrađima Sarajeva duž rijeke Bosne, Tilave i Željeznice, te u gradu Konjicu na jugozapadu. Tokom naglog porasta broja slučajeva došlo je do prekida napajanja električnom energijom u cijelom gradu Sarajevu, uz potapanje putnih pravaca, zatvaranje škola i zatvaranja važnog respiratornog objekta za pacijente oboljele od COVID-19.⁹³

Obilne padavine dovele su do razornih poplava u slivu rijeke Save od 14. do 19. maja 2014., što je dovelo do visokih vodostaja rijeke Bosne, Save i Vrbasa, te njihovim pritokama u sjevernim, istočnim i centralnim dijelovima BiH, s rekordnom količinom od 250 litara kiše po m². Ovo je dovelo do više od 2.000 klizišta i evakuacije oko 40.000 ljudi.⁹⁴ Ukupne štete i gubitak kao posljedica poplava procijenjeni su na više od dvije milijarde eura, odnosno 15% BDP-a zemlje u 2014. (1,04 milijarde eura u Federaciji BiH (FBiH), 0,97 milijardi eura u Republici Srpskoj (RS) i 0,30 milijardi eura u Brčko distriktu).⁹⁵

Jedan od razloga za poplave su i oštećeni objekti za kontrolu poplava i kontaminaciju uslijed ratnih dejstava u BiH, neupotrebljiva ili nepristupačna drenažna infrastruktura, kao i nedostatak redovnog održavanja postojeće infrastrukture za zaštitu od poplava, posebno duž toka rijeke Save. Dodatni razlozi za zagušenje i poplave nakon obilnih kiša uključuju uništavanje okoliša (kao što je krčenje šuma i prodiranje poplavnih područja), te izgradnja u plavnim područjima.⁹⁶

Nakon poplava 2014. godine, sa procjenom potreba za oporavak koju su pokrenule vlasti BiH uz podršku Globalnog instrumenta za smanjenje katastrofa i oporavak, Svjetska banka, Evropska unija (EU) i Razvojni program UN-a (UNDP) osigurali su informacije o planu oporavka zemlje nakon katastrofa.⁹⁷ Kao što je navedeno u nalazima izvještaja, takve prirodne katastrofe ukazuju na potrebe za obnovom i infrastrukturom, te se stoga u strategiju zemlje za otpornost i održivi razvoj uvodi smanjenje rizika od katastrofa.⁹⁸

Prema navedenoj procjeni, velika sigurnosna opasnost za provedbu napora na oporavku povezana je s činjenicom da više od 70% plavnih područja čine površine kontaminirane minama.⁹⁹ Kao kritična sigurnosna pitanja utvrđene su opasnosti povezane s prisustvom mina i neeksplodiranih ubojitih sredstava (NUS), nošeni plavnim tokovima, na površini zbog erozije ili prekrivene slojevima blata, posebno uslijed klizišta, kao i uklonjeni znakovi upozorenja. Utvrđeno je da ukupno 105 km² može sadržavati mine i NUS zbog poplava. Poplave su snažno pogodile područja Posavine i Brčkog, a stanovništvo je prijavilo velik broj mina i NUS-a oko kuća i okolnih područja.¹⁰⁰

Osim poduzimanja preventivnih mjera povezanih s uklanjanjem mina nakon poplava, mogućnost sigurnog pristupa očišćenom zemljištu ključna je za povećanje otpornosti na buduće poplave i dalju štetu. Navedeno se može postići integrisanim upravljanjem slivnim područjima i njihovom kontrolom, integrisanim sistemima ranog upozoravanja, stabilizacijom padinskih dijelova i boljom zaštitom područja podložnih klizištima.¹⁰¹

Nepogoda je dovela do uništenja stambenih zgrada i velike štete na industrijskim objektima i javnim institucijama poput domova zdravlja i škola. Fond Ujedinjenih naroda za djecu (UNICEF) utvrdio je 74 jedinice

lokalne samouprave gdje su poplave pogodile i obrazovne ustanove. Od otprilike 320.000 pogođenih osoba, 60.000 su bila djeca u dobi od 0 do 18 godina, od kojih 16.000 u dobi od 0 do 5 godina. Dodatna infrastruktura pogođena poplavama uključivala je kritične pristupne tačke poput glavnih, ali i sporednih putnih pravaca i mostova.¹⁰²

Poljoprivredni sektor i proizvodnja usjeva pretrpjeli su i veliku štetu nakon poplava, s procijenjenim gubicima od 140 miliona eura.¹⁰³ Rizik od poplava je velika prijetnja budućoj sigurnosti snabdijevanja hranom i egzistenciji kao jednom od najvažnijih sektora ekonomije. Poplave iz 2014. značajno su uništile poljoprivredne objekte, opremu, sirovine (tj. sijeno i silažu) i usjeve, dok je stoka bila ugrožena. Poplavljeno područje obuhvatalo je 17% ukupne zasađene površine u pogođenim općinama.¹⁰⁴

Omogućavanje prevencije poplava ključno je za otpornost zajednice, te sprečavanje dalje štete i uništavanja okoliša zbog obilnih kiša i poplava u budućnosti. Nakon poplava u BiH 2014. riječne obale su oslabljene uslijed erozije, te izložene većem riziku od dalje erozije. Ostali rizici na pogođenim lokacijama uključuju povećani rizik od lokalnih odrona, oštećenja putne i željezničke infrastrukture, oštećenja mostova i tunela, te nenamjernog zagađenja.¹⁰⁵ Na primjer, zagađenje iz rijeke Save obuhvatilo je 2014. zaštićeno retencijsko područje u Lonjskom polju.¹⁰⁶ Smanjena kvaliteta vode zbog poplava može se pripisati i eroziji i izljevanju kanalizacije. Stoga bolje upravljanje oborinskim vodama uz pomoć mehanizama za prevenciju poplava utječe na javno zdravlje, sigurnost snabdijevanja hranom, ekonomski rast i okoliš.¹⁰⁷

U Donjem Svilaju i Novom Gradu (FBiH) duž granice s Hrvatskom, kontaminacija minama duž rijeke Save u velikoj blizini putnih pravaca ometalo je zaštitu od poplava i sigurnu mobilnost. Kontaminacija je također predstavljala prepreku pristupu zemljištu u svrhu provođenja mjera za prevenciju poplava. Preko ove minski sumnjive površine prolazi više odvodnih kanala, a njihova je sanacija iznimno važna za prevenciju budućih poplava na tom području. Zahvaljujući čišćenju moglo se pristupiti ovim kanalima, dok je izgradnja transportnog koridora sjever-jug postala moguća. To je prva veliki autoput u BiH koja se povezuje s Hrvatskom i služi i kao prepreka u svjetlu prevencije od poplava.¹⁰⁸

SLIKA 11

SATELITSKE SNIMKE LOKACIJA DONJI SVILAJ I NOVI GRAD 2007. I 2021., S POLIGONIMA KOJI UPUĆUJU NA PRETHODNO KONTAMINIRANA PODRUČJA.¹⁰⁹

Izvor: Google Earth

Prije vraćanja površina, poljoprivredna djelatnost je bila na minimumu. Do 2021., uspostavljena je zaštita od poplava nakon vraćanja površina. U okolnom području očigledan je veći stepen korištenja površina, pri čemu su neka područja i dalje uglavnom pošumljena, dok su druga prenamijenjena i razvijena u poljoprivredne svrhe, kao i izgradnja koridora Vc.

Očišćeni su i popravljani drenažni kanali duž obala rijeke na lokacijama Grbavica i Grebnice, kako bi služili kao zaštitna mjera u slučaju poplava.¹¹⁰ Ključna je mogućnost pristupa, upravljanja i obnove infrastrukture za odvodnju vode jer zajednice mogu biti izložene ozbiljnim poplavama kada to nije moguće, kao što je bio slučaj u Orahovici, između ostalih lokaliteta.¹¹¹ Kao što je već navedeno, vraćanjem površina poboljšava se kapacitet prevencije rizika i odgovora na prirodne katastrofe.

Omogućavanjem projekata za prevenciju poplava i infrastrukturnih projekata kojima se unapređuje sposobnost skladištenja i izmještanja vode, vraćanje površina štiti zajednice od rizika za njihovo zdravlje, sigurnost i egzistenciju. Deblokiranjem pristupa, vraćanje površina doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 11**. Održivi gradovi i zajednice, a posebno je povezano sa **specifičnim ciljem 11.5** o značajnom smanjenju broja smrtnih slučajeva i broja pogođenih osoba, te smanjenju direktnih ekonomskih gubitaka uzrokovanih katastrofama, uključujući katastrofe povezane s vodom, u odnosu na globalni BDP. Povezan je i sa **specifičnim ciljem 11.b** o provedbi integrisanih planova za prilagođavanje klimatskim promjenama i otpornost na katastrofe.

Osiguravanjem sigurnog pristupa za projekte za prevenciju poplava, vraćanjem površina doprinosi se i **Cilju održivog razvoja 6**. Čista voda i sanitarni uslovi. Omogućavanjem ugradnje mehanizama za prevenciju poplava može se dodatno zaštititi od onečišćenja vode iz kritičnih postrojenja koja sadržavaju opasne materijale poput industrijskih postrojenja ili postrojenja za upravljanje otpadom, povezujući se sa **specifičnim ciljem 6.3** o poboljšanju kvalitete vode smanjenjem onečišćenja, uklanjanjem odlaganja i smanjenjem ispuštanja opasnih hemikalija i materijala na najmanju moguću mjeru.

Sposobnost pravilnog siguravanja zaštitnih mjera protiv erozije riječnih obala i ekološke štete okolnih poljoprivrednih i šumskih područja povezana je sa **specifičnim ciljem 6.6** o zaštiti i obnovi ekosistema povezanih s vodom. Kao što je prethodno prikazano na satelitskim snimkama, time se podržava kultivacija poljoprivrednih površina i štiti od daljeg uništavanja usjeva, stoke i zaliha zbog poplava. Navedeno je povezano s **Ciljem održivog razvoja 2.** Svijet bez gladi, a posebno sa **specifičnim ciljem 2.4** o osiguravanju održivih sistema proizvodnje hrane i provedbi otpornih poljoprivrednih praksi koje pomažu u održavanju ekosistema i jačaju kapacitete za prilagođavanje klimatskim promjenama, ekstremnim vremenskim uslovima, poplavama, između ostalih katastrofa,, te kojima se postepeno poboljšava kvaliteta površina i tla.

PRISTUP PRIRODNIM RESURSIMA

VODA

Kao ključna djelatnost u BiH, poljoprivredni procesi ovise o pravilnom upravljanju vodama.¹¹² Stoga je od ključne važnosti rehabilitacija izvora vode, uz deminiranje kao preduslov.

BiH ima četiri vodne agencije, dvije u FBiH-u i dvije u RS-u,¹¹³ koje su uspostavila ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Agencije su nadležne za provedbu planova razvoja vodnog sektora koji se odnose na niz pitanja, među kojima su zaštita od poplava, kao i održavanje nezavisnih regionalnih sistema vodosnabdijevanja povezanih na komunalnu mrežu.¹¹⁴

Na lokaciji Debelo Brdo, značajan efekat vraćanja površina podrazumijevao je pristup vodosnabdijevanju, uz širenje korištenja poljoprivrednog površina i povezanost s lokalnim privrednim subjektima. Izvor vode, odnosno pumpa, prethodno je bio nedostupan zbog svoje lokacije na minski sumnjivom području. Budući da je rad NPA-a započeo 2019., najmanje pet porodica imalo je pristup vodi šest mjeseci nakon vraćanja površina, što je dovelo i do ekonomske dostatnosti okolnih zajednica, pri čemu je 300 ljudi direktno koristilo zemljište za različite poljoprivredne svrhe, uključujući uzgoj kupina i pristup šumi radi prikupljanja drva za ogrjev.

Kad je riječ o učinkovitom korištenju prirodnih resursa uz siguran pristup, vraćanje površina doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 12.** o odgovornoj potrošnji i proizvodnji, te njegovom **specifičnom cilju 12.2** o održivom upravljanju prirodnim resursima, kao i **Cilju održivog razvoja 6.** Čista voda i sanitarni uslovi, te **specifičnom cilju 6.4** o povećanoj učinkovitosti potrošnje vode.

Time se doprinosi **Cilju održivog razvoja 15.** Život na kopnu, posebno **specifičnom cilju 15.1** o osiguravanju očuvanja, obnove i održivog korištenja kopnenih ekosistema, kao i **specifičnom cilju 15.3** o obnovi degradiranog površina i tla pogođenih dezertifikacijom, sušom i poplavama.

ŠUME

BiH ima 4,7 miliona ha površina pod šumama (92% ukupne površine), najveće površine šuma i raznovrsnosti šumskih vrsta na Zapadnom Balkanu.¹¹⁵ Šume su ključan izvor egzistencije u zemlji i doprinose ekonomskom i društvenom razvoju.¹¹⁶

Siguran pristup površinama značajno utječe na stanje šuma, te ima važan ekonomski učinak na one čiji prihodi ovise o prikupljanju drva za ogrjev ili lov. Ekonomska važnost šuma povezana je i sa siromaštvom u ruralnim područjima, pri čemu se pretežno siromašno stanovništvo u tim područjima s niskim prihodima sve više oslanja na korištenje šuma.¹¹⁷

Ukupni osjećaj sigurnosti osjeća se u mogućnosti iskorištavanja šuma i dalje utječe na sve aspekte života pojedinaca i zajednica, o čemu govori jedan od lovaca na lokaciji Grbavica. Prije uklanjanja eksplozivnih sredstava nije se usuđivao odlaziti na ove površine, a sada potvrđuje ogromnu razliku u mogućnosti slobodnog šetanja danas sa svojim psima, bez straha, te mir kada zna da je odlazak u šumu, posebno za djecu, siguran.¹¹⁸

Nadalje, blokada šumskih puteva i nemogućnost vatrogasaca da sigurno pristupe područjima zbog prisustva mina uzrokovali su svake godine značajnu štetu za okoliš uslijed šumskih požara. Na primjer, prije nekoliko godina došlo je do aktivacije mina tokom gašenja šumskih požara u selu Slivnica.¹¹⁹

Površine koje su još uvijek kontaminirane podliježu neupravljanju i nekontrolisanom rastu.¹²⁰ Kad je riječ o napuštenim šumama i šumama kojima se ne gospodari, unatoč povećanoj biomasi proizvedenoj nakon ponovnog pošumljavanja, njihova drvena sirovina je smanjenje kvalitete, a rast novih vrsta ili niskog rastinja može negativno utjecati na zdravlje šume.¹²¹ Osim zdravstvenih problema u šumama, prisutnost mina povezana je sa smanjenom mobilizacijom drvene sirovine.¹²² Ti faktori ne idu u prilog ekonomskim potencijalima tih regija i razvoju lanaca visoke vrijednosti za šumska dobra i usluge.¹²³

Oslobađanje površina od mina u područjima pod šumama stoga ima socijalnu, ekonomsku i okolišnu dimenziju. Od ključne je važnosti da se ostvari održivo gospodarenje šumama, čime se doprinosi smanjenju učinaka klimatskih promjena i dugoročno promovise kvaliteta zdravlja šuma. Time se dodatno štite prirodna staništa sprečavanjem šumskih požara, što također služi zaštiti ljudi i ugroženih vrsta u okolnim područjima.

Mogućnost gospodarenja šumama kao rezultat vraćanja površina krajnjim korisnicima doprinijela je **Cilju održivog razvoja 12.** o odgovornoj potrošnji i proizvodnji, posebno njegovom **specifičnom cilju 12.2** o postizanju održivog upravljanja prirodnim resursima i njihovom učinkovitom korištenju. Promovise i **Cilj održivog razvoja 13.** u području klime i njegov **specifični cilj 13.1** o jačanju otpornosti i sposobnosti prilagođavanja na klimatske nepogode i prirodne katastrofe kao što su šumski požari, te **Cilj održivog razvoja 15.** Život na kopnu i njegov **specifični cilj 15.1** o osiguravanju očuvanja, obnove i održivog korištenja kopnenih ekosistema, **specifični cilj 15.2** za promociju provedbe održivog upravljanja svim vrstama šuma i **specifični cilj 15.5** o poduzimanju mjera za smanjenje degradacije prirodnih staništa, zaustavljanje gubitka biološke raznolikosti, te zaštitu i sprečavanje izumiranja ugroženih vrsta.

Mogućnost pristupa i upravljanja očišćenim šumskim područjima ima i velike ekonomske učinke, te doprinosi smanjenju siromaštva u ruralnim područjima i promociji egzistencije. Deblokiranjem prirodnih resursa povezanih sa šumama, vraćanje površina doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 1.** Svijet bez siromaštva i njegovom **specifičnom cilju 1.4** o osiguravanju pristupa ekonomskim resursima i **specifičnom cilju 1.5** o jačanju otpornosti siromašnih i ranjivih osoba smanjenjem njihove izloženosti ekstremnim događajima povezanim s klimom, te okolišnim šokovima i katastrofama. Omogućavanjem korištenja šuma kako bi se u sigurnim uslovima osigurala egzistencija, vraćanje površina

doprinosi **Cilju održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast, te njegovom **specifičnom cilju 8.8** o osiguravanju sigurnog i zaštićenog radnog okruženja za sve.

Slika: Deminer iz NPA-a s deminerskim psom tokom operacije deminiranja. Izvor: GICHD i Johannes Müllerr

POLJOPRIVREDNE DJELATNOSTI I PRODUKTIVNA UPOTREBA POVRŠINA

Poljoprivredni sektor igra ključnu ulogu u domaćoj privredi sa 6% BDP-a zemlje.¹²⁴ Poljoprivreda doprinosi sigurnosti snabdijevanja hranom za velik dio stanovništva, te stvara prihode i mogućnosti zapošljavanja. Zapravo, više od polovine stanovništva (51,8%) živi u ruralnim područjima i ovisi o poljoprivredi kao izvoru egzistencije. Procjenjuje se da je u poljoprivrednom sektoru zaposleno 20,5%, a žene čine 56% tog ukupnog broja.¹²⁵

Kao pretežno šumovita i planinska zemlja, za poljoprivredni sektor u BiH karakteristična je poljoprivredna proizvodnja u cijelosti ili djelimično za vlastite potrebe, s najvećim brojem malih porodičnih poljoprivrednih gazdinstava niskog proizvodnog kapaciteta.¹²⁶ Nedovoljna proizvodnja usjeva pripisuje se nemogućnosti iskorištavanja poljoprivrednih površina,¹²⁷ uz izazove povezane s okolišem i klimom (npr. poplave i suše), kako je navedeno u prethodnom odjeljku. Prema Organizaciji za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih naroda (FAO), od ukupno 2,2 miliona hektara poljoprivrednih površina u BiH, 1,6 miliona hektara je obradivo, a 600.000 ha su pašnjaci.¹²⁸ Na primjer, prosječna veličina poljoprivrednih gazdinstava u FBiH-u iznosi oko 1,6 ha, što je manje od prosjeka EU-a od oko 16,1 ha, te se navodnjava samo 1.612,5 ha (0,2% obradivih površina).¹²⁹ Niska produktivnost i konkurentnost vidljive su u svim granama poljoprivredne proizvodnje, što dovodi do vanjskotrgovinskog deficita u tom sektoru.¹³⁰

Razvoj u poljoprivrednom sektoru kao rezultat vraćanja površina u BiH može dovesti do većih tržišnih prilika koje ne samo da utječu na egzistenciju i poboljšavaju ekonomske mogućnosti u ruralnim područjima, već i povećavaju prihvatljivost zemlje u procesu pristupanja EU. BiH je već dobila podršku EU-a za razvojne projekte u poljoprivrednom sektoru putem finansiranja u okviru Instrumenta pretprijetne pomoći. Jedan od takvih projekata je podrška Evropske unije konkurentnosti poljoprivrede i ruralnom razvoju u Bosni i Hercegovini (EU4AGRI), kao četverogodišnjem projektu (2020-2024.) s ciljem revitalizacije poljoprivredno-prehrambenog sektora, otvaranja novih radnih mjesta i podrške oporavku povećanjem ulaganja u taj sektor, te znanje i vještine proizvođača. Provode ga i sufinansiraju UNDP i Češka razvojna agencija.¹³¹

Nadalje, BiH je usvojila Strateški plan ruralnog razvoja Bosne i Hercegovine (2018-2021.) i Program ekonomskih reformi (2019-2021.), koji su bili usmjereni na restrukturisanje poljoprivrednog sektora i uspostavu sistema u skladu sa zahtjevima za članstvo u EU-u.^{132 133}

Teren u BiH je raznolik, od nizinskih riječnih dolina do brdsko-planinskih područja, od kojih svaka ima svoju sortu usjeva.¹³⁴ Poljoprivredna proizvodnja u BiH uglavnom se oslanja na proizvodnju usjeva, pri čemu stočarska proizvodnja čini manje od jedne trećine u ukupnom broju.¹³⁵ Pčelarstvo je važna poslovna aktivnost u BiH koja osigurava između 8.000

i 10.000 radnih mjesta. Proizvodnja meda 2018. iznosila je 3.992 tone od 403.000 košnica.¹³⁶ Ovisno o godini, proizvodnja meda kreće se od 2,5 do 5 miliona kg godišnje. Prema Strateškom planu za ruralni razvoj BiH (2018-2021.)¹³⁷ proizvodnja meda postala je dodatni izvor prihoda za ruralna domaćinstva. Sa sve većim cijenama meda i niskim stepenom potrebnih ulaganja, pčelarstvo je dostupan izvor prihoda jer je prilagodljivo određenim finansijskim sredstvima i fizičkim ili prostornim kapacitetima.¹³⁸

Stanovništvo urbanih područja nije ekonomski i socijalno pogodeno kao stanovništvo ruralnih zajednica, u kojima je pristup kontaminiranim površinama sastavni dio ekonomskog rasta i razvoja. U tim regijama mnogi poljoprivrednici i dalje odlučuju koristiti zemljište iako se smatraju opasnim područjima. Prikupljanje podataka o minsko-eksplozivnim sredstvima zaostalim iz rata pokazalo je da socioekonomski status, dob i spol također određuju faktore rizika kod izloženosti. Nadalje, ukazano je na sezonsku prirodu incidenata do kojih dolazi uglavnom u jesen i proljeće tokom rada u poljoprivredi, te tokom prikupljanja drva za ogrjev i sirovina koje imaju ekonomsku vrijednost.¹³⁹

U lokalnoj zajednici Avramovina (Tuzlanski kanton, FBiH) gdje je sve spaljeno tokom sukoba, minirani pojas podijelio je grad i nije ostalo ništa od infrastrukture u zajednici. Nakon završetka rata 1995., provedeno je netehničko, tehničko izviđanje i čišćenje u blizini kuća. Međutim, 90% vojnih evidencija je uklonjeno, a preostale informacije se nisu smatrale potpuno pouzdanima.¹⁴⁰

Od 2005. do 2016., Oružane snage BiH, nevladina organizacija DEMIRA i međunarodni operater NPA proveli su čišćenje u Avramovini. Očišćeno je ukupno 300 kvadratnih metara, a stanovnici su se mogli sa sigurnošću vratiti ulagati u zemljište, čime se povećala njegova proizvodna vrijednost. Otada je ponovno izgrađena infrastruktura zajednice i ljudi su se vratili na obrađivanje površina, što je dovelo do osnivanja malih poljoprivrednih gazdinstava na kojima je proizvodnja usjeva (uključujući kukuruz, pšenicu, šljive i jabuke) postala izvor zarade, kao i mogućnost uzgoja stoke.¹⁴¹ Navedeno ukazuje na značajne sigurnosne i ekonomske efekte vraćanja površina na mikrolokaciji.

Kao što je vidljivo na slici 11., prije čišćenja (2007.) nije bilo očigledne upotrebe površina, ali su nakon vraćanja, polja namijenjena poljoprivrednim aktivnostima i uzgoju različitog voća (2019.).

SLIKA 12

SATELITSKE SNIMKE AVRAMOVINE, 2007. I 2019.

Izvor: Google Earth

lako je upotreba površina u poljoprivredi obično momentalna, za povratak zajednica u prosjeku je potrebno pet do sedam godina.¹⁴² Druga slika prikazuje učinak na poljoprivredu i produktivno korištenje površina nakon vraćanja površina krajnjim korisnicima, uključujući razvoj novih poljoprivrednih projekata, pristup obradivom zemljištu i tlu bogatom hranjivim tvarima, te podršku nizu lokalnih malih poslovnih djelatnosti koje se oslanjaju na pristup prirodnim resursima, što pak povećava mogućnosti zapošljavanja.

Transparentnost kroz protivminsko djelovanje je ključna kako bi stanovnici mogli bez straha ulagati u zemljište nakon njegovog vraćanja, povećati broj grla stoke i povećati ukupne poljoprivredne kapacitete i vrijednost proizvodnje. Regionalni direktor za Brčko naglasio je važnost vidljivosti i povjerenja u proces protivminskog djelovanja među zajednicama.¹⁴³

Operatori su izvijestili i o snažnoj saradnji s lokalnim zajednicama u procesu vraćanja površina u BiH. U početnoj fazi postupka NPA najprije saraduje s lokalnim tijelima kako bi se uspostavila pozitivna atmosfera za osiguravanje uspješne provedbe planiranih mjera. Tokom provedbe edukativnih aktivnosti o riziku od eksplozivnih sredstava, NPA stavlja snažan naglasak na učešće predstavnika lokalnih vlasti u tom procesu zbog njihova potencijala za jačanje povjerenja u lokalno stanovništvo. Predstavnici civilne zaštite i drugih općinskih odjeljenja često posjećuju domaćinstva s timovima NPA, organizuju sastanke i održavaju prezentacije za ranjive grupe. Zajedno s predstavnicima lokalne zajednice oni su aktivni učesnici u završnoj fazi vraćanja površina tokom službene primopredaje oslobođenih područja. NPA izvještava i o generisanju interesa i uključenosti u postupak vraćanja površina prikupljanjem podataka, pohranom opreme i alata (npr. drveni štapovi za obilježavanje, mašine za deminiranje), te zapošljavanjem lokalnih oficira za vezu u zajednicama.¹⁴⁴

Slično tome, Savjetodavna grupa za mine (MAG) primjenjuje pristup temeljen na zajednici putem aktivnosti za vezu u zajednici, uključujući sastanke s lokalnim vlastima, lokalnim udrugama i grupama, te utvrđivanjem lokalnih ključnih informatora za podršku postupku vraćanja površina. MAG ima inkluzivan pristup i blisko saraduje s preživjelima koje imaju aktivnu ulogu u timovima za vezu u zajednici. Pružanjem ključnih informacija o rizicima povezanim sa kontaminacijom u njihovim zajednicama,

njihovo znanje podržava napore u protivminskom djelovanju, te se i dalje suprotstavlja redovnim zabludama u pogledu opasnosti od mina 25 godina nakon završetka rata.¹⁴⁵

U Tuzli, najmnogoljudnijem kantonu i kantonu koji je najviše pogođen zbog najdužih linija sukoba, lokalne vlasti smatrale su da je ključna bliska saradnja s lokalnim zajednicama putem redovnih sastanaka. Naime, zahvaljujući sumnjivim opasnim površinama, u toj se regiji u posljednjih 10 godina smanjio broj nesreća i to bez nesreća u kojima su učestvovali civili. Nesreće su se dogodile samo u obilježenim područjima u kojima su ljudi bili svjesni rizika, obično lovci.¹⁴⁶

U tom poljoprivrednom kontekstu operacije deminiranja na lokalnom nivou doprinose **Cilju održivog razvoja 16.** o promociji mirnih i inkluzivnih društava za održivi razvoj, a posebno njegovom **specifičnom cilju 16.6** o izgradnji učinkovitih, odgovornih i inkluzivnih institucija na svim nivoima, **specifičnom cilju 16.7** o osiguravanju participativnog i reprezentativnog donošenja odluka na svim nivoima i **specifičnom cilju 16.10** o osiguravanju javnog pristupa informacijama.

SLUČAJ ULICE

Smještene u Brčko distriktu, Ulice su bile strateški važne tokom rata zbog direktne veze Brčko distrikta sa entitetom Republike Srpske, zbog čega su se vodile brojne borbe. Mine su postavljene u šumskom području i duž puteva, a nakon sukoba su potpuno napuštene jer je uništena komunalna infrastruktura. Aktivnosti vraćanja površina u tom području, koje je proveo NPA, započele su 2004., a završene 2007.

S obzirom na to da to područje u to vrijeme nije imalo infrastrukturu, većina kuća oštećena je u borbenim dejstvima. Nakon završetka operacija čišćenja 2007., životi povratnika značajno su poboljšani. Odmah nakon čišćenja uspostavljen je i putni pravac, uključujući pravac između Brčkog i Grbavice koji je bio izrazito kontaminiran zbog njegovog položaja kao važne raskrsnice koja povezuje pet sela. Nakon čišćenja uspostavljena je stočarska farma duž ovog putnog pravca, s velikim brojem poljoprivrednih površina.

Izvor: Google Earth

Satelitska snimka na desnoj strani snimljena nakon 15 godina prikazuje poljoprivredno gazdinstvo i put koji su izgrađeni nakon vraćanja površina krajnjim korisnicima.

Kao rezultat toga rasla su mala porodična gazdinstva, uključujući novoizgrađeno svinjogojsko gazdinstvo u Vitanovićima, koje zapošljava nekoliko porodica s lokalnog područja. Gazdinstvo proizvodi 10.000 svinja godišnje i koristi organski i životinjski otpad kao gorivo i energiju. Osim toga, sigurno zemljište postalo je plodno i pogodno za poljoprivrednu proizvodnju (tj. soju, kukuruz, pšenicu i suncokret), za prikupljanje drva za ogrjev i za lov.

Omogućena je obnova komunalne infrastrukture, kao što su asfaltni putevi i elektroenergetski vodovi. Na primjer, izgrađen je električni vod između Ulica i susjednih Vitanovića, te je popravljen lokalni put. Taj je projekt direktno utjecao na više od 420 stanovnika na vraćenoj površini ili u blizini u zajednicama Rogozan, Ulice, Vitanovići, Bukovac i Lukići, angažovanih na obnovi kuća, poljoprivrednoj proizvodnji, uzgoju, prikupljanju drva za ogrjev i lov. Navedeno je utjecalo i na oko 5.500 ljudi iz pograničnih zajednica, a koji se koriste šumskim putevima i stazama za kretanje preko vraćenih površina.¹⁴⁷ Budući da ima stratešku i istorijsku važnost, ovaj slučaj područja s visokim stepenom kontaminacije je jasan primjer višeslojnih efekata vraćanja površina na ekološki, društveni i ekonomski rast i održivost.

Kako je prethodno prikazano, vraćanje površina direktno je doprinijelo ostvarenju **Cilja održivog razvoja 2**. Svijet bez gladi, njegovog **specifičnog cilja 2.1** o iskorjenjivanju gladi i osiguravanju pristupa sigurnoj, hranjivoj i dostatnoj hrani, **specifičnog cilja 2.3** o poljoprivrednoj produktivnosti i prihodima malih proizvođača hrane, porodičnih gazdinstava i stočara, te osiguravanja pristupa zemljištu, te **specifičnog cilja 2.4** o održivim sistemima proizvodnje hrane kojima se povećava produktivnost.

Razvojem novih poljoprivrednih projekata i podrške malim poljoprivrednicima promoviše se **Cilj održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast, te njegov **specifični cilj 8.2** o ekonomskoj produktivnosti putem tehnološke nadogradnje i diversifikacije, te **specifični cilj 8.5** o produktivnom zapošljavanju.

OLAKŠAVANJE SIGURNE MOBILNOSTI

BiH svake godine bilježi priliv migranata¹⁴⁸, a prema podacima Međunarodne organizacije za migracije (IOM), migrantska populacija u BiH od 2020. broji 36.000, odnosno 1,1% ukupnog broja stanovništva.¹⁴⁹ Povećane blokade granične policije u okolnim zemljama dovele su do preusmjeravanja balkanske rute tokom masovnih migracija 2017. i 2018., što imalo za rezultat povećani priliv migranata u BiH koji su ušli iz Grčke kroz Albaniju i Crnu Goru ili iz Srbije.¹⁵⁰ Vlasti u BiH 2018. evidentirale su ukupno 24.067 migranata,¹⁵¹

što je značajno povećanje u odnosu na 755 migranata 2017., pri čemu je velika većina bila u tranzitu s azijskog kontinenta i sjevernoafričkih zemalja, između ostalog iz Sirije, Iraka, Turske, Alžira i Afganistana.^{152 153}

Rizična područja za migrante uključuju planine Plješevica, Trebinje, Foču, Gacko, Višegrad i Goražde, uz granicu na sjeverozapadu i jugoistoku, a koja još uvijek nisu deminirana.¹⁵⁴ Bihać je također prepoznat kao posebno rizično područje jer u tom dijelu BiH migranti pokušavaju izaći iz zemlje i tu je koncentrisana većina migrantske populacije.¹⁵⁵ Granična policija BiH primijetila je da se povećanje broja migranata u toj sjeveroistočnoj regiji podudara sa smanjenjem vodostaja rijeke Drine u rano proljeće.¹⁵⁶

SLIKA 14

KARTE KONTAMINACIJE DUŽ SJEVEROZAPADNIH POGRANIČNIH PODRUČJA

Bihać

Velika Kladuša

Cazin

Izvor: BHMACH

Iako BHMAC redovno posjećuje ove lokacije radi održavanja znakova obilježavanja, migranti se isto tako noću kreću po pograničnim područjima kako bi izbjegli policiju, izlažući se povećanom riziku od nesreća povezanih sa eksplozivnim sredstvima, unatoč postojećim mjerama edukacije o riziku od eksplozivnih sredstava. Često se kreću kroz šumska područja i preko nekadašnje linije razgraničenja, te ne mogu vidjeti znakove upozorenja na putnim pravcima i ključnim mjestima.¹⁵⁷

Vraćanje površina u kontekstu migracija prevazilazi osiguravanje sigurnog kretanja migranata duž kontaminiranih područja, ali je također od velike važnosti za osiguravanje odgovarajućih objekata migrantima u teškim uslovima. Međunarodna organizacija za migracije izvijestila je o značajnim izazovima u pogledu ograničenih objekata za zadovoljavanje potreba migranata, uključujući smještaj, osnovnu medicinsku pomoć, snabdijevanje električnom energijom i vodom.^{158 159} Zatvaranje prihvatnih objekata 2020¹⁶⁰ dovelo je do značajnog smanjenja dostupnosti kreveta, pri čemu je više od 2.700 migranata ostalo nezbrinuto širom zemlje u teškim zimskim uslovima.¹⁶¹ Na primjer, temperature noću u Bihaću su padale na niskih - 13 stepeni, a mnoge izbjeglice su se smrznule na smrt.¹⁶²

Iako je nedostatak pripravnosti i ograničene infrastrukture za značajan priliv migranata povezan s političkim otporom kod uspostavljanja prihvatnih centara,¹⁶³ prisutnost mina u tim regijama predstavlja dodatnu veliku logističku prepreku isporuci dobara i usluga, te uspostavljanju odgovarajuće infrastrukture za snabdijevanje električnom energijom i vodom. Osim toga, predstavlja i rizik za sigurnu mobilnost osoblja iz zdravstvenih i međunarodnih organizacija, te tijela nevladinih organizacija koje se bave raznim pitanjima povezanim s pravima, dobrobiti i edukacijom migranata u tim regijama. Stoga je edukacija o rizicima od mina za stručno osoblje od ključne važnosti kako bi se maksimalno povećao njihov kapacitet u tim regijama.¹⁶⁴

Olakšavanjem sigurne mobilnosti protiviminsko djelovanje doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 10**. Smanjenje nejednakosti i njegovom **specifičnom cilju 10.7** o olakšavanju propisne, sigurne, zakonite i odgovorne migracije i mobilnosti ljudi. Isto tako, vraćanje površina doprinosi širim programima za mir i sigurnost, direktno doprinoseći **Cilju održivog razvoja 16**. Mir, pravda i snažne institucije.

Osim toga, koordinacija BHMACH-a s IOM-om i drugim subjektima uključenima u pružanje podrške migrantima pokazatelj je podrške protivminskog djelovanja **Cilju održivog razvoja 17**. Partnerstvom do ciljeva i njegovom **specifičnom cilju 17.16** o jačanju globalnog partnerstva za održivi razvoj, te **specifičnom cilju 17.17** o jačanju javno-privatnih partnerstava i partnerstava civilnog društva

ODRŽIVI EKONOMSKI RAST I INFRASTRUKTURA

Vraćene površine u BiH pružile su sigurno okruženje za izgradnju infrastrukture. Povećana mobilnost, unutrašnja i regionalna povezanost, te učinkovitost tih projekata ključni su za razvoj zemlje.

Koridor Vc je autoput koji povezuje sjever BiH s jugom, ukupne dužine od preko 8.000 km.¹⁶⁵ Put ima važnu ulogu u trgovinskim tokovima i promoviše ekonomsku integraciju Zapadnog Balkana i EU-a.¹⁶⁶ Finansira se sredstvima iz Investicijskog okvira za Zapadni Balkan, bespovratnim sredstvima EU-a, te zajmovima Evropske banke za obnovu i razvoj i Evropske investicijske banke, čija se ukupna ulaganja procjenjuju na 1,1 milijardu eura.¹⁶⁷ S obzirom na to da više od 1,5 miliona ljudi živi duž autoputa, isti je značajno ublažio pritisak velikog obima saobraćaja i povezo zemlju s regijom Zapadnog Balkana.¹⁶⁸ Osim poboljšanih trgovinskih tokova, taj infrastrukturni projekt doveo je do poboljšanja pristupačnosti, uključuje dva prekogranična mosta s EU-om, povećanu brzinu putovanja, manji broj nesreća na putevima i niže operativne troškove vozila, te je tokom izgradnje i održavanja osigurao 5.000 do 7.500 radnih mjesta.¹⁶⁹

Na lokalnom nivou, na osnovu terenskih posjeta gradovima i selima u okviru ove studije slučaja vidljiva je posebna veza između vraćanja površina i mogućnosti pokretanja infrastrukturnih projekata. Na primjer, kao direktan efekat protivminskog djelovanja u Avramovini izgrađen je novi put (kako je prikazano na slici 11.).¹⁷⁰ Osim toga, omogućeni su infrastrukturni projekti na

lokacijama Donji Svilaj i Novi Grad nakon dovršetka niza zadataka čišćenja koji su omogućili izgradnju puta, carinskog terminala na graničnom prijelazu i mosta. Finansiranje iz Evropskog razvojnog fonda čeka na čišćenje tog područja i obuhvata projekat koji će rijeci Savi omogućiti dalju podršku sigurnoj mobilnosti ljudi i roba.¹⁷¹ Još jedan rezultat aktivnosti čišćenja je autoput izgrađen u Brčkom kao poveznica s Beogradom, finansiran sredstvima Razvojne banke Turske.¹⁷² Izgradnja regionalnog putnog pravca Banja Luka-Bijeljina omogućena je i u Grbavici.¹⁷³

Dovršetak čišćenja na lokaciji Ulice omogućilo je obnovu komunalne infrastrukture. Kao što je već pomenuto, omogućena je izgradnja puta koji povezuje Brčko i Grbavicu, koja je bila izrazito kontaminirana, ali je predstavljala važnu raskrslu povezujući brojna lokalna sela.¹⁷⁴

Na lokaciji Debelo Brdo bilo je moguće izgraditi željezničke i električne instalacije, te je izgrađena i kuća nakon vraćanja površina. Urađena je rekonstrukcija trafo stanice koji opskrbljuje kompaniju „Zyco“ preko rijeke.¹⁷⁵

U Dubravama je deminiranje bivših opasnih područja bilo preduslov za izgradnju pijace Arizona ili pijace Koridor, kao ogromne trgovačke lokacije od velike koristi za RS, FBiH i Brčko.

Pijaca Arizona u Dubravama. Izvor: Fotografiju sačinio GICHD tokom terenskih posjeta

Nakon vraćanja površina na lokaciji Grbavica, došlo je do razvoja prethodno kontaminiranog područja koje sada uključuje glavne putne pravce i vegetaciju u okolnim šumama. Omogućeno je korištenje šumskih područja, kao i poljoprivredna djelatnost, rekonstrukcija kuća i izgradnja restorana 365 prikazanih u nastavku.¹⁷⁶

SLIKA 15

SATELITSKE SNIMKE LOKACIJE GRBAVICE, 2003. I 2021.

Izvor: Google Earth

U području Ugorsko-Vogošća u Sarajevu smještena je fabrika „Pretis“ za proizvodnju raketa, skladište i testno područje za artiljerijsku i raketnu municiju, kao i projektili s kasetnom municijom za raketni sistem „Orkan“. Velik dio proizvodnih postrojenja tokom rata premješten je u Sokolac. Pored manjeg broja predratnih zaposlenika, fabrika „Pretis“ danas zapošljava desetine novih radnika. Zapadno od ove minski sumnjive površine je selo

Tihovići sa 50 domaćinstava, obradivim površinama i livadama. Duž minski sumnjive površine je također i dio snabdijevanja električnom energijom i vodom, pored kanalizacije, a koji su ključni za život u selu.¹⁷⁷

SLIKA 16

SATELITSKE SNIMKE LOKACIJE UGORSKO-VOGOŠĆA 2002. I 2021. s obojenim poligonima za područja deminiranja na temelju tehničkog izviđanja (zeleni) i čišćenja (plavi).

Izvor: Google Earth

Deminiranje lokacije Ugorsko-Vogošća omogućilo je sigurno kretanje zaposlenika i posjetitelja fabrike „Pretis“, te sigurno skladištenje i ispitivanje sastavnih dijelova i proizvoda. Također je osigurana sigurna mobilnost stanovnika okolnih sela, uključujući gusto pošumljena lovišta u selima Budišić i Perca na istoku.¹⁷⁸

Budući da je čišćenje površina preduslov, njime se promovisalo povjerenje donatora i ulaganje u zemljište za razvoj infrastrukture. Ti projekti, pak, imaju značajne ekonomske i socijalne posljedice za zemlju, povezujući je s regionalnim trgovinskim tokovima, istovremeno promovišući povezanost na lokalnoj, a posebno ruralnoj razini. Stoga je vraćanje površina doprinijelo **Cilju održivog razvoja 9**. Industrija, inovacije i infrastruktura, te njegovom **specifičnom cilju 9.1** o razvoju infrastrukture, uključujući regionalnu i prekograničnu infrastrukturu, radi podrške ekonomskom razvoju, **specifičnom cilju 9.2** o promociji industrijalizacije i povećanju udjela industrije u zapošljavanju i BDP-u, te **specifičnom cilju 9.3** o povećanom pristupu malih preduzeća finansijskim uslugama, uključujući povoljne kredite i njihovu integraciju u vrijednosne lance i tržišta.

Kao direktna posljedica vraćanja površina, ulaganje u infrastrukturu dovelo je do stvaranja radnih mjesta, kako u pogledu izgradnje i održavanja infrastrukture, tako i zbog dugoročnog učinka koji projekti imaju na lokalna preduzeća. U tom je kontekstu utvrđena povezanost s **Ciljem održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast i njegovim **specifičnim ciljem 8.1** o održavanju rasta dohotka po glavi stanovnika, te **specifičnim ciljem 8.2** kojim se nastoje postići više razine ekonomske produktivnosti diversifikacijom, tehnološkom modernizacijom i inovacijama

TOURISM

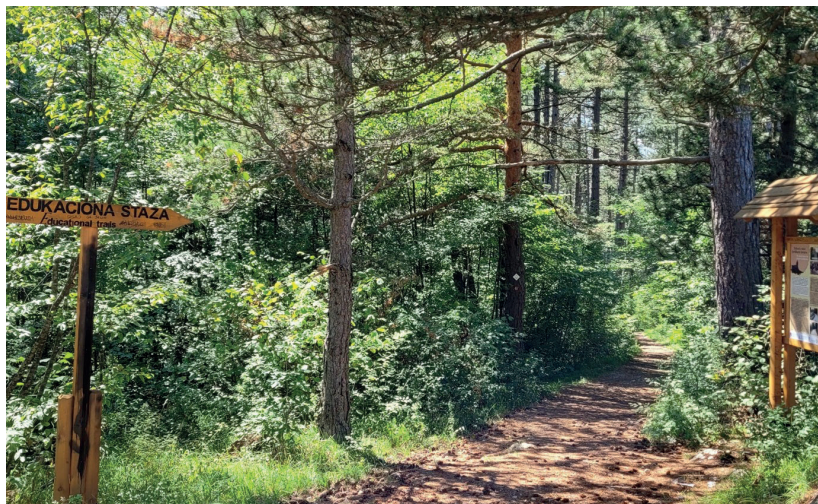
Vraćanje površina direktno je doprinijelo projektima održivog turizma u BiH. Kulturni i rekreacijski turizam predstavljali su prilike za ekonomski rast, uključujući kroz otvaranje radnih mjesta, kao i povećane institucionalne kapacitete.

Doprinos turizma i putovanja BDP-u u BiH iznosi 10,2% (2018.).¹⁷⁹ U 2019., BiH je imala treću najvišu stopu rasta u svijetu, a ova privredna grana je doprinijela s 456 miliona dolara. Međutim, turistički sektor zabilježio je smanjenje prihoda za više od 85% od početka pandemije bolesti COVID-19 2020.,¹⁸⁰ a prema podacima Svjetske banke međunarodni turizam u 2020. iznosio je 6,338% ukupnog izvoza zemlje, u poređenju s 14,951% prethodne godine.¹⁸¹ Podaci iz 2019. pokazuju da je udio turizma u zaposlenosti u zemlji iznosio 12%.¹⁸²

BiH je u cijeloj regiji poznata po svojim prirodnim ljepotama, posebno po šumama i planinama, a kad je riječ o rekreativnom turizmu, svake sezone privlači brojne turiste, uključujući planinarenje, penjanje, skijanje i rafting.

Grad Sarajevo je bio domaćin Olimpijskih igara 1984. s poznatim olimpijskim planinama Trebević, Igman, Bjelašnica i Jahorina. Ova područja su pretrpjela štetu tokom rata u BiH, pri čemu su okolna područja u velikoj mjeri minirana. Hotel sagrađen kao dio Olimpijskog sela u Sarajevu pretvoren je u zatvor tokom rata.¹⁸³ Skijaško odmaralište Jahorina je odnedavno mjesto velikih investicijskih i razvojnih projekata, uz izgradnju skijaških padina za sve nivoe, novih ski liftova i gondola, sistema za vještački snijeg i rasvjetu. Područje je dobro poznato unutar regije po svojim objektima za zabavu, gdje se ugošćuju veliki koncerti, muzički festivali i performansi.^{184 185}

Područje Istočni Stari Grad, jedna od lokacija posjećenih za potrebe studije slučaja i gdje je provedeno čišćenje, posebno je popularno među turistima zbog blizine Sarajeva i mogućnosti koje nudi planinarima i biciklistima. Ovo područje je od velike važnosti kao odredište za rekreaciju i turizam, s potencijalom za dodatno proširenje postojeće infrastrukture.

Slika: Istočni Stari Grad, Pale

Aktivnosti deminiranja također su omogućile posjete duhovne i vjerske prirodu područjima širom BiH. Obnovljena su brojne bogomolje, uključujući džamije, crkve (katolička i pravoslavna) i sinagoge.¹⁸⁶ Nakon što je tokom rata srušena crkva u Dubravama, 2002. započela je izgradnja novog objekta franjevačkog reda. Danas je ta lokacija sigurno mjesto za sve koji žele prakticirati svoju vjeru, a pohodi je do 2.000 ljudi u nekoliko navrata tokom godine, posebno 15. avgusta, kada se obilježava praznik Velika Gospa. Crkva je razvila dobro posjećenu monastičku galeriju „Galerija Šimun“ sa golemim duhovnim značajem za lokalno i ruralno stanovništvo. Deminiranjem te regije uspostavljeno je sigurno okruženje koje je omogućilo organizaciju posjeta, proširenje crkvenog područja do groblja, te korištenje i održavanje pristupnih puteva do samostana i okolnog područja.¹⁸⁷

Nadalje, kad je riječ o društvenom i kulturnom turizmu, turizam nakon sukoba prilagodio se na različite načine kako bi se obilježio rat i očuvale njegove posljedice na krajolik i kolektivno sjećanje. U Sarajevu su različiti muzeji posvećeni opsadi Sarajeva tokom rata i njegovoj poslijeratnoj obnovi, kao što je stalna postavka „Sarajevo pod opsadom“ u Historijskom muzeju BiH. Muzej Sarajevski tunel (poznat i kao Tunel nade) bio je jedini relativno zaštićeni prolaz koji je postojao tokom opsade i koji je omogućio ulazak

hrane i humanitarne pomoći u grad i izlazak ljudi. Danas je kuća u kojoj se nalazio južni ulaz tunela ostala netaknuta i sada je muzej. Uz kuću, u dvorištu je postavljeno rekonstruisano minsko polje.¹⁸⁸

Kad je riječ o kulturnim projektima u Sarajevu, tu je i komemorativni kompleks gdje je vojska ARBiH osvojila niz značajnih bitaka i gdje su bile prve linije sukoba. U julu se održava godišnja svečanost, kao i proslave drugih važnih datuma za obilježavanje rata. Memorijalni centar Žuč odaje počast osloboditeljima Općine Novi Grad i grada Sarajeva u bitci za brdo Žuč, jer je odbrana brda bila ključna za opstanak Sarajeva, kao i za cijelu Bosnu i Hercegovinu.¹⁸⁹

Sigurna izgradnja i popravka infrastrukture u obliku restorana, žičara, hotela i drugih kapaciteta za lokalne kompanije kojima se promovišu turističke aktivnosti i otvaranje radnih mjesta zahvaljujući vraćenim površinama doprinijeli su **Cilju održivog razvoja 8**. Promocija održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta. Konkretno, povezan je sa **specifičnim ciljem 8.1** o ekonomskom rastu po glavi stanovnika, **specifičnim ciljem 8.3** o proizvodnim aktivnostima usmjerenima na razvoj, specifičnim ciljem 8.4 o učinkovitosti potrošnje resursa, **specifičnim ciljem 8.5** o dostojanstvenom radu, a posebno sa **specifičnim ciljem 8.9** o promociji održivog turizma kojim se otvaraju lokalna radna mjesta. Pokazao je i poveznice s **Ciljem održivog razvoja 9** o izgradnji otporne infrastrukture. Privlačenjem turizma kroz olakšavanje pristupa i sigurnosti na lokacijama od turističkog interesa, protivminsko djelovanje posebno je povezano sa **specifičnim ciljem 9.1** o razvoju održive infrastrukture za podršku ekonomskom razvoju.

Omogućavanjem sigurnog obavljanja vjerskih i duhovnih aktivnosti, kao i očuvanja sjećanja na rat, protivminsko djelovanje doprinosi promociji društvenog sklada. Omogućavanjem turizma koji je u službi zaštite kulturne baštine putem muzejskih izložaka, čime se omogućuje izgradnja memorijalnih lokaliteta i održavanje sigurnih komemorativnih aktivnosti, aktivnosti deminiranja doprinose **Cilju održivog razvoja 16** o promociji mirnih i inkluzivnih društava, a posebno njegovom **specifičnom cilju 16.10** o osiguravanju javnog pristupa informacijama.

Slika: Sastanak Koordinacijskog tijela BiH za pomoć žrtvama mina (MVACB), BHMIC-a i Odjela za podršku provedbi Konvencije o zabrani protivpješadijskih mina u aprilu 2022.
Izvor: Koordinacijsko tijelo BiH za pomoć žrtvama mina

2. POMOĆ ŽRTVAMA

DOPRINOS POMOĆI ŽRTVAMA U KONTEKSTU CILJEVA ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH

- 1.3** Provedba sistema i mjera socijalne zaštite
- 1.4** Jednaka prava na ekonomske resurse i pristup osnovnim uslugama
- 1.5** Poboljšana otpornost, smanjena ranjivost
- 1.b** Izrada okvira politika za siromašne

- 3.8** Pristup osnovnim zdravstvenim uslugama
- 3.c** Povećano finansiranje zdravstva i zdravstvenih radnika

- 4.3** Jednak pristup tehničkom, strukovnom i tercijarnom obrazovanju
- 4.4** Povećan broj kvalifikovanih mladih i odraslih
- 4.5** Jednak pristup svim nivoima obrazovanja
- 4.7** Univerzalno znanje za promociju održivog razvoja
- 4.a** Izgradnja sigurnih i inkluzivnih okruženja za učenje

- 5.1** Okončati sve oblike diskriminacije svih žena i djevojaka

- 8.5** Puna i produktivna zaposlenost i dostojanstven rad

- 10.2** Društvena, ekonomska, politička inkluzija svih
- 10.3** Jednake mogućnosti, smanjenje nejednakosti
- 10.4** Usvajanje politika socijalne zaštite

-
- 16.6** Razvoj odgovornih institucija
 - 16.7** Inkluzivno, participativno, reprezentativno donošenje odluka
 - 16.10** Pristup informacijama i zaštita temeljnih sloboda
 - 16.b** Nediskriminatorni zakoni i politike

-
- 17.6** Pristup resursima kroz saradnju Sjever-Jug, Jug-Jug i trijagularnu saradnju
 - 17.9** Snažnija međunarodna podrška za izgradnju kapaciteta
 - 17.16** Snažnije globalno partnerstvo za održivi razvoj
 - 17.17** Unaprijeđeno globalno partnerstvo za održivi razvoj

Formulacija gore navedenih ciljeva Održivog razvoja u BiH je pojednostavljena; potpuna lista ciljeva i njihova zvanična imena mogu se naći na web stranici Ujedinjenih naroda: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

Pomoć žrtvama odnosi se na niz aktivnosti usmjerenih na potrebe i prava žrtava eksplozivnih sredstava i obuhvata hitnu i tekuću medicinsku njegu, rehabilitaciju, psihološku i psihosocijalnu podršku, socioekonomsku inkluziju, kao i prikupljanje podataka, te zakone i politike.¹⁹⁰

Žrtve su osobe koje su pojedinačno ili kolektivno pretrpjele fizičku, emocionalnu i psihološku ozljedu, ekonomski gubitak ili značajno narušavanje njihovih temeljnih prava zbog radnji ili propusta povezanih s upotrebom eksplozivnih sredstava. Žrtve uključuju direktno pogođene pojedince (direktne žrtve), kao i njihove porodice, te zajednice pogođene eksplozivnim sredstvima (indirektne žrtve).¹⁹¹

Termin „preživjeli“ se odnosi na muškarce, žene ili djecu koji su povrijeđeni i potencijalno povrijeđeni kao rezultat nesreće s eksplozivnim sredstvima.¹⁹²

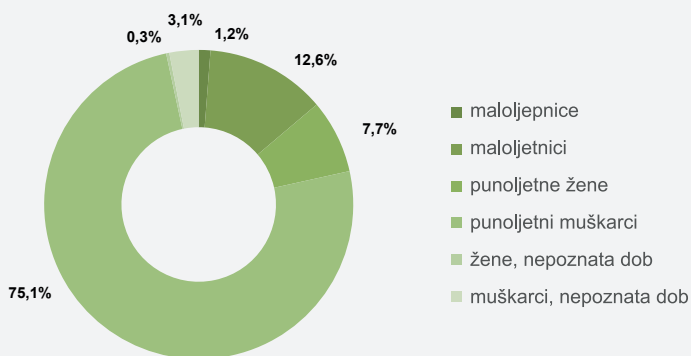
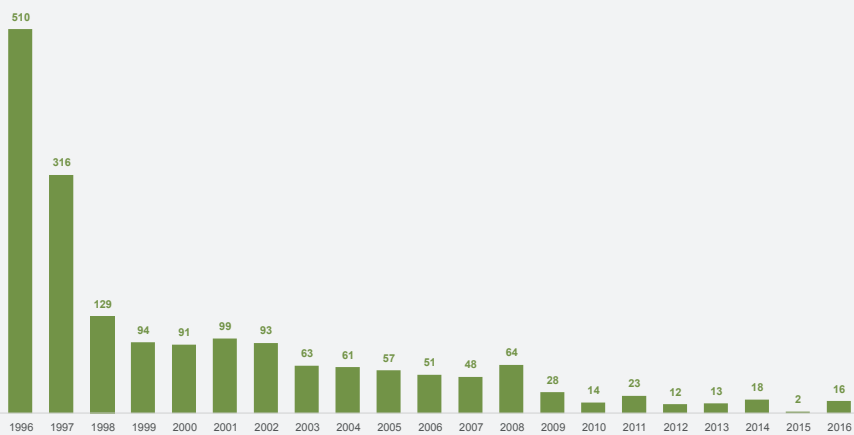
Osobe s invaliditetom su osobe sa dugotrajnim fizičkim, mentalnim, intelektualnim ili osjetilnim oštećenjima, koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njihovo puno i učinkovito učešće u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima.¹⁹³

U periodu od 1992. do 2019. u BiH je registrovano 8.419 direktnih žrtava mina.¹⁹⁴ dok je od ukupnog broja žrtava, 6.103 preživjelih.¹⁹⁵

Analiza podataka o žrtvama Centra za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine (BHMAC) pokazala je smanjenje broja nakon završetka rata, te je u periodu od 2009. do 2019. zabilježeno 128 žrtava mina i eksplozivnih ostataka rata (ESZR).¹⁹⁶ ¹⁹⁷ Međutim, povećanje je zabilježeno u 2008. i 2016., što je odraz stalne prijetnje od ESZR-a.¹⁹⁸ Analiza informacija o žrtvama mina i ESZR-a ažuriranih u informacijskom sistemu za protivminsko djelovanje BiH pokazala je da su se mnoge od tih nesreća dogodile uglavnom kada su muškarci ulazili u kontaminirana područja kako bi zadovoljili egzistencijalne potrebe (tj. prikupljanje drva za ogrjev i drugih sirovina).¹⁹⁹

BHMAC je 2021. prijavio tri nesreće sa četiri žrtve, od čega tri smrtno stradale. U prvom slučaju stradao je dječak koji je pronašao ESZR u potkrovlju, kod kuće. U drugome su dva lovca ušla u označeno minsko polje, nagazili na PROM-1 minu i nisu preživjeli. U trećem slučaju, operater iz snaga civilne zaštite zadobio je lakše ozljede tokom operacija delaboracije eksplozivnog sredstva.²⁰⁰

SLIKA 18 ŽRTVE MINA I ESZR-A U BIH, 1996-2016.

Izvor: BHMAC,²⁰¹ own elaboration

S obzirom na višesektorski pristup pomoći žrtvama, pomoć je povezana sa širim nacionalnim politikama i okvirima, uključujući, između ostalog, zdravlje, ljudska prava, smanjenje siromaštva, socijalnu zaštitu i edukaciju. U skladu s Konvencijom o zabrani protivpješadijskih mina²⁰² i Konvencijom o kasetnoj municiji,²⁰³ pomoć žrtvama se sastoji od sljedećih šest elemenata: i) prikupljanje podataka; ii) hitna i tekuća zdravstvena zaštita; iii) rehabilitacija; iv) psihološka i psihosocijalna podrška; v) socioekonomska inkluzija; vi) zakoni i javne politike.

S obzirom na njene konvergentne aspekte, pomoć žrtvama se osigurava kroz više ministarstava i to Federalno ministarstvo zdravstva Federacije Bosne i Hercegovine (BiH), Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom Federacije BiH, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida Republike Srpske, Ministarstvo za izbjegla i raseljena lica BiH, Ministarstvo rada i socijalne politike Federacije BiH i Ministarstvo civilnih poslova BiH.

Drugi uključeni nacionalni akteri uključuju Organizaciju amputiraca Republike Srpske (UDAS),²⁰⁴ „Posavina bez mina“, „Mine STOP“ Pale, Centar za razvojnu podršku i grupu Eco Sports. Međunarodni akteri uključuju World Vision, Hope '87, Arbeiter-Samariter-Bund i Miracles centar za proteze i skrb u Mostaru.

Ne postoji jasno definisana fokalna tačka ispred vlasti, ali je uspostavljen formalni koordinacijski mehanizam pod nazivom Koordinacijsko tijelo za pomoć žrtvama mina (MVACB). Koordinacijsko tijelo je oformilo Vijeće ministara BiH u maju 2018., a služi i kao tehničko i savjetodavno tijelo Ministarstva civilnih poslova BiH. Njegovi članovi uključuju predstavnike entitetskih institucija i Brčko distrikta, te predstavnike iz sektora nevladinih organizacija (NVO).²⁰⁵ ²⁰⁶ Koordinacijsko tijelo osigurava saradnju između državnih, entitetskih i institucija Brčko distrikta, te nevladinih organizacija i međunarodnih institucija kad je riječ o aktivnostima povezanim sa pomoći žrtvama. Odgovorno je za izradu projekata povezanih s promocijom prava i društvenog statusa žrtava, podizanjem svijesti o pitanjima i potrebama žrtava mina, ocjenjivanjem statusa provedbe međunarodnih konvencija, izvještavanjem o statusu žrtava mina u BiH, te davanjem preporuka za projekte i inicijative povezane s pravima žrtava.²⁰⁷

U Strategiji protivminskog djelovanja BiH za period 2018-2025. navedeni su operativni ciljevi za pomoć žrtvama kako bi se odgovorilo na potrebe žrtava i osiguralo njihovo ravnopravno učešće u društvu. U cilju unapređenja održivost aktivnosti koje prevazilaze obaveze čišćenja, u Strategiji se prepoznaje važnost integrisanog pristupa pomoći žrtvama, koji uključuje ciljeve pomoći u šire mehanizme i političke strukture radi osiguranja zaštite prava preživjelih. Stoga su Komisija za deminiranje u BiH i BHMIC odgovorni za distribuciju podataka o žrtvama relevantnim ministarstvima kako bi se informacije bolje konsolidovale na institucionalnom nivou.²⁰⁸

Nadalje, Vijeće osoba s invaliditetom BiH^{209 210} uključeno je u Koordinacijsko tijelo.²¹¹ Međutim, Vijeće ne priznaje žrtve mina/ESZR-a kao pogođenu grupu.²¹² što odražava šire razlike u zakonodavstvu jer žrtve mina/ESZR-a općenito nisu priznate kao posebna grupa osoba s invaliditetom kad je riječ o primanju naknada za invaliditet i pomoći od struktura socijalne zaštite (u poređenju s različitim kategorijama boračke populacije i civilnih žrtava rata).²¹³

BiH se pridržava različitih međunarodnih instrumenata povezanih s pomoći žrtvama, invaliditetom i inkluzivnošću:

- Ratifikacija Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (CRPD)²¹⁴ 2010. godine kojom se od njezinih strana potpisnica zahtijeva da osiguraju da sve osobe s invaliditetom uživaju punu jednakost u skladu sa zakonom, te da imaju jednaka prava i pristup socijalnim, zdravstvenim i rehabilitacijskim uslugama kao i ostatak stanovništva. Navedeno podrazumijeva redovne izvještaje Odboru UN-a za prava osoba s invaliditetom.
- Obaveze pružanja pomoći žrtvama prema Konvenciji o zabrani protipješačkih mina, kao i na temelju Protokola V. Konvencije o određenom konvencionalnom oružju i Konvencije o kasetnoj municiji.²¹⁵
- Ratifikacija Konvencije UN-a o pravima djeteta i Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena 1993.²¹⁶ Obje Konvencije upućuju na zaštitu prava osoba s invaliditetom na pravično postupanje, odgovarajuću njegu i zaštitu i puno učešće u društvu.

- Dokumenti EU-a koje je BiH potpisala i ratifikovala²¹⁷ uključuju Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1953.) i njene protokole²¹⁸ te Konvenciju o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji (1999.) koja zabranjuje diskriminaciju po bilo kojoj osnovi, uključujući invaliditet aplikanta.²¹⁹

Na nacionalnom nivou, zakonodavstvo i okviri politika o invaliditetu u BiH osiguravaju da su zagarantovana prava i potrebe osoba s invaliditetom. Zakonom BiH o zabrani diskriminacije donesenim 2009²²⁰ uspostavljen je okvir za osiguravanje jednakih prava i mogućnosti za sve, te se uređuje sistem zaštite od diskriminacije u BiH. Primjenjuje se na postupke pred svim javnim tijelima na nivou BiH, entiteta, kantona i Brčko distrikta, te na općinske institucije i tijela koja, između ostalog, obuhvataju zdravstvo, socijalnu zaštitu i zaštitu radnih mjesta.

Na nivou entiteta, Republika Srpska (RS) usvojila je strategiju pod nazivom „Strategija socijalne uključenosti Republike Srpske za period 2021-2027”²²¹ a Federacija BiH strategiju pod nazivom „Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2016-2021.”²²² Zajedno s Zakonom BiH o zabrani diskriminacije, strategije FBiH i RS također pružaju inkluzivne mjere kako bi se omogućilo potpuno učešće u svim aspektima života.²²³

Nadalje, Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom osiguravaju se temeljna prava, te socijalna i ekonomska zaštita civilnih žrtava rata i članova njihovih porodica. Zakon o socijalnoj zaštiti postoji i za RS i Brčko distrikt koji uključuje invalidsko-penziono osiguranje za pojedince i njihove porodice.²²⁴

U oba entiteta postoje zakoni o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom.^{225 226} U njima se navode uslovi i mjere potrebne za izmjenu uslova na radnom mjestu kako bi se bolje prilagodilo osobama s invaliditetom i kako bi se mogle obavljati zadaće na jednakom nivou kao i drugi zaposlenici.²²⁷ U skladu s tim zakonima, uspostavljen je Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom u oba entiteta sa sredstvima dodijeljenim na godišnjem nivou za podršku zapošljavanju osoba s invaliditetom.²²⁸

Napori za zaštitu prava i rješavanje posebnih potreba osoba s invaliditetom, uključujući žrtve mina/ESZR-a, doprinijeli su postizanju **Cilja održivog razvoja 10**. Smanjenje nejednakosti i njegovog specifičnog cilja 10.2 usmjerenog na osnaživanje i promociju inkluzije za sve bez obzira na, između ostalog, invaliditet, **specifičnog cilja 10.3** o osiguravanju jednakih mogućnosti i smanjenju nejednakosti ishoda, između ostalog promocijom odgovarajućeg zakonodavstva, politika i djelovanja u tom pogledu, te **specifičnog cilja 10.4** o donošenju politika za postizanje veće ravnopravnosti. Postoji i direktan doprinos **Cilju održivog razvoja 16**. Mir, pravda i snažne institucije, te njegovom **specifičnom cilju 16.b** o promociji nediskriminirajućih zakona i politika.

Konkretno, olakšavanjem univerzalnog pristupa zdravstvenim uslugama, uključujući pristup žena, djevojčica, dječaka i muškaraca fizičkoj ili psihosocijalnoj rehabilitaciji, te socijalnoj i ekonomskoj reintegraciji, postoji i poveznica s **Ciljem održivog razvoja 5**. Rodna ravnopravnost i njegovim **specifičnim ciljem 5.1** o iskorjenjivanju svih oblika diskriminacije.

Promocijom pristupa osoba s invaliditetom zapošljavanju, pomoć žrtvama doprinijela je **Cilju održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast, te njegovom **specifičnom cilju 8.5** o zapošljavanju i dostojanstvenom radu za sve, uključujući osobe s invaliditetom.

Iako se osobe koje su preživjele mine/ESZR i dalje suočavaju s izazovima u pogledu pristupa istim zdravstvenim uslugama kao i druge osobe s invaliditetom, nema sumnje da su napori u pogledu pomoći žrtvama direktno doprinijeli **Cilju održivog razvoja 3**. Zdravlje i blagostanje, u smislu **specifičnog cilja 3.8** o univerzalnemu zdravstvenom osiguranju i kvalitetnim uslugama zdravstvene zaštite, te **specifičnog cilja 3.c** o povećanju finansiranja, osposobljavanja i zapošljavanja zdravstvenih radnika.

INKLUZIJA ŽRTAVA MINA/ESZR-A

Napori na inkluziji žrtava mina/ESZR-a u okviru pomoći žrtvama i organizacijsko vodstvo odražavaju se u predstavničkim organizacijama žrtava mina koje čine dio Koordinacijskog tijela. U RS-u, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite odredilo je preživjelu žrtvu mina kao nacionalnog koordinatora za poboljšanje zdravstvene zaštite osoba s invaliditetom u tom entitetu. Ministarstvo je također radilo s organizacijama osoba s invaliditetom koordiniranjem međusektorske radne grupe.²²⁹

Kad je riječ o aktivnom učešću preživjelih u postojećim mehanizmima, osobe koje su preživjele mine/ESZR i predstavničke organizacije također su uključene u Radnu grupu za pomoć žrtvama mina i Konvenciju o kasetnoj municiji.²³⁰ Nevladina organizacija „Inicijative preživjelih od mina“, sa sjedištem u Tuzli, također se zalagala za učešće preživjelih u izradi izjave BiH po pitanju pomoći žrtvama za sastanak država stranaka Konvencije o kasetnoj municiji.²³¹

I nacionalni operateri Savjetodavna grupa za mine (MAG) i Norveška narodna pomoć (NPA) zapošljavaju preživjele eksplozivnih sredstava u svojim aktivnostima i osiguravaju kanale za njihov doprinos i učešće sa informacijama. MAG navodi da zapošljava tri žrtve eksplozivnih sredstava. Primjena kolegijalnog peer-to-peer pristupa bila je važna metoda dopiranja do pojedinaca u zajednicama, a zaposlenici MAG-a koji su preživjeli bili su ključni za taj proces jer mogu prenositi stvarna svjedočanstva na temelju životnog iskustva.²³² NPA također zapošljava žrtve kako bi dali podršku protivminskom djelovanju, uglavnom za informacije i kao vezu tokom provedbe aktivnosti procjene rizika. Na primjer, jedna preživjela osoba zaposlena je kao službenik za podršku tokom provedbe aktivnosti procjene rizika za naseljena područja u blizini lokacije za skladištenje municija u Doboju. Dragan Tomanić, također iz Doboja, pretrpio je povrede i izgubio ruku 1992. zbog mina (PMR-2A). Osobno je učestvovao u spašavanju deminera iz druge kompanije u dva navrata kada je tokom deminiranja došlo do aktivacije mina u njegovoj šumi. Dragan je također bio jedan od ključnih izvora informacija o minama kada je NPA provodio aktivnosti vraćanja površina u regiji Doboja (2015. – 2018.).²³³

Zahvaljujući različitim naporima za inkluziju preživjelih i zastupanje njihovih potreba u političkim planovima i diskusijama, pomoć žrtvama doprinosi **Cilju održivog razvoja 16., specifičnom cilju 16.6** o razvoju učinkovitih i odgovornih institucija, te **specifičnom cilju 16.7** o osiguravanju brzog, inkluzivnog i reprezentativnog donošenja odluka na svim nivoima.

REHABILITACIJA U ZAJEDNICI: MEDIČINSKA I PSIHOSOCIJALNA PODRŠKA

Rehabilitacija u zajednici u kontekstu pomoći žrtvama mina/ESZR-a u BiH provodi se integrisanim naporima osoba s invaliditetom, njihovih porodica i zajednica, te relevantnih vladinih i nevladinih organizacija, između ostalog, u sektorima zdravstva, obrazovanja, strukovnog obrazovanja i socijalnih usluga.

Poboljšani su kapaciteti za učinkovito liječenje žrtava mina/ESZR-a u odnosu na prijašnje ograničene uslove nakon rata i nedostatak opreme i osoblja. U FBiH-u postoji 38 centara za rehabilitaciju u zajednici i 44 centra za mentalno zdravlje u zajednici koji pružaju psihofizičke usluge preživjelim mina/ESZR-a.²³⁴ Usluge centara za rehabilitaciju u zajednici obuhvataju psihosocijalnu podršku, profesionalnu terapiju i različite oblike fizičke rehabilitacije od termoterapije, elektroterapije, fizioterapije, ultrazvučne terapije i šetnje, kao i izradu i prilagođavanje proteza. Multidisciplinarni timovi rade u centrima za rehabilitaciju u zajednici za mentalno i fizičko zdravlje kako bi koordinisanim naporima pružali njegu pacijentima, uključujući psihijatre, psihologe, socijalne radnike, radne terapeute, ljekare, fizioterapeute i medicinske sestre. Centri za rehabilitaciju u zajednici rade i s općim bolnicama za pacijente kojima je potrebno operativno liječenje.²³⁵

Usluge kojima se podržava fizičko i mentalno zdravlje pojedinaca mogu pomoći u uklanjanju prepreka aktivnom učešću pojedinaca u zajednici i širem društvu. Stoga se poboljšanjem kvalitete života osoba s invaliditetom s pomoću pristupa psihičkim i fizičkim uslugama promovira jednake mogućnosti za osobe s invaliditetom, smanjenje siromaštva i socijalna inkluzija putem centara za rehabilitaciju u zajednici.²³⁶ Postoji više primjera institucionalnih partnerstava koja se bave tim radom, kao što je ITF²³⁷ koji je osigurao liječenje i protetiku za preživjele u Miracles centru za proteze i skrb u Mostaru.^{238 239}

UDAS²⁴⁰ također pomaže preživjelima u procesu podnošenja zahtjeva za novu protetiku pružanjem pravne podrške, savjeta i upućivanja relevantnim pružateljima usluga kao što su protetičke radionice i centri za rehabilitaciju.²⁴¹

U okviru partnerstva između World Vision i UDAS-a u okviru projekta finansiranog sredstvima EU-a,²⁴² organizovane su radionice²⁴³ za osposobljavanje osoblja centara za mentalno zdravlje i centara za rehabilitaciju u zajednici za mentalno i fizičko zdravlje u deset općina/opština.²⁴⁴ Osposobljavanje se bavilo izazovima rehabilitacije preživjelih i aspektima uzajamne podrške oporavku od trauma. Inicijativa je okupila zdravstvene radnike i preživjele kroz uspostavljanje grupe za podršku, uz učešće više od 60 preživjelih i 25 zaposlenika centara za rehabilitaciju u zajednici. Time se promovisala inkluzija preživjelih na lokalnom nivou, te pristup uslugama i informacijama za rehabilitaciju.²⁴⁵ Praksa pružanja podrške preživjelima omogućila im je da budu saslušani i da im se pruži podrška u profesionalnom okruženju mimo njihove osobne mreže podrške.²⁴⁶

Provedene su inicijative koje su usmjerene na i podržavaju posebne fiziološke i psihološke potrebe žrtava mina/ESZR-a. Centar za obučavanje pasa za uklanjanje mina, u partnerstvu s ITF-om, u junu 2021. pokrenuo je projekat pomoći žrtvama „Za život bez boli“²⁴⁷ u BiH. U okviru inicijative dodijeljena su sredstva za izradu ukupno 60 proteza za gornje i donje ekstremitete za 55 osoba²⁴⁸ pored fizičke rehabilitacije, te psihološke i uzajamne podrške. Projektom se podržava uloga vlasti i donatora putem partnerstva za sufinansiranje u kojem se budžetska sredstva za zdravstvene potrebe preživjelih kombinuju s donatorskim sredstvima. Ovim projektom se rješavaju posebne potrebe pojedinaca u cilju osiguranja proteza koje

su ugodne i funkcionalne s obzirom na fizičku aktivnost, dob i spol, te uključujući prijevoz do centara tokom procesa rehabilitacije. Žrtvama eksplozivnih sredstava i njihovim porodicama pruža se i savjetovanje o protetičkoj prilagodbi i savjetodavna podrška kako bi im se pomoglo da se prilagode novim okolnostima.²⁴⁹

Napori usmjereni na osposobljavanje zdravstvenih radnika na lokalnom nivou doprinose ostvarivanju **specifičnog cilja 3.c** o povećanju finansiranja, osposobljavanja i zapošljavanja zdravstvenih radnika. Osim toga, podizanjem svijesti o uslugama dostupnima osobama s invaliditetom, uključujući preživjele od mina/ESZR-a, napori u pogledu pomoći žrtvama doprinijeli su i ostvarenju **specifičnog cilja 16.10** o osiguravanju javnog pristupa informacijama i zaštiti temeljnih sloboda.

Osim tih posebnih doprinosa, uspostavljanje partnerstava za pomoć žrtvama promoviše i **Cilj održivog razvoja 17**. Partnerstvom do ciljeva održivog razvoja i njegov **specifični cilj 17.6** o trostranoj regionalnoj i međunarodnoj saradnji kako bi se poboljšao pristup znanju o protivminskom djelovanju i pomoći žrtvama, **specifični cilj 17.9** o pojačanoj međunarodnoj podršci za provedbu učinkovite i ciljane izgradnje kapaciteta i **specifični cilj 17.16** o razmjeni znanja i stručnosti putem partnerstava s više aktera, te **specifični cilj 17.17** o jačanju javnih, javno-privatnih partnerstava i partnerstava civilnog društva.

Pandemija bolesti COVID-19 donijela je posebne izazove za osobe s invaliditetom, uključujući siguran pristup resursima i robi, te ograničen kontakt sa zajednicom. Tokom tog perioda koji je i dalje neizvjestan i izoliran, posebno za žrtve mina/ESZR-a, grupe za uzajamnu podršku služile su kao izvor informacija, izgradnje zajednice i osnaživanja.

ITF je od maja do jula 2020. proveo i projekat u partnerstvu s UDAS-om za podršku žrtvama mina i drugim osobama s invaliditetom uspostavljanjem grupa za podršku i intervencije u zajednici. Nadalje, podijeljeni su higijenski i prehrambeni paketi žrtvama mina. Osnovano je 20 grupa za podršku, sa 145 članova iz 14 općina/opština u BiH.²⁵⁰ S obzirom na mjere socijalne distance, koordinacija aktivnosti temeljila se na digitalnim komunikacijskim kanalima, odnosno na Viberu i Skypeu.²⁵¹

Napori u vezi s pomoći žrtvama doprinijeli su ublažavanju udara pandemije bolesti COVID-19, koja je značajno utjecala na sva područja života na nivou zemlje, zajednica i pojedinačno. Osobe s invaliditetom i njihove porodica morale su se prilagoditi novim zdravstvenim i sigurnosnim mjerama uz već uvedene promjene u načinu života u vezi s nesrećom povezanom s minama/ESZR-om.²⁵² Napori kod pomoći žrtvama pomogli su u prilagođavanju takvim promjenama koje imaju široke posljedice ne samo u pogledu materijalne stvarnosti nego i na mentalno zdravlje i osobne odnose osoba s invaliditetom i članova njihovih porodica.

SOCIOEKONOMSKA INKLUZIJA

Isključivanje i diskriminacija osoba s invaliditetom dugo su bili problem u BiH. Žrtve mina suočavaju se s ekonomskom i socijalnom isključenošću iz društva jer BiH nema infrastrukturu za podršku ekonomskoj nezavisnosti osoba s invaliditetom.²⁵³ a što je dodatno naglašeno društvenom stigmatizacijom osoba s invaliditetom zbog koje se pogođeni pojedinci ne mogu u potpunosti integrisati u društvo i time doprinijeti održivom i pravednom razvoju svojih zajednica.

FN primjer, cilj projekta World Vision i UDAS-a bio je pružiti ekonomsku i socijalnu podršku za 200 direktnih žrtava mina i njihovim porodicama u 11 općina/opština.²⁵⁴ Na radionici održanoj u proljeće 2018., 26 korisnika²⁵⁵ pohađalo je obuku za poslovno osposobljavanje, a koja im omogućuje pokretanje malih preduzeća, što je bilo od velikog značaja, posebno s obzirom na stopu zaposlenosti od 25% u zemlji u to vrijeme. Obuka je nudila izgradnju kapaciteta za upravljanje i preduzetništvo, tehničku podršku i podršku mobilizaciji resursa za nabavku alata i opreme. Polaznicima je osigurana poljoprivredna i obrtnička oprema ili stoka na temelju individualnih potreba i prioriteta, čime je osigurana korist za 170 članova porodica, uključujući 61 dijete, jer su preživjelima od mina osigurani alati

za samostalnu brigu za sebe i svoje porodice.²⁵⁶ Navedeno je doprinijelo i ukupnom poboljšanju egzistencije i životnih uslova, te većem učešću i prihvatanju u društvu.

Osim radionice, podijeljeni su poljoprivredni alati (npr. glodalice, plugovi, kombajn za krompir) porodicama u 11 regija uključenih u ovaj zajednički projekat World Vision-a i UDAS-a.²⁵⁷ Budući da je uz obavljanje poljoprivredne djelatnosti s ozljedom od mina i ručnim alatima povezano više izazova, donacije su olakšale radni proces preživjelima i njihovim porodicama omogućavanjem uzgoja na većim površinama, te su doprinijele većoj kvaliteti života tako što su omogućile i više vremena za zadovoljavanje drugih potreba.²⁵⁸

Promocijom pristupa žrtava ekonomskim resursima i finansijskim uslugama, pomoć žrtvama direktno je doprinijela **Cilju održivog razvoja 1**. Svijet bez siromaštva i njegovom **specifičnom cilju 1.3** o provedbi nacionalnih sistema i mjera socijalne zaštite za sve, **specifičnom cilju 1.4** o osiguravanju da siromašni i ranjivi imaju jednaka prava na ekonomske resurse i finansijske usluge, te **specifičnom cilju 1.5** o izgradnji otpornosti siromašnih i ranjivih na udare, te **specifičnom cilju 1.b** o stvaranju okvira na temelju razvojnih strategija usmjerenih na siromašne i rodno osjetljive grupe.

Implikacije navedenog pozitivno utječu ne samo na same korisnike, nego i na njihove porodice, jer teške povrede glave domaćinstva mogu snažno utjecati na druge članove porodice koji se smatraju indirektnim žrtvama. Navedeno se odražava u Strategiji protivminskog djelovanja BiH navodeći važnost usluga pomoći žrtvama usmjerenih na psihološke i socijalne potrebe ne samo preživjelih, već i pogođenih članova porodica.²⁵⁹

Diskriminacija i isključivi stav prema žrtvama mina u različitim aspektima njihova života uključuju i institucionalne prepreke koje u širem smislu sprečavaju jednak pristup obrazovanju, što dodatno pogoršava njihov nedostatak ekonomske nezavisnosti. Promocija inkluzivnih obrazovnih mogućnosti za žrtve je stoga ključno sredstvo za promociju pristupa preživjelih tržištu rada, što dugoročno utječe na sposobnost pojedinaca da se brinu za sebe i svoje uzdržavane osobe. Na primjer, ITF dodjeljuje sredstva direktnim žrtvama mina ili članovima njihovih porodica.

Organizacija je dodijelila 19 stipendija u iznosu od 137 dolara mjesečno u periodu od devet mjeseci u akademskoj 2017/2018. godini u okviru svojeg projekta „Stipendije za preživjele žrtve mina/ESZR-a u BiH“, uključujući 11 muškaraca i osam žena iz cijele BiH, te je dodijelila ukupno 25.000 dolara. Većina (79%) je upisana u dodiplomske (bachelor) programe i širok raspon studijskih područja.²⁶⁰

Pružanjem strukovnog osposobljavanja i drugih aktivnosti kojima se ostvaruje prihod, kao i naporima za promociju obrazovnih mogućnosti za preživjele i njihove porodice, pomoć žrtvama dodatno je doprinijela **Cilju održivog razvoja 4**. Kvalitetno obrazovanje i njegovom **specifičnom cilju 4.3** o osiguravanju jednakog pristupa strukovnom i drugom obrazovanju, **specifičnom cilju 4.4** o povećanju broja odraslih osoba koje posjeduju vještine za zapošljavanje i dostojanstvena radna mjesta, **specifičnom cilju 4.5** o osiguravanju jednakog pristupa svim nivoima obrazovanja i strukovnog osposobljavanja za ranjive grupe, uključujući osobe s invaliditetom, i **specifičnom cilju 4.a** o osiguravanju sigurnog, nenasilnog, inkluzivnog i učinkovitog okruženja za učenje za sve.

Sportovi su prilika ne samo za psihološku i fizičku rehabilitaciju, već i za društvenu integraciju žrtava. Osim toga, kao dio dvogodišnjeg projekta World Vision u partnerstvu s UDAS-om, u 2018. u Doboju, gradu u centralnoj BiH, održan je turnir u sjedećoj odbojki pod nazivom „BiH bez mina do 2025.“. Turnir je okupio preživjele od mina iz različitih lokalnih zajednica..²⁶¹

U posljednjih 15 godina, ITF pruža podršku Odbojkaškom klubu invalida „Fantomi“ Sarajevo (OKI Fantomi) u organizaciji međunarodnog turnira u sjedećoj odbojki „Sarajevo Open“. Cilj je podići svijest o prijetnjama od eksplozivnih sredstava i važnosti projekata protivminskog djelovanja, a timovima širom Evrope pružiti priliku za prikupljanje i razmjenu znanja. U 2019. okupio je deset međunarodnih timova iz Rusije, Ukrajine, Njemačke, Bosne i Hercegovine, Turske, Slovenije i Hrvatske.²⁶² Učesnici su 2020. pratili sigurnosne mjere povezane s bolešću COVID-19, a turnir je održan bez publike. Natjecalo se šest timova, uključujući žensku ekipu BiH u sjedećoj odbojki.²⁶³ Nekoliko timova otkazalo je 2021. učešće zbog ograničenja povezanih s bolešću COVID-19, s tim da je odziv i dalje bio veliki, uz učešće osam timova iz BiH, Hrvatske i Srbije.²⁶⁴

Isto tako, vodeni sportovi također su poslužili kao oblik kliničke i psihološke rehabilitacije, te socijalne integracije. Organizacija Eco sportska grupa, osnovana 2003. u BiH, olakšava takve aktivnosti, pružajući žrtvama mina i njihovim porodicama mogućnost učešća u raznim vodenim sportovima.²⁶⁵

Između ostalog, umjetnost je moćan medij putem kojeg je pomoć žrtvama oblikovala društvenu prihvaćenost i integraciju preživjelih, te istovremeno promovisala opću dobrobit. Putujuća izložba umjetničkih radova preživjelih 2019²⁶⁶ stvorila je interaktivni prostor u kojem su prikazana njihova pojedinačna iskustva i kreativno izražavanje, te povećano njihovo učešće u zajednici. To je bila prilika za pozitivno oblikovanje kulture i preoblikovanje društveno oblikovanog diskursa o razlikama sa širenjem svijesti o opasnostima mina, kao i o izazovima s kojima se suočavaju zajednice pogođene minama. Uz otvorenost za širu javnost, uvodni diskurs bio je usmjeren na uklanjanje prepreka socioekonomskoj inkluziji žrtava mina u zajednici.²⁶⁷

Stvaranjem pozitivnog okruženja koje omogućuje preživjelima da učestvuju u timskim naporima, sportske aktivnosti mogu ponuditi dodatne terapijske koristi od poticanja osjećaja pripadnosti i samopouzdanja koji prožimaju druge aspekte života. Osim strukovnog osposobljavanja i grupnih inicijativa za podršku kolegama kroz pomoć žrtvama, sportske i umjetničke aktivnosti doprinose i specifičnom cilju 4.a o osiguravanju sigurnih, nenasilnih, inkluzivnih i učinkovitih okruženja za učenje za sve, posebno putem inicijativa grupa za uzajamnu podršku, kao i specifičnom cilju 4.7 kojim se osigurava edukacija za održivi razvoj i održiv način života, ljudska prava, rodna ravnopravnost, promocija kulture mira i nenasilja, globalno građanstvo i uvažavanje kulturne različitosti i doprinosa kulture održivom razvoju.

Dugoročniji učinak navedenih projekata pomoći žrtvama je da se preživjeli u većoj mjeri uključe kao članovi svojih zajednica, te u ekonomskoj, socijalnoj, obrazovnoj i političkoj dimenziji. Uzimajući u obzir pluralističko društvo BiH i postojeće političke napetosti, žrtve mina često se okupljaju u grupama koje su refleksija udruga po nacionalnoj osnovi, a članovi su uglavnom demobilisani borci. U slučaju inicijativa za pomoć žrtvama, kao što je, na primjer, radionica World Vision za preduzetničko osposobljavanje,

iz općina/opština širom BiH bilo je zastupljeno 11 etničkih/nacionalnih grupa.²⁶⁸ Učesnici napominju da su prvi puta učestvovali u međuetničkom okupljanju amputiraca.²⁶⁹

Etnička inkluzija (po nacionalnom principu) putem aktivnosti pomoći žrtvama stoga može doprinijeti postojanju mirnog pluralističkog društva. Izgradnjom socijalne kohezije i promocijom dijaloga među etničkim grupama u BiH, pomoć žrtvama je povezana s **Ciljem održivog razvoja 16.** i promocijom mirnih i inkluzivnih društava.

Prezentacija IOM BiH u okviru edukacije o riziku od mina. Izvor: IOM BiH

3. EDUKACIJA O RIZIKU OD EKSPLOZIVNIH SREDSTAVA

DOPRINOS EDUKACIJE O RIZIKU OD EKSPLOZIVNIH SREDSTAVA U KONTEKSTU CILJEVA ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH

3.d O snaženi kapaciteti za smanjenje rizika

10.7 Sigurne migracije i mobilnost

4.5 Jednak pristup svim nivoima obrazovanja

4.7 Univerzalno znanje za promociju održivog razvoja

4.a Izgradnja sigurnih i inkluzivnih okruženja za učenje

11.4 Očuvanje svjetske kulturne i prirodne baštine

5.1 Okončati sve oblike diskriminacije svih žena i djevojaka

15.2 Promocija provedbe održivog upravljanja svim vrstama šuma

15.5 Smanjenje degradacije prirodnih staništa, zaustavljanje gubitka biološke raznolikosti i spriječavanje izumiranja ugroženih vrsta

8.9 Promocija održivog turizma

-
- 16.1** Smanjenje svih oblika nasilja
 - 16.6** Razvoj odgovornih institucija
 - 16.7** Inkluzivno, participativno, reprezentativno donošenje odluka

-
- 17.9** Snažnija međunarodna podrška za izgradnju kapaciteta
 - 17.16** Snažnije globalno partnerstvo za održivi razvoj
 - 17.17** Unaprijeđeno globalno partnerstvo za održivi razvoj
 - 17.18** Podrška za izgradnju kapaciteta za poboljšanje pristupa i kvalitete podataka

Formulacija gore navedenih ciljeva Održivog razvoja u BiH je pojednostavljena; potpuna lista ciljeva i njihova zvanična imena mogu se naći na web stranici Ujedinjenih naroda: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

Edukacija o riziku od eksplozivnih sredstava (EORE) „odnosi se na aktivnosti kojima se nastoji smanjiti rizik od povreda uzrokovanih eksplozivnim sredstvima kroz podizanje svijesti žena, djevojčica, dječaka i muškaraca u skladu s njihovim različitim ranjivostima, ulogama i potrebama, te promocijom promjene ponašanja. Osnovne aktivnosti uključuju distribuciju informacija javnosti, edukaciju i osposobljavanje.“²⁷⁰

Međunarodni standard za protivminsko djelovanje (IMAS) 12.10 o edukaciji o riziku od eksplozivnih sredstava,²⁷¹ drugo izdanje, Izmjena 3., septembar 2020., predstavlja najznačajnije ažuriranje tog standarda od 2009. Jedna od ključnih promjena u revidiranom IMAS-u 12.10 jeste promjena u terminologiji sa edukacije o rizicima od mina na edukaciju o riziku od eksplozivnih sredstava, kao široko prihvaćenu u sektoru.

U tom kontekstu, ažuriranim IMAS-om 12.10 o edukaciji o riziku od eksplozivnih sredstava utvrđuju se principi i pružaju smjernice za djelotvornu procjenu, planiranje, provedbu, upravljanje, praćenje i evaluaciju intervencija u oblasti edukacije o riziku od eksplozivnih sredstava.

Edukacija o riziku od mina²⁷² od 2003. je formalno dio plana protivminskog djelovanja Centra za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine (BHMACH), a od tog se trenutka prikupljaju i relevantni podaci.^{273 274} Podizanjem svijesti o rizicima, edukacija o rizicima pomaže zajednicama da usvoje sigurnije ponašanje u svakodnevnom životu, posebno kada se njihove aktivnosti odvijaju na površinama kontaminiranim eksplozivnim sredstvima, što omogućuje nastavak društvenog i ekonomskog razvoja.

BHMACH je odgovoran za definisanje nacionalnih standarda za edukaciju o rizicima od mina i koordinaciju svih aktivnosti po ovom pitanju u cijeloj Bosni i Hercegovini (BiH) u saradnji s drugim akreditovanim organizacijama^{275 276} kao i za osposobljavanje menadžera po ovom pitanju.²⁷⁷ Ostali uključeni akteri u provedbi uključuju Oružane snage BiH, multinacionalne snage Evropske unije u BiH (EUFOR), Federalnu upravu civilne zaštite FBiH, Republičku upravu civilne zaštite RS, Norvešku narodnu pomoć (NPA), Crveni krst/križ u BiH, Međunarodnu organizaciju za migracije (IOM) i nevladinu organizaciju „Posavina bez mina“.²⁷⁸

BHMAC je 2019. dokumentovao provedbu 11 projekata edukacije o rizicima od mina kojima je obuhvaćeno 36.925 korisnika.²⁷⁹ BHMAC navodi da je 2021. godine 29.944 osoba prošlo edukaciju o rizicima od mina (13.350 žena i 16.594 muškaraca) kao rezultat šest projekata.²⁸⁰ NPA je izvijestio da su 2021. aktivnosti edukacije o rizicima od mina obuhvatile 6.806 osoba (2.523 žene, 2.970 muškaraca, 646 djevojčica i 667 dječaka) koje žive u pogođenim zajednicama u područjima djelovanja u BiH.²⁸¹

Aktivnosti uključuju distribuciju informacija javnosti putem saradnje u zajednici, saradnju s medijima i komunikaciju s javnošću (tj. plakate, bilborde, brošure, digitalne aplikacije), edukaciju uključivanjem teme rizika u redovni obrazovni program osnovnih i srednjih škola u koordinaciji s ministarstvima obrazovanja, te edukaciju o rizicima u vanrednim situacijama. Ostale aktivnosti uključuju ankete i projekte trajnog označavanja.

Planiranje i provedba aktivnosti edukacije o rizicima od mina temelje se na podacima prikupljenima u okviru anketa i kapacitetima lokalnih zajednica razvrstanih prema stepenu prijetnje, a što se odražava u podacima prikupljenima u bazi podataka BHMAIS (Informacijski sistem Bosne i Hercegovine za protivminsko djelovanje), koji otkrivaju obrasce nesreća, kao i druge navike i aktivnosti u lokalnim zajednicama.²⁸² BHMAC razvija novi sistem mrežnih baza podataka koji će zamijeniti postojeći, čime bi se povećala dostupnost i transparentnost podataka o protivminskom djelovanju.²⁸³ Od 2019. podaci su u procesu prijenosa iz BHMAIS-a u sistem za upravljanje informacijama za osnovne aktivnosti protivminskog djelovanja. BHMAC je 2020. objavio i mobilnu aplikaciju geografskog informacijskog sistema za uređaje Android i iOS Apple, kojom bi se javnosti omogućio pristup informacijama o lokaciji opasnih područja. Navedeno se integriše u aktivnosti edukacije o rizicima od mina.^{284 285}

BiH se oslanja na više ključnih dokumenata u kojima se navode planovi i mjere za učinkovitu provedbu aktivnosti kako bi se standardizovala realizacija edukacije o rizicima. Među njima su Standard za edukaciju o rizicima od mina u BiH, standardni operativni postupci u BiH, Akreditacijski vodič za organizacije za edukaciju o rizicima od mina u BiH i Strategija edukacije o rizicima od mina za period 2009-2019.^{286 287} Prema postojećoj strategiji, svijest o minama obuhvaćena je Strateškim ciljem 4. „Sigurno ponašanje promoviše se mjerama podizanja svijesti o minama osjetljivima na rod i dob kojima se uzimaju u obzir razlike u

dobi kako bi se smanjio broj nesreća uzrokovanih minama/ESZR-om i kako bi se podržale sigurne i održive aktivnosti potrebne za opstanak“, te sljedećim operativnim ciljevima:²⁸⁸

1. Do sredine 2018. i pod vodstvom BHMAC-a provest će se revizija, ažuriranje i prosljeđivanje na odobrenje standarda za svijest o minama i standardnih operativnih postupaka za podizanje svijesti o minama.
2. Od januara 2018. pod vodstvom BHMAC-a provodit će se stalna identifikacija i određivanje prioriteta pogođenih grupa. U okviru toga, pod vodstvom BHMAC-a, kontinuirano će se provoditi odgovarajuće rodno i dobno osjetljive mjere svijesti o minama.
3. BHMAC će osigurati učinkovitu koordinaciju aktivnosti u oblasti svijesti o minama putem sastanaka radne grupe sa svim relevantnim akterima, koji će se održavati dvaput godišnje (ili češće, po potrebi).
4. Do 2020., mjere u oblasti svijesti o minama bit će integrisane u 13 obrazovnih sistema, uz stalno provođenje uz pomoć materijala osjetljivih na rod i dob, putem koordinacije između BHMAC-a i ministarstava obrazovanja.

U skladu s mjerom 29. iz Konvencije o zabrani protivpješadijskih mina, uzimanje u obzir faktora različitosti omogućuje uključenim organizacijama da pri osmišljavanju programa pristupe rješavanju problema izloženosti riziku na dublji i održiviji način.

Nadalje, kreativni pristupi specijalizovanih nevladinih organizacija u BiH uključuju učešće brojnih aktera iz lokalnih zajednica i aktivnosti koje se provode različitim pristupima, u obliku predavanja, peer-to-peer edukacija, razvoja planova i programa, posjeta odraslima, te informativnih i obrazovnih kampanja.²⁸⁹

Kad je riječ o inkluzivnosti i rodnoj ravnopravnosti, BHMAC održava mješovite timove na terenu za edukaciju o rizicima od mina. To je posebno važno za aktivnosti „od vrata do vrata“ jer su usmene prezentacije prilagođene kako bi se učinkovitije obuhvatilo ciljno stanovništvo olakšavanjem pristupa ženama kojima je ugodnije razgovarati s predavačicama istog spola.²⁹⁰ Kad je riječ o NPA-u, mješovita zastupljenost spolova obaveza je u njihovim timovima za

vezu u zajednici i timovima za edukaciju o rizicima od eksplozivnih sredstava.²⁹¹ Osiguravanje zastupljenosti spolova u timovima omogućilo je kvalitetnije prikupljanje podataka, te je stoga ključno za utvrđivanje posebnih potreba žena, djevojčica, muškaraca i dječaka iz različitih sredina, između ostalog iz marginaliziranih zajednica, i osoba s invaliditetom.²⁹² U organizacijskoj strukturi NPA-a jedan tim zadužen za višestruke zadaće sastojao se od jedne zaposlenice i dva zaposlenika iz različitih sredina koji provode aktivnosti edukacije o rizicima od eksplozivnih sredstava, veze u zajednici i procjene učinka.²⁹³

BHMAC dodatno prilagođava svoje prezentacije posebnim porukama ovisno o publici. Na primjer, osobe s invaliditetom uključene su u aktivnosti edukacije o rizicima od mina tako što se u prezentaciji poziva neko iz zajednice da podijeli svoje iskustvo.²⁹⁴ Slušanje izlaganja kolega o zajedničkom iskustvu preživjelih ima pozitivne posljedice za zajednicu jer stvara siguran prostor u kojem se drugi mogu povezivati i osjećati se uvažavano. Uz više saznanja o iskustvima drugih kroz mentalne i bihevioralne posljedice psihološke traume, kao i savjetovanjem o tome kako se nositi s promjenama, pojedinci u sličnim situacijama mogu imati bolji uvid u vlastiti napredak.

Maksimiziranjem obuhvata kako bi se promovisalo sigurno ponašanje i smanjio broj nesreća među svim grupama, edukaciju o rizicima od mina u BiH doprinijela je Cilju održivog razvoja 10. Smanjenje nejednakosti i specifičnom cilju 10.7 o olakšavanju sigurne mobilnosti ljudi.

Usmjeravanjem na žene, djevojčice, dječake i muškarce u skladu s njihovim različitim ranjivostima, ulogama i potrebama, te promocijom sigurnijeg ponašanja, naponi u području edukacije o rizicima od mina doprinijeli su i ostvarenju **Cilja održivog razvoja 4**. Kvalitetno obrazovanje i njegovog **specifičnog cilja 4.5** o uklanjanju rodni razlika u obrazovanju na svim nivoima za ranjive grupe, te **specifičnom cilju 4.a** o osiguravanju sigurnih, nenasilnih, inkluzivnih i učinkovitih okruženja za učenje za sve. Također je doprinijelo napretku u ostvarivanju **Cilja održivog razvoja 5**. Rodna ravnopravnost i **specifičnog cilja 5.1** o iskorjenjivanju svih oblika diskriminacije žena i djevojčica.

Zajednički učinak tih promjena dao je doprinos u promociji **Cilja održivog razvoja 3**. Zdravlje i blagostanje, te njegovog **specifičnog cilja 3.d** o jačanju kapaciteta za rano upozoravanje, edukaciju o rizicima i upravljanje zdravstvenim rizicima.

OBILJEŽAVANJE POVRŠINA

Obilježavanje²⁹⁵ granica sumnjivih opasnih područja i potvrđenih opasnih područja je preventivna mjera i mjera za smanjenje rizika koja uključuje postavljanje znakova i informativnih panoa na područjima u kojima se planiraju humanitarne operacije deminiranja. Projekat BHMAL-a za pokrivanje rizičnih područja oznakama je zajednički napor koji uključuje Oružane snage BiH zajedno s osobljem BHMAL-a. Osim što obuhvata neoznačena područja, taj proces uključuje obnavljanje svih znakova edukacije o riziku od mina koji su uništeni.²⁹⁶

Postoji hitna potreba za dosljednim održavanjem i zamjenom znakova. Od 2018. do 2019. godine, 1,26 kvadratnih kilometara sumnjivih površina trajno je označeno 171 znakom.²⁹⁷ BHMAL navodi da je 2021. stavljeno 2.869 oznaka za slučaj opasnosti.²⁹⁸

Na primjer, u okviru projekta BHMAL-a i „Posavina bez mina“ pod nazivom „Edukacija o rizicima od mina u opštinama Ugljevik i Lopare“ 49 od 120 znakova postavljenih u prethodnom periodu ostalo je u dobrom stanju, dok je 71 trebalo obnoviti, a 23 nova znaka označena su kako bi se obilježile sve sumnjive površine u Ugljeviku.

U okviru projekta istaknuta je i potreba za pojačanom edukacijom i javnim informisanjem ugroženog stanovništva koje i dalje ulazi u sumnjive površine radi sječe drva za ogrjev.²⁹⁹ Navedeno upućuje i na potrebu za usmjeravanjem na odrasle muškarce jer je izvještavanje BHMAL-a s podacima o minama/eksplozivnim sredstvima zaostalim iz rata pokazalo da taj dio stanovništva ima veći faktor rizika za izloženost. Podaci ukazuju i na sezonsku prirodu incidenata do kojih dolazi uglavnom u jesen i proljeće tokom prikupljanja drva za ogrjev i sirovina.³⁰⁰

Međutim, važno je napomenuti da se unatoč opsežnim naporima na edukaciji o rizicima od mina i znakovima upozorenja na mine, i dalje bilježi preuzimanje rizika. Pojedinci svjesno ulaze u sumnjive površine radi osiguranja egzistencije, prikupljanja drva za ogrjev ili otpadnog metala zbog teške ekonomske situacije u BiH.³⁰¹

Hitna potreba za označivanjem teritorija i održavanjem znakova kako bi se osigurala bezbjednost zajednica još je i ozbiljnija s obzirom na to da se u periodu od 2009. do 2019. od 128 žrtava mina/ESZR-a prijavljenih u BiH više od 80% nesreća dogodilo na lokacijama treće kategorije.³⁰² Ta su područja kategorisirana kao područja koja obuhvataju sumnjive površine s najmanjim mogućim rizikom zbog njihove lokacije u udaljenim područjima, između ratnih linija sukoba, bez strateški značajnih prirodnih resursa i bilo kakvih očitih razloga za pristup ljudi.³⁰³ Time se jača kritična i preventivna uloga edukacije o rizicima od mina u kontekstu upozorenja zajednicama od ulazaka u naizgled malo vjerovatna rizična područja.

Trajno obilježavanje područja u Brčko distriktu. Izvor: MAG

Širokim, integrisanim i kvalitetnim podacima kojima se podržavaju napori za smanjenje broja žrtava mina širom pogođenih zajednica u BiH, edukacija o riziku od mina doprinosi **Cilju održivog razvoja 16.**, Mir, pravda i snažne institucije, te **specifičnom cilju 16.1** o značajnom smanjenju svih oblika nasilja i povezanih smrtnih slučajeva promocijom smanjenja rizičnog ponašanja na održiv način, te povećanjem sigurnosnog stanja i percepcije sigurnosti u kontaminiranim područjima.

EDUKACIJSKE AKTIVNOSTI U ŠKOLAMA

Edukacija o riziku od mina je obavezan predmet u svakoj školi u oba entiteta i kantonima, kao i u Brčko distriktu.³⁰⁴ BHMAC pruža osposobljavanje kako bi se nastavnicima pomoglo da integrišu lekcije u nastavni plan i program i dopru do djece svih dobnih grupa.³⁰⁵

Nevladina organizacija „Posavina bez mina“, u partnerstvu sa Fondacijom „Mine Mark“, također je počela integrisati edukaciju o riziku od mina u nastavne planove i programe osnovnih škola u BiH. S početkom u proljeće 2021. projekat je proveden u devet škola u Brčko distriktu i Posavskom kantonu. Cilj mu je podići svijest o važnosti kontinuirane edukacije o riziku od mina za djecu. Dostupni su obrazovni materijali kao što su plakati za učionice, ali i savjetodavna podrška za nastavnike temeljena na potrebama.³⁰⁶

Rad s djecom također je ključan za aktivnosti i misiju društva Crvenog krsta/ križa u BiH kako bi se podigla razina osviještenosti o opasnostima od mina. U tom pogledu organizuju se godišnja takmičenja „Misli mine“ u osnovnim školama.³⁰⁷ Riječ je o takmičenju u svakoj školi gdje se provjerava znanje učesnika o stanju kontaminacije minama u BiH. Nije bilo odobrenja za nastavak tokom posljednje dvije godine zbog pandemije bolesti COVID-19, ali se planira ponovno pokretanje 2022.

Kako bi prilagodili edukacijske aktivnosti za škole tokom pandemije bolesti COVID-19, Crveni krst/križ i EUFOR, u saradnji s BHMAC-om, izradili su kratki film o edukaciji o riziku od mina. Filmovi su distribuirani školama u okviru njihove online nastave, te su također pomogli u obuhvatu šire publike, uključujući sektore stanovništva koje BHMAC nastoji pokriti, kao što su lovci, poljoprivrednici i turisti.³⁰⁸

Program „Edukacija o riziku od mina putem Viber grupe“ uspostavljen je u osnovnim školama tokom pandemije u periodu od novembra 2020. do marta 2021., kada nije bila moguća nastava uživo, i služio je kao učinkovita platforma za angažman kako bi se osigurao kontinuitet podučavanja o sigurnim praksama u blizini potvrđenih opasnih površina. Projekat je dao

doprinos svijesti učenika o rizicima izloženosti eksplozivnim sredstvima, kao i o dugoročnoj prirodi problema u BiH. Proveden je tokom školske 2020/2021. godine, a obuhvatao je oko 25.000 djece, te se proširio i na one koji ne učestvuju direktno s djecom, tj. roditelje i braću i sestre.³⁰⁹

Ostali akteri uključeni u program edukacije o riziku od mina za škole uključuju Odjel za informisanje o minama EUFOR-a, te akreditovane i obučene instruktore iz timova za vezu i posmatranje (LOT). Tim EUFOR-a za edukaciju o rizicima od mina sastoji se od jednog rukovoditelja za edukaciju o riziku od mina i 50 instruktora. LOT timovi smješteni su u 17 LOT kuća širom BiH, od kojih svaki ima svoju zonu odgovornosti.³¹⁰ Osim što organizuju edukacije o riziku od mina širom BiH, LOT timovi saraduju s Oružanim snagama BiH na organizaciji predavanja za djecu i nastavnike o opasnostima eksplozivnih sredstava.³¹¹

Jačanjem partnerstava i jačanjem edukacije o riziku od mina u školama u BiH održivim pristupima koji se bave kratkoročnim i dugoročnim učincima eksplozivnih sredstava nastoji se smanjiti broj žrtava u široj zajednici, a posebno među djecom, u skladu s **Ciljem održivog razvoja 16**. Mir, pravda i snažne institucije. Uspostavljanje takvih partnerstava čvrsto je povezano s **Ciljem održivog razvoja 17**. Partnerstvom do cilja i njegovim **ciljem 17.9** o pojačanoj međunarodnoj podršci za provedbu učinkovite i ciljane izgradnje kapaciteta, **specifičnim ciljem 17.16** o razmjeni znanja i stručnosti putem partnerstava s više aktera, te **specifičnim ciljem 17.17** o jačanju javnih i javno-privatnih partnerstava, te partnerstava civilnog društva.

Provedbom projekta BHMACH-a u aprilu 2022. u osnovnim školama nastoje se sistemski obuhvatiti posebno mlađe generacije u BiH, koje imaju manje znanja o ratu i opasnostima povezanim s ratom za razliku od starijih generacija, te nemaju informacije o minama i neeksplozivnim ubojitim sredstvima (NUS). Inicijativa će se prilagoditi razini znanja i obrazovanja, te publike o ratu. To je dio dugoročnijeg procesa sa efektima za budućnost, s obzirom na to da će, čak i kad se deminiraju površine, preostali rizik i prisustvo NUS-a i dalje biti razlog za zabrinutost.³¹² Prenosjenje tih informacija može se smatrati ne samo doprinosom sigurnoj mobilnosti budućih generacija, već i dijelom dugoročnijeg projekta kolektivnog sjećanja nakon sukoba.

Edukacija mlađe generacije o nedavnoj istoriji ključna je za izgradnju održivog mira, te je dodatno povezana s Ciljem održivog razvoja 16. o promociji mirnih i inkluzivnih društava. Uključivanjem tog znanja o nedavnoj prošlosti u nastavne planove i programe za osnovnu školu, ovaj projekat edukacije o riziku od mina jača specifični cilj 16.6 o razvoju odgovornih i inkluzivnih institucija na svim nivoima.

Program EUFOR-a za edukaciju o rizicima od mina u osnovnim školama. Izvor: EUFOR u BiH

MOBILNA APLIKACIJA

Mobilna aplikacija „Minski sumnjiva područja“ koju je pokrenuo BHMACH³¹³ nudi karte svih sumnjivih površina i potvrđenih opasnih površina širom BiH, s opcijama za praćenje lokacije i alarmiranje kako bi se korisnike obavijestilo o blizini minskog polja.³¹⁴ Time se korisnicima daje tačna udaljenost do najbližih sumnjivih površina i potvrđenih opasnih površina, te upute o tome kako prijaviti ili postupati sa sumnjivim predmetom.³¹⁵ Fotografije snimljenih sumnjivih predmeta mogu se direktno poslati ustanovama u BiH, a nadležnim tijelima mogu se uputiti pozivi za direktnu pomoć na licu mjesta.³¹⁶ U situacijama u kojima se prethodno oslanjalo na odštampane

Slika: Snimka zaslona mobilne aplikacije „Minski sumnjiva područja“

karte,³¹⁷ aplikacija pruža potencijal za povećanu sigurnu mobilnost s ažuriranim mapiranjem područja na kojima se sumnja na mine.

Informacije o aplikaciji distribuiraju se kroz aktivnosti BHMAC-a i prezentacijama u oblasti edukacije o riziku od mina.³¹⁸ Provode ga i timovi NPA-ova u okviru svojih aktivnosti edukacije o riziku od mina kako bi se doprlo do većeg broja ljudi, posebno djece, te osiguralo da su najrizičnije kategorije svjesne prijetnje.³¹⁹

S obzirom na interaktivne mogućnosti i javnu dostupnost tačnijih podataka za sve građane, upotreba „minski sumnjivog područja“ primjenjiva je na niz konteksta, čime se dodatno doprinosi općoj sigurnosti pojedinaca u blizini sumnjivih površina, što pak doprinosi **Cilju održivog razvoja 17. Partnerstvom do ciljeva** i njegovom **specifičnom cilju 17.18** o podršci izgradnji kapaciteta radi poboljšanja pristupa kvaliteti podataka.

Do sad, grupe korisnika obuhvataju članove gorske službe spašavanja koji identificiraju minska polja na svojim rutama tokom misija spašavanja, kao i Graničnu policiju BiH, zbog njihove svakodnevne potrage za nestalim osobama.³²⁰

S obzirom na brojne slučajeve planinara i turista koji su se susreli s eksplozivnim sredstvima, pokrivenost planinskih područja mobilnom aplikacijom pokazala se korisnom za promociju opće sigurnosti planinara, posebno među turistima.³²¹ Osim zahtjeva, regionalni uredi BHMAC-a saradivali su s lokalnim zajednicama kako bi pronašli najbolje rješenje za određeno područje u cilju povećanja turističkog potencijala, bez obzira na to je li riječ o programima obilježavanja u hitnim slučajevima, čišćenju ili programima edukacije o riziku od mina. Projekti su uključivali rad u općini Konjic kako bi se osigurala sigurnost rekreativnog područja duž toka rijeke Neretve, kao i rad s Nacionalnim parkom Una u Bihaću.³²²

Omogućavanjem pogodnim zajednicama da učestvuju u određivanju prioriteta i jačanjem njihovih vještina za učešće u tim procesima, edukacija o riziku od mina doprinosi **Cilju održivog razvoja 16.** i njegovom **specifičnom cilju 16.6.** o razvoju učinkovitih, odgovornih i inkluzivnih institucija, te **specifičnom cilju 16.7** o osiguravanju brzog, inkluzivnog i reprezentativnog donošenja odluka na svim nivoima.

Promocijom sigurnosti turista korištenjem mobilne aplikacije, označavanjem sumnjivih površina u hitnim slučajevima koje provode regionalni uredi BHMACH-a, zajedno s drugim programima edukacije o riziku od mina, povećava se turistički potencijal određenog područja.³²³ Dugoročne posljedice toga su podrška **Cilju održivog razvoja 8.** Dostojanstven rad i ekonomski rast, te njegovom **specifičnom cilju 8.9** o promociji održivog turizma, kao i **Cilju održivog razvoja 4.,** odnosno **specifičnom cilju 4.7** o poboljšanju univerzalnog znanja radi promocije održivog razvoja.

Osim planinskih područja, mobilna aplikacija također pruža informacije o sumnjivim površinama u mnogim šumama BiH. Utjecaj edukacije o riziku od mina i pristup znanju o prijetnji koju predstavljaju eksplozivna sredstva u tim šumskim kontekstima štite radnike uključene u takva okruženja i jačaju napore povezane s uzgojem i zaštitom šuma. Kad je riječ o zaštiti prirodnih staništa, povećani siguran pristup kontaminiranim šumama zahvaljujući alatima iz edukacije o riziku od mina znači da se određenim područjima može bolje upravljati. Time se, na primjer, smanjuje rizik od šumskih požara i doprinosi zaštiti ljudskih života, divlje faune i flore, te očuvanju biološke raznolikosti.³²⁴

Omogućavanjem zaštite šuma i turističkih lokaliteta aktivnostima na edukaciji o riziku od mina podržava se **Cilj održivog razvoja 11.** Održivi gradovi i zajednice i njegov **specifični cilj 11.4** o zaštiti i očuvanju svjetske kulturne i prirodne baštine. Njime se također doprinosi **Cilju održivog razvoja 15.** Život na kopnu i njegovom **specifičnom cilju 15.2** o promociji provedbe održivog upravljanja svim vrstama šuma i **specifičnom cilju 15.5** o poduzimanju mjera za smanjenje degradacije prirodnih staništa, zaustavljanje gubitka biološke raznolikosti, te zaštitu i sprečavanje izumiranja ugroženih vrsta.

EDUKACIJA O RIZIKU OD MINA ZA MIGRANTE, TRAŽITELJE AZILA I IZBJEGLICE

Svake godine BHMAC saraduje s Oružanim snagama BiH na održavanju kurseva osposobljavanja za instruktore kako bi imali više osoblja koje može raditi na terenu. Osim nastavnika, održane su i radionice za Međunarodnu organizaciju za migracije (IOM), Međunarodni odbor Crvenog krsta/križa (ICRC), komercijalna preduzeća i druge nevladine organizacije koje rade na edukaciji o riziku od mina. Takvo cjelovito osposobljavanje uključuje učenje o normama i standardnim operativnim postupcima BHMAC-a, pri čemu polaznici dobivaju službenu akreditaciju od BHMAC-a za edukacije o riziku od mina.³²⁵

BHMAC je tokom 2021. proveo i nekoliko obuka za instruktore u okviru partnerstava s drugim organizacijama. Uz finansijsku podršku Međunarodnog odbora Crvenog krsta/križa, BHMAC je koordinisao s nevladinom organizacijom „Stop Mine“ radi osposobljavanja instruktora za edukacije o riziku od mina na Palama u septembru 2021. Polaznici su uspjeli bolje razumjeti to pitanje, a zatim su mogli učinkovito prenijeti te informacije ciljanoj publici.³²⁶

Na temelju zahtjeva Međunarodne organizacije za migracije BHMAC je također organizovao kurseve osposobljavanja za instruktore koji se bave aktivnostima edukacije o riziku od mina u migracijskim kampovima; u okviru jednog takvog tečaja održano je osposobljavanje za 20 instruktora u Bihacu u novembru 2021. Osposobljavanje je uključivalo praktične i teoretske pristupe širenju poruka migrantima kako bi se spriječile moguće nesreće.³²⁷

BHMAC je organizovao tematske sastanke s regionalnim jedinicama Granične policije BiH, kao i s NPA-om, Međunarodnom organizacijom za migracije, Međunarodnim odborom Crvenog krsta/križa i Društvom Crvenog krsta/križa radi sticanja znanja o kretanju migranata, tražitelja azila i izbjeglica na potencijalnim rutama u BiH s ciljem boljeg informisanja o realizaciji edukacije o riziku od mina. Zajedno s Graničnom policijom BiH, BHMAC zajednički preispituje i održava znakove u područjima blizu migracijskih ruta, te prema potrebi obnavlja nestale ili ukradene znakove.³²⁸ Nadalje, s obzirom

na to da se rute migranata stalno mijenjaju kako ova populacija iznalazi nova rješenja za prelazak granica, BHMIC u skladu s time prilagođava svoje prezentacije kod edukacije o riziku od mina. Edukacije o riziku od mina za migrante provode se prezentacijama i u obliku javnih materijala kao što su karte i panoi.³²⁹

Pano duž šumskog puta za oznaku površina s rizikom od mina. Izvor: BHMIC

Edukacije o riziku od mina za migrante koje provodi osoblje IOM-a. Izvor: IOM BiH

Privremeni prihvatni centri nalaze se u Sarajevu i Bihaću, uz brojne improvizovane centre kojima se migranti koriste u tranzitu ili tokom priprema za izlazak iz zemlje.³³⁰ Prema najnovijem izvještaju Matrice za praćenje raseljavanja u okviru Međunarodne organizacije za migracije (IOM) oko 3.400 migranata navodno boravi između pet različitih privremenih centara, a oko 1.700 ih živi izvan centara. Zbog nedostatka znanja o područjima u BiH s najvišom stopom kontaminacije, ova populacija je izložena velikom riziku. Za rješavanje ovog pitanja, kako je prethodno navedeno, Međunarodna organizacija za migracije organizovala je nekoliko kurseva osposobljavanja u prihvatnim centrima kako bi polaznici naučili sigurno ponašanje u vezi s izbjegavanjem i identifikacijom mina.³³¹ Osposobljavanje instruktora za edukacije o riziku od mina koje vodi BHMACH služi i za promociju sigurnosti osoblja mobilnih timova IOM-a, koje je također izloženo rizicima od mina pri lociranju prihvatnih centara kako bi se migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila pružila pomoć i zadovoljile osnovne potrebe.³³²

IOM također navodi šarolikost među migrantskom populacijom.³³³ BHMACH je svjestan te šarolikosti i u skladu s tim prilagodio je svoj pristup kako bi zadovoljile njihove potrebe na različitim jezicima. Navedeno se postiže

distribucijom materijala kao što su letci i plakati na engleskom, arapskom i farsiju, sa ključnim informacijama o opasnostima od mina, uključujući kartu područja kontaminiranih minama u Bihaću, Cazinu i Velikoj Kladuši.³³⁴

Smanjenjem rizika od eksplozivnih sredstava za izbjeglice koje pristižu u BiH, edukacija o riziku od mina dodatno doprinosi **Cilju održivog razvoja 10.** Smanjenje nejednakosti i njegovom **specifičnom cilju 10.7** o olakšavanju urednih, sigurnih, zakonitih i odgovornih migracija i mobilnost ljudi.

Deminerka iz tima Norveške narodne pomoći (NPA).
Izvor: GICHD i Johannes Müller

4. INTEGRISANJE RODNIH POLITIKA

DOPRINOS INTEGRISANJA RODNIH POLITIKA CILJEVIMA ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH

- 4.4** Povećan broj kvalifikovanih mladih i odraslih
- 4.5** Jednak pristup svim nivoima obrazovanja

- 10.2** Društvena, ekonomska, politička inkluzija svih
- 10.3** Jednake mogućnosti, smanjenje nejednakosti
- 10.4** Usvajanje politika socijalne zaštite

- 5.1** Okončati sve oblike diskriminacije svih žena i djevojaka
- 5.5** Cjelovito i učinkovito učešće žena na svim nivoima donošenja odluka
- 5.a** Jednaka prava žena na ekonomske resurse
- 5.c** Osnažene politike i zakonodavstvo za rodnu ravnopravnost

- 16.7** Inkluzivno, participativno, reprezentativno donošenje odluka
- 16.b** Nediskriminatorni zakoni i politike

- 8.5** Puna i produktivna zaposlenost i dostojanstven rad

- 17.17** Unaprijeđeno globalno partnerstvo za održivi razvoj

Formulacija gore navedenih ciljeva Održivog razvoja u BiH je pojednostavljena; potpuna lista ciljeva i njihova zvanična imena mogu se naći na web stranici Ujedinjenih naroda: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

Kako je naglašeno u Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a 1325 Žene, mir i sigurnosti, sve strane su dužne osigurati da se u programima protivminskog djelovanja i podizanja svijesti o minama uzmu u obzir posebne potrebe žena i djevojčica.³³⁵ Stoga se protivmiskim djelovanjem nastoji poboljšati učinak intervencija na pogođene žene, djevojčice, dječake i muškarce iz različitih grupa.³³⁶

Ovaj odjeljak je usmjeren na direktne doprinose integrisanja rodni politik Ciljevima održivog razvoja. Međutim, treba napomenuti da je, kako bi se osiguralo poštivanje sveobuhvatnog principa prema kojem niko ne smije biti izostavljen, integrisanje rodni politik treba provoditi i pratiti kao međusektorski pristup u svim programima, projektima i aktivnostima protivminskog djelovanja.

Bosna i Hercegovina ratificirala je 1993. **Konvenciju o ukklanjanju svih oblika diskriminacije žena**, a zatim njen Fakultativni protokol 2002.³³⁷ Zatim je 2003. (revidirano 2010.) usvojila **Zakon o ravnopravnosti spolova BiH** kojim se „upravlja, promoviše i štiti jednakost spolova i garantuju jednake mogućnosti za sve u javnom i privatnom sektoru, te zabranjuje direktna i indirektna diskriminacija na temelju spola“.³³⁸ Zakonom se, osim toga, definiše jednaka zastupljenost muškaraca i žena kao i udio od najmanje 40% oba spola u tijelima na svim nivoima u BiH (državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom).

Među nedavnim domaćim zakonodavnim i okvirima politika koje je BiH donijela u oblasti rodne ravnopravnosti su i sljedeći dokumenti:

- **Akcijski plan za rodnu ravnopravnost Bosne i Hercegovine za period 2018-2022.**³³⁹ Kako bi uspješno provela Zakon o rodnoj ravnopravnosti, BiH je 2018. donijela svoj Treći akcijski plan za rodnu ravnopravnost (2018-2022.). Plan služi kao strateški dokument u kojem se navode ciljevi i mjere za postizanje rodne ravnopravnosti u svim područjima života.

- **Akcijski plan za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 „Žene, mir i sigurnost“ u Bosni i Hercegovini za period 2018-2022.**³⁴⁰ Akcijskim planom rješava se i opasnost koju predstavljaju eksplozivna sredstva i negativne socioekonomske posljedice za pogođene zajednice, u okviru strateškog cilja br. 2 „Povećan stepen sigurnosti ljudi uz pomoć principa rodne ravnopravnosti“.
- **Okvirna strategija za provedbu Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodica u Bosni i Hercegovini za period 2015-2018.**³⁴¹ Cilj je učinkovita provedba Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.³⁴²
- **Zakon o zabrani diskriminacije u BiH.** Zakon donesen 2009. izmijenjen je 2016. proširenjem osnova za zabranu diskriminacije izričitim uvrštavanjem dobi, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih obilježja.³⁴³

U skladu s odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova, BiH je osnovala Agenciju za ravnopravnost spolova BiH i dva gender centra (Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine i Gender centar - Centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske) na nivou entiteta. Ti se institucijski mehanizmi smatraju vladinim tijelima i usmjereni su na promociju i osiguranje rodne ravnopravnosti i inkluziju u BiH.³⁴⁴

Potreba i važnost osiguravanja roda i različitosti odražavaju se i u važećoj Strategiji protivminskog djelovanja BiH za period 2018-2025. U Strategiji se posebno naglašava važnost „razmatranja različitih potreba različitih dobnih i rodni grupa“, te se navodi da će „Pod vodstvom BHMAC-a, relevantni akteri uključiti spol i različitost u sve faze planiranja, realizacije i praćenja svih protivminskih aktivnosti“.³⁴⁵ Osim toga, u Strategiji se naglašava važnost rodno osjetljivog protivminskog djelovanja za ostvarenje **Cilja održivog razvoja 5. Rodna ravnopravnost**

Iako se BiH nalazi na 73. mjestu prema Izvještaju o humanom razvoju za 2020., u svijetu je na 38. mjestu prema indeksu rodne nejednakosti.³⁴⁶ Međutim, BiH i dalje ima nisku stopu zaposlenosti (40% u dobi od 15 do 64 godine od 2020.), posebno kad je riječ o zaposlenosti žena koja je u trećem kvartalu 2021. činila oko 37% (dob 15 do 64 godine).³⁴⁷

Potrebni su i dalji napori kako bi se unaprijedila zaposlenost žena u sektoru protivminskog djelovanja u BiH, a kako bi se ostvario cilj od 40% za jednaku zastupljenost. Sa junom 2021., 25% zaposlenih u Centru za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine (BHMACH) su bile žene. Štaviše, žene su na tek 8% rukovodećih/nadzornih pozicija u BHMACH-u i 10% na operativnim pozicijama. Međutim, važno je napomenuti da su dvije od tri člana Komisije za deminiranje žene.³⁴⁸

Među međunarodnim operaterima, od 2021. Savjetodavna grupa za mine (MAG) zapošljava osam žena (10% ukupnog osoblja), a Norveška narodna pomoć 19 (15,4%), s tim da je zastupljenost žena manja među operativnim osobljem i to 7% za Savjetodavnu grupu i 8,9% za NPA.³⁴⁹

Međutim, i NPA i Savjetodavna grupa izvijestili su o dobroj praksi u pogledu integrisanja rodnihi politika i različitosti. Obje organizacije imaju politike povezane s rodom i različitostu, te promovišu spol i različitost u protivminskom djelovanju. Osim toga, imaju različitu rodnu zastupljenost u svojim timovima za vezu u zajednici i provode konsultacije sa ženama, djevojčicama, muškarcima i dječacima iz različitih sredina kako bi se osigurala učinkovitost deminiranja, posebno kad je riječ o aktivnostima planiranja i određivanja prioriteta. Kako bi se osiguralo učešće žena i razumjele njihove potrebe, NPA, na primjer, organizuje posebne grupne sastanke s predstavnicama žena.³⁵⁰

Kako bi se poboljšali kapaciteti integrisanja rodnihi politika i politika različitosti, više od 140 zaposlenika NPA-a pohađalo je jednodnevnu obuku o rodno osviještenim politikama i osviještenosti o različitosti. U okviru različitih inicijativa, uključujući nedavno izrađeni Implementacijski plan NPA-a za rodnu ravnopravnost i različitost, planirana su dodatna osposobljavanja i dalji napori.³⁵¹

Osim toga, žene su imale koristi od raznih kurseva osposobljavanja nakon pridruživanja organizacijama za protivminsko djelovanje. U slučaju Savjetodavne grupe, i dalje se organizuju kursevi osposobljavanja i razvoja vještina za sve novozaposlene bez obzira na spol. Nadalje, zbog nedostatka deminera u BiH, Savjetodavna grupa je 2021. osposobila grupu novih deminera koja je uključivala četiri žene iz različitih zajednica u zemlji.³⁵²

S druge strane, NPA radi i na osiguravanju jednakih mogućnosti za žene tokom postupka zapošljavanja i tokom radnog odnosa, kao i na poboljšanju radnih uslova svojih radnica. U tom kontekstu i počevši od 2021. godišnji zdravstveni pregledi NPA-a prošireni su na preglede za rak dojke i maternice za sve radnice u organizaciji. Osim toga, organizacija aktivno zapošljava i deminerke.³⁵³

Kad je riječ o rodno osviještenoj politici, i Savjetodavna grupa i NPA uvidjeli su na koji način je razmatranje rodnih pitanja u njihovom radu u velikoj mjeri koristilo i protivminskom djelovanju i uključenim ženama.

Na primjer, iskustvo Savjetodavne grupe u uključivanju žena u njihove operacije pokazuje kako žene iz lokalnih zajednica, na temelju njihova znanja, korištenja površina i uvažavanja ključnih oznaka kao što su drveće, groblja i stijene, mogu pružiti različite i vrijedne uvide i perspektive o rizicima u pogođenim područjima. U tom je smislu ilustrativan rad Savjetodavne grupe u Ljubljenci i Vozući. Naime, Savjetodavna grupa je mogla utvrditi dodatne redove mina isključivo na temelju informacija dobivenih iz razgovora s ženama za koje je „vjerovatno da ne bi bili utvrđeni u razgovorima s muškarcima”³⁵⁴

Nadalje, neprocjenjivo učešće žena u protivminskom djelovanju donosi koristi i njihovim životima. Na temelju iskustva NPA, zapošljavanje i učešće žena u institucijama i procesima protivminskog djelovanja pozitivno je poboljšalo njihov društveni status i povećalo njihov društveni položaj u zemlji.³⁵⁵

Istovremeno, kako bi se obuhvatila rodna pitanja i pitanja različitosti, i Savjetodavna grupa i NPA angažovali su predstavnike sve tri etničke grupe, odnosno nacionalnosti (Bošnjaci, Hrvati i Srbi), u zemlji i provodili redovne razgovore s ovim grupama. Takvi napori su značajno doprinijeli olakšavanju međunacionalne komunikacije i promociji dijaloga.³⁵⁶

„Mnogo smo jači ako saradujemo svi zajedno, svih nacionalnosti.”³⁵⁷

Nadalje, u sezoni deminiranja 2022. NPA je kao jedan od prioriteta postavila uključivanje romskog stanovništva (žena i mladih) koje živi u neposrednoj blizini minski sumnjivih površina u Brčko distriktu BiH. Predviđa se da će predstavnici Roma biti uključeni u edukaciju o riziku od eksplozivnih sredstava i aktivnosti prikupljanja podataka tokom postupka vraćanja površina.³⁵⁸

U konačnici, utvrđeno je i više primjera partnerstava. Na primjer, NPA blisko saraduje s različitim ženskim udruženjima i udruženjima mladih, te lovačkim društvima, s fokusom na žene, posebno kada je riječ o edukaciji o riziku od eksplozivnih sredstava, a kako bi se učinkovito promovisalo sigurno ponašanje u zajednici.³⁵⁹

U Programu održivog razvoja do 2030. prepoznaje se važnost rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena i djevojčica, te njihova „ključnog doprinosa” napretku po svim Ciljevima održivog razvoja i povezanim specifičnim ciljevima.³⁶⁰ Integrisanje rodne politike u okviru protivminskog djelovanja u BiH doprinijela je povećanju zastupljenosti i učešća žena, čime se doprinijelo **Cilju održivog razvoja 5**. Rodna ravnopravnost i njegovom **specifičnom cilju 5.1** o iskorjenjivanju svih oblika diskriminacije žena i djevojčica, **specifičnom cilju 5.5** o osiguravanju potpunog i učinkovitog učešća žena i jednakih mogućnosti za liderstvo na svim nivoima, **specifičnom cilju 5.a** o provođenju reformi kako bi se ženama dala jednaka prava na ekonomske i druge resurse, **specifičnom cilju 5.c** o donošenju politika za promociju rodne ravnopravnosti, kao i **Cilju održivog razvoja 16**. Mir, pravda i snažne institucije i **specifičnom cilju 16.7** o osiguravanju inkluzivnog donošenja odluka na svim nivoima, te **specifičnom cilju 16.b** o nediskriminirajućim zakonima i politikama.

Promocijom jednakih mogućnosti zapošljavanja i poticanjem zapošljavanja žena, integrisanje rodni politika također je doprinijelo **Cilju održivog razvoja 8**. Dostojanstven rad i ekonomski rast, te njegovom specifičnom cilju 8.5 o postizanju pune i produktivne zaposlenosti i dostojanstvenog rada za sve. Ti napori, zajedno s inicijativama za inkluziju i promocija predstavnika različitih etničkih grupa, također su doprinijeli **Cilju održivog razvoja 10**. Smanjenje nejednakosti, posebno njegovom **specifičnom cilju 10.2** usmjerenom na osnaživanje i promociju inkluzije za sve, **specifičnom cilju 10.3** o osiguravanju jednakih mogućnosti i smanjenju nejednakosti ishoda, te **specifičnom cilju 10.4** o donošenju politika za postizanje veće jednakosti.

Osim toga, nastojanja organizacija za deminiranje da svojim zaposlenicama pruže vještine i prilike za osposobljavanje dodatno su doprinijela **Cilju održivog razvoja 4**. o osiguravanju inkluzivnog i pravednog obrazovanja i njegovom **specifičnom cilju 4.4** o povećanju broja odraslih osoba koje posjeduju vještine za zapošljavanje i pristojna radna mjesta, te **specifičnom cilju 4.5** o uklanjanju rodni nejednakosti u obrazovanju.

U saradnji s udruženjima žena i mladih, protivmiskim djelovanjem promoviše se **Cilj održivog razvoja 17**. Partnerstvom do ciljeva i njegov **specifični cilj 17.17** o jačanju javni i javno-privatni partnerstava, te partnerstava civilnog društva.

Sastanak odbora donatora održan 11. aprila organizaciji Ministarstva civilnih poslova BiH, Komisije za deminiranje BiH, BHMAC-a i UNDP-a. Izvor: UNDP BiH

5. PARTNERSTVA I SARADNJA

DOPRINOS PARTNERSTAVA I SARADNJE CILJEVIMA
ODRŽIVOG RAZVOJA U BIH

- 4.3** Jednak pristup tehničkom, strukovnom i tercijarnom obrazovanju
- 4.4** Povećan broj kvalifikovanih mladih i odraslih
- 4.5** Jednak pristup svim nivoima obrazovanja
- 4.7** Univerzalno znanje za promociju održivog razvoja
- 4.a** Izgradnja sigurnih i inkluzivnih okruženja za učenje

- 8.3** Podrška za produktivne djelatnosti i dostojanstvena radna mjesta
- 8.5** Puna i produktivna zaposlenost i dostojanstven rad
- 8.9** Promocija održivog turizma

- 9.1** Ravnopravan pristup infrastrukturi

- 10.7** Sigurne migracije i mobilnost
- 10.b** Finansijski tokovi u države u kojima su potrebe najveće

- 15.5** Smanjenje degradacije prirodnih staništa, zaustavljanje gubitka biološke raznolikosti i sprječavanje izumiranja ugroženih vrsta

- 16.6** Razvoj odgovornih institucija
- 16.7** Inkluzivno, participativno, reprezentativno donošenje odluka
- 16.8** Osnaženo učešće zemalja u razvoju u institucijama globalnog upravljanja
- 16.a** Osnažene nacionalne institucije, uključujući međunarodnu saradnju

- 17.3** Pristup dodatnim finansijskim sredstvima za zemlje u razvoju
- 17.6** Pristup resursima kroz saradnju Sjever-Jug, Jug-Jug i trijagularnu saradnju
- 17.9** Snažnija međunarodna podrška za izgradnju kapaciteta
- 17.16** Snažnije globalno partnerstvo za održivi razvoj
- 17.17** Unaprijeđeno globalno partnerstvo za održivi razvoj
- 17.18** Podrška za izgradnju kapaciteta za poboljšanje pristupa i kvalitete podataka

Formulacija gore navedenih ciljeva Održivog razvoja u BiH je pojednostavljena; potpuna lista ciljeva i njihova zvanična imena mogu se naći na web stranici Ujedinjenih naroda: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>

Kao što je prepoznato u Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a 2365, partnerstva i saradnja ključni su za uspjeh protivminskog djelovanja, posebno među nacionalnim tijelima, Ujedinjenim narodima, regionalnim organizacijama, civilnim društvom i privatnim sektorom.³⁶¹

Partnerstva su dobrovoljni i saradnički odnosi u kojima svi učesnici pristaju saradivati kako bi postigli zajedničku svrhu ili preuzeli posebnu zadaću, kako je međusobno usaglašeno.³⁶²

U Bosni i Hercegovini (BiH) partnerstva na globalnom, regionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou sastavni su dio napretka zemlje u ostvarivanju obaveza iz člana 5. Konvencije o zabrani protivpješačkih mina. S obzirom na višedimenzionalnu, međusobno povezanu i sveobuhvatnu prirodu Ciljeva održivog razvoja, nijedna ih zemlja ne može sama ostvariti, te je potrebna snažna saradnja kako bi se ostvarila Agenda održivog razvoja do 2030.

Vijeće ministara BiH usvojilo je Okvir za saradnju na održivom razvoju na svojoj 22. sjednici 16. decembra 2020., a Predsjedništvo BiH potvrdilo je Okvir na 114. vanrednoj sjednici. Okvir služi kao smjernica za zajedničku odgovornost vlasti BiH i sistema UN-a do 2025. za postizanje prioriteta iz Okvira u skladu s Ciljevima održivog razvoja. Poziva na proširena međusektorska partnerstva, između ostalog među grupama civilnog društva, nevladinim organizacijama, grupama u zajednici, institucijama za ljudska prava, akademskom zajednicom, medijima, privatnim sektorom i međunarodnim partnerima.³⁶³

U Okviru za saradnju BiH i UN-a za održivi razvoj za period 2021-2025. ističe se uloga saradnje među zajednicama kao sredstva za veću socijalnu inkluziju i pomirenje: „Povećani nivoi uzajamnog poštovanja, povjerenja i empatije među ljudima i zajednicama širom BiH pomoći će u rješavanju manjka pomirenja i doprinijeti većoj socijalnoj koheziji i stabilnosti.”³⁶⁴

Mobilizacija resursa i održivo finansiranje od posebne su važnosti za BiH jer je nedostatak finansijskih sredstava naveden kao jedan od glavnih razloga za neispunjavanje obaveza iz člana 5. Konvencije o zabrani protivpješađijskih mina. Osim toga, BiH nije donijela novi Zakon o protivminskom djelovanju kojim bi država predvidjela sektor protivminskog djelovanja u budžetu.³⁶⁵ Zbog toga se sektor u BiH uvelike oslanja na mobilizaciju sredstava iz eksternih fondova..

Rezultati Projekta upravljanja protivminskim djelovanjem (MAGMA) Razvojnog programa UN-a (UNDP) zapravo uključuju ponovno uspostavljanje Odbora donatora u BiH, kojim dopredsjedaju UNDP i Ministarstvo civilnih poslova BiH, u cilju koordinacije donatorske podrške. Tokom projekta, UNDP pruža tehničku podršku i podršku razvoju kapaciteta tijelima za protivminsko djelovanje kako bi se povećala transparentnost, te unaprijedilo planiranje i provedba. Pokrenut 2017. s predviđenim datumom završetka 2022., finansiraju ga UNDP, Evropska komisija, domaće vlasti i Vlada Norveške.³⁶⁶ Uključuje i podršku izradi Strategije protivminskog djelovanja BiH za period 2018-2025., zajedno s GICHD-om. Osim toga, obuhvata izradu i dizajn nove mobilne aplikacije, te novi sistem za upravljanje informacijama za Centar za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine (BHMAC), kako je navedeno u prethodnom odjeljku.³⁶⁷

U okviru projekta „Koalicije zemalja“ u organizaciji njemačkog Saveznog ministarstva vanjskih poslova, 13. oktobra 2020. održana je virtualna konferencija za pokretanje „Koalicije zemalja u BiH“. Među njima su Komisija za deminiranje BiH, BHMAC, međunarodne organizacije, donatori i stručne organizacije, a koji su uzeli učešća u dvije panel diskusije o političkim i operativnim aspektima i izazovima za BiH bez mina.³⁶⁸ Cilj mehanizma Koalicije jeste poboljšati saradnju i pomoć u određenoj zemlji kako bi se unaprijedila povezanost i učinkovitost protivminskog djelovanja, uključujući mobilizaciju resursa i kapaciteta, na primjer, kroz veću bazu donatora, te postavljanjem konkretnih ciljeva i indikatora. Koncept koalicije temelji se na neformalnim koordinacijskim sastancima koje vodi zemlja pogođena minama, uz pomoć vodećeg donatora ili više njih.

U prethodnim odjeljcima istaknuto je nekoliko primjera partnerstava, međunarodne pomoći i saradnje koji se odnose na vraćanje površina, pomoć žrtvama, edukaciju o riziku od eksplozivnih sredstava i napore u

pogledu integrisanja rodnih politika. Ovaj je odjeljak usmjeren i na saradnju jug-jug i trostranu saradnju u protivminskom djelovanju kako bi se analizirali ishodi u smislu ciljeva održivog razvoja.

Saradnja jug-jug odnosi se na proces u kojem dvije zemlje u razvoju ili više njih ostvaruju svoje pojedinačne i/ili zajedničke ciljeve razvoja nacionalnih kapaciteta razmjenom znanja, vještina, resursa i tehničkog znanja, te regionalnim i međuregionalnim kolektivnim djelovanjima, uključujući partnerstva koja uključuju vlade, regionalne organizacije, civilno društvo, akademsku zajednicu i privatni sektor, za njihovu pojedinačnu i/ili uzajamnu korist unutar i između regija. Saradnja jug-jug nije zamjena za tradicionalnu saradnju sjevera i juga, već njezina dopuna.³⁶⁹

Trostrana saradnja je saradnja u kojoj tradicionalne zemlje donatori i multilateralne organizacije olakšavaju inicijative jug-jug osiguravanjem finansiranja, osposobljavanjem, upravljanjem i tehnološkim sistemima, te drugim oblicima podrške.³⁷⁰

Saradnja između BHMAC-a i međunarodnih aktera u provedbi aktivnosti edukacije o rizicima od mina dovela je do standardizovanog pristupa edukacije o rizicima od eksplozivnih sredstava. Kao što je prethodno navedeno, BHMAC je odgovoran za akreditaciju organizacija uključenih u edukacije o rizicima od mina, a instruktori moraju dobiti i certifikaciju kroz nacionalne obuke za akreditaciju instruktora kod edukacije o rizicima od mina.^{371 372} Uključeni provedbeni akteri obuhvataju Oružane snage BiH, Multinacionalne snage Evropske unije u BiH (EUFOR), Federalnu upravu civilne zaštite FBiH, Republičku civilnu zaštitu RS-a, Norvešku narodnu pomoć (NPA), Crveni krst/križ u BiH, Međunarodnu organizaciju za migracije (IOM) i nevladinu organizaciju „Posavina bez mina.³⁷³ Sa ovim partnerstvom na međunarodnom, domaćem i regionalnom nivou u protivminskom djelovanju povećao se potencijal za razmjenu znanja, stručnosti, inovacija

i tehnologija. Na primjer, nakon akreditacije BHMAC-a EUFOR saraduje s 13 ministarstava obrazovanja u BiH kako bi osigurao edukaciju o sigurnom ponašanju.³⁷⁴

Međunarodni dan svijesti o minama i pomoći u protivminskom djelovanju 4. aprila 2022., koji su zajednički organizovali BHMAC i NPA u Brčko distriktu. Izvor: UNDP BiH

Taj je pristup omogućio širi obim distribucije znanja, čime se maksimalno povećao obuhvat kvalitetne edukacije za niz ciljnih grupa širom BiH. Kao što je prethodno navedeno, aktivnosti Partnerstva za edukacije o rizicima od mina obuhvataju i educiranje migranata, izbjeglica i tražitelja azila u prihvatnim centrima. U saradnji s BHMAC-om ažurirane i relevantne kontekstualne informacije o stanju kontaminacije minama u BiH mogu se učinkovito podijeliti s instruktorima iz partnerskih organizacija i dalje distribuirati.

Ti koordinirani naponi i razmjena znanja pomažu u daljoj promociji sigurne mobilnosti ne samo za ugroženo stanovništvo, već i za samo osoblje koje radi na edukaciji o rizicima od mina, posebno doprinoseći **Cilju održivog razvoja 10.** o smanjenju nejednakosti unutar i između zemalja, te njegovom **specifičnom cilju 10.7** o olakšavanju sigurne migracije i mobilnosti ljudi.

Partnerstva povezana s pomoći žrtvama uključuju projekat ITF-a³⁷⁵ u oblasti humanitarnog protivminskog djelovanja u 2021. kojim se provodi program rehabilitacije preživjelih usmjeren na civilne žrtve mina i oslanja se na lokalna provedbena partnerstva. Zahvaljujući toj saradnji, tokom maja i juna 2021. proizvedeno je 20 proteza, uključujući proteze za tri člana Paraolimpijskog tima BiH u sjedećoj odbojci, a koji se natječu na Paraolimpijskim igrama u Tokiju. Tehnički kapacitet značio je da se visokokvalitetni protetički udovi mogu uskladiti s posebnim potrebama svake žrtve mina, čime se poboljšava ugodna mobilnost i kvaliteta života. Taj prilagođeni pristup pokazao se najučinkovitijim sredstvom za pomoć žrtvama mina/neeksploziranih ubojitih sredstava.³⁷⁶

U proljeće 2020. projekt „Zajednice različitih, ali jednakih građana“ koji finansira EU pokrenut je partnerstvom između UDAS-a, Helsinškog parlamenta građana Banja Luka i Udruženja „Nešto više“. Kako bi se olakšao pristup informacijama i ublažio efekat izolovanosti kod kuće na mentalno zdravlje kod osoba s invaliditetom zbog pandemije bolesti COVID-19, uspostavljene su dvije vrste grupa za podršku i to grupa za uzajamnu podršku žrtvama mina u 13 općina/opština³⁷⁷ i grupe za podršku za žene s invaliditetom u četiri općine/opštine.^{378 379}

Zajedničkim projektom Organizacije amputiraca Republike Srpske (UDAS) i World Vision „Integrisana socioekonomska podrška žrtvama mina u BiH“ (2017-2019.), u lokalnim zajednicama su osnaženi programi rehabilitacije temeljeni na zajednici³⁸⁰ uz olakšanje mogućnosti savladavanja strukovnih vještina kojima bi se pružila podrška egzistenciji preživjelih i njihovih porodica.³⁸¹ Povećani kapaciteti koji su rezultat ovog projekta olakšali su širu mobilizaciju razmjene znanja putem multidisciplinarnih pristupa. Programi su uključivali osposobljavanje u nizu područja strukovnog obrazovanja i stjecanja vještina.

Tim se partnerstvom doprinosi **Cilju održivog razvoja 4**. Kvalitetno obrazovanje i njegovom **specifičnom cilju 4.4** o povećanju broja odraslih sa relevantnim tehničkim i strukovnim vještinama za zapošljavanje, pristojna radna mjesta i preduzetništvo, te **specifičnom cilju 4.7** o univerzalnom znanju radi promocije održivog razvoja.

Jedinstvena kombinacija znanja koja se postiže partnerstvom pokazala je višedimenzionalne učinke i na razini pojedinca i na razini zajednice. U julu 2021. ITF je u partnerstvu s UDAS-om i Slovenskom pčelarskom akademijom,³⁸² pokrenuo pilot projekat za pomoć žrtvama mina „Pčelarstvo kao alat za osnaživanje osoba s invaliditetom iz BiH“. U Sloveniji je održan trodnevni program osposobljavanja za žrtve. Pod vodstvom profesionalnih pčelara, program je ugostio 30 preživjelih iz BiH i njihove porodice. Omogućeni su im edukativni alati za razumijevanje načina uzgoja matice pčela, koji bi se zatim mogli primijeniti pri uspostavljanju stabilnog dohotka domaćinstva putem pčelarstva, s obzirom na to da su potrebna tek minimalna ulaganja u novoosnovana preduzeća, te tehničko znanje i iskustvo. Projekat je polazna tačka za rast pojedinačnih preduzeća i prodaju niza proizvoda kao što su med, propolis i svijeće od pčelinjeg voska. Promocijom egzistencije i vještina žrtava mina, projektom se podržava i psihosocijalna rehabilitacija pogođenih pojedinaca, čime se potiče bolja povezanost s vlastitom zajednicom vođenjem vlastitog preduzeća i u širem smislu podržavaju ekološki napori u cilju očuvanja biološke raznolikosti.³⁸³

Kreativnom i resursnom primjenom znanja putem tog partnerstva doprinosi se ispunjavanju **Cilja održivog razvoja 15.** Život na kopnu i njegovog **specifičnog cilja 15.5** o zaustavljanju gubitka biološke raznolikosti i izumiranja ugroženih vrsta zaštitom pčela. Saradnja je dodatno povezana s **Ciljem održivog razvoja 8.** Dostojanstven rad i ekonomski rast i njegovim **specifičnim ciljem 8.3** o proizvodnim aktivnostima usmjerenima na razvoj, učinkovitost resursa i odvajanje ekonomskog rasta od uništavanja okoliša, kao i sa **specifičnim ciljem 8.5** o dostojanstvenom radu.

Zajedničkim snagama sa stručnjacima s pčelarske akademije Slovenije kako bi se olakšalo strukovno osposobljavanje za žrtve mina i njihove porodice, te dodatnim planovima za nastavak projekta u 2022., uz dodatne radionice o proizvodnji pčelinjeg voska za žene,³⁸⁴ projektom se dodatno podržava **Cilj održivog razvoja 4.** (Kvalitetno obrazovanje) i njegov **specifični cilj 4.3** o osiguravanju jednakog pristupa strukovnom i drugom obrazovanju, **specifični cilj 4.4** o povećanju broja odraslih koji posjeduju vještine za zapošljavanje i dostojanstvena radna mjesta, **specifični cilj 4.5** o uklanjanju rodnih razlika u obrazovanju i osiguravanju jednakog pristupa svim nivoima

obrazovanja i strukovnog osposobljavanja za ranjive grupe, uključujući osobe s invaliditetom, te **specifični cilj 4.a** o osiguravanju sigurnih, nenasilnih, inkluzivnih i učinkovitih okruženja za učenje za sve.

Zahvaljujući projektu „Sarajevo bez mina“, koji je proveo ITF, u partnerstvu s Centrom za obuku pasa za otkrivanje mina u Bosni i Hercegovini i Institutom „Marshall Legacy“, područje Sarajeva i četiri njegove općine³⁸⁵ sada su bez mina i eksplozivnih sredstava zaostalih iz rata, te su bezbjedni za lokalno stanovništvo. Projekat je pokrenut u aprilu 2019. i dovršen u maju 2021. uz podršku sredstava Sjedinjenih Američkih Država, te pomoć i podršku lokalnih vlasti, posebno BHMAC-a, Oružanih snaga BiH i Federalne uprave civilne zaštite FBiH, načelnika pojedinačnih općina/opština i gradonačelnice grada Sarajeva. Projekat je doveo do stvaranja ekonomskih mogućnosti i prilika za zapošljavanje s obzirom da su ova područja pristupačnija građanima BiH i turistima u posjeti.³⁸⁶

„Program integrisanog razvoja koridora rijeka Save i Drine“ je projekat koji uključuje deminiranje 40 km desne obale rijeke Save, a finansira se iz Investicijskog okvira za Zapadni Balkan (WBIF).³⁸⁷ S predviđenim područjem primjene od 2021. do 2023. projekat se podržava partnerstvom između Ministarstva finansija/financija i trezora BiH, Ministarstva prometa i komunikacija BiH, Federalnog ministarstva prometa i komunikacija FBiH, Ministarstva saobraćaja i veza Republike Srpske, Vlade Brčko distrikta i BHMAC-a. Osim plovnog puta, rezultati će uključivati i niže emisije i jeftine načine prijevoza, smanjenje stepena zagađenja (procijenjeno na više od 200.000 tona emisija CO² u periodu 2024-2050.), omogućavanje trgovinskih tokova sa zemljama u regiji, te veće mogućnosti zapošljavanja, poljoprivredne proizvodnje, turizma i proizvodnje energije.³⁸⁸

Partnerstva za vraćanje površina rezultirala su prelaskom na područja bez mina, uključujući, između ostalog, omogućivanje ključnih infrastrukturnih projekata. Na taj način doprinose **Cilju održivog razvoja 8.** i njegovom **specifičnom cilju 8.9** o promociji održivog turizma kojim se otvaraju lokalna radna mjesta, kao i **Cilju održivog razvoja 9.** Industrija, inovacije i infrastruktura, te njegovom **specifičnom cilju 9.1** o razvoju održive infrastrukture za podršku ekonomskom razvoju.

Angažmanom višestrukih aktera i partnerstvima na različitim nivoima, ishodi protivminskog djelovanja blisko su povezani s **Ciljem održivog razvoja 17**. Partnerstvom do ciljeva i njegovim **specifičnim ciljem 17.3** o mobilizaciji finansijskih sredstava za zemlje u razvoju, **specifičnim ciljem 17.6** o jačanju svih vrsta saradnje i razmjene znanja pod uzajamno dogovorenim uslovima, **specifičnim ciljem 17.9** o jačanju međunarodne podrške i podrškom izgradnji kapaciteta za provedbu svih ciljeva održivog razvoja, **specifičnim ciljem 17.16** o jačanju globalnog partnerstva za održivi razvoj, **specifičnim ciljem 17.17** o jačanju javnih, javno-privatnih i partnerstava s civilnim društvom i **specifičnim ciljem 17.18** o podršci izgradnji kapaciteta radi povećanja dostupnosti visokokvalitetnih, blagovremenih, pouzdanih i razvrstanih podataka.

Promocijom upravljanja i jačanjem institucionalne odgovornosti prema donatorima i korisnicima, protivminsko djelovanje doprinijelo je i **Cilju održivog razvoja 16**. Mir, pravda i snažne institucije, te njegovom **specifičnim cilju 16.6** o razvoju učinkovitih, odgovornih i transparentnih institucija, **specifičnim cilju 16.7** o participativnom i reprezentativnom donošenju odluka na svim nivoima, **specifičnim cilju 16.8** o proširenju učešća zemalja u razvoju u institucijama globalnog upravljanja, te **specifičnim cilju 16.a** o jačanju relevantnih nacionalnih institucija, između ostalog putem međunarodne saradnje, za izgradnju kapaciteta na svim nivoima.

Kao rezultat tih partnerstava i razmjena, protivminsko djelovanje doprinijelo je **Cilju održivog razvoja 10**. Smanjenje nejednakosti i njegovom **specifičnom cilju 10.b** o poticanju službene razvojne pomoći i finansijskih tokova.

ZAKLJUČCI

Studija slučaja Bosne i Hercegovine pruža jasne dokaze o efektima protivminskog djelovanja na održivi razvoj na različitim nivoima smanjenjem rizika s kojima se suočavaju lokalne zajednice pogođene prisustvom eksplozivnih sredstava.

Okvir za Ciljeve održivog razvoja (SDG) omogućio je utvrđivanje direktnog doprinosa protivminskog djelovanja ostvarenju 15 Ciljeva održivog razvoja i najmanje 60 njihovih specifičnih ciljeva u Bosni i Hercegovini, čime se daje doprinos u kontekstu pet ključnih dimenzija Agende održivog razvoja do 2030.: partnerstvo, mir, ljudi, planeta i blagostanje.

S obzirom na goruće humanitarne, socioekonomske i sigurnosne izazove s kojima se suočava nakon rata, studija pruža dokaze o tome kako osmišljavanje i provedba integrisanog humanitarnog protivminskog djelovanja i razvojnih programa imaju potencijal za bolje postizanje humanitarnih, razvojnih i mirovnih ishoda, a time i da protivminsko djelovanje bude učinkovitije nego kada se provodi izolovano, čime se osigurava njihova srednjoročna i dugoročna relevantnost.

Nakon gotovo tri decenije od potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma, studijom se razjašnjava poticajna uloga protivminskih mjera u programima obnove stambenih jedinica, te se utvrđuje potreba za boljim usklađivanjem i koordinacijom među uključenim akterima kako bi ti programi bili uspješniji i održiviji. Na primjer, nalazi studije pokazuju da su zbog nedovoljne koordinacije određeni temeljni faktori, kao što su dinamika etničke moći ili neposredne socioekonomske potrebe, zanemareni kao dio napora u obnovi stambenih jedinica nakon čišćenja. To je, pak, dovelo do ograničenog dobrovoljnog povratka i reintegracije manjinskih grupa.

Slično tome, u studiji se ističe i važnost partnerstava i izraženih pristupa s ključnim akterima u edukaciji o riziku od eksplozivnih sredstava i pružanju pomoći žrtvama, te se ističe važnost koordinisanih intervencija za osiguravanje sigurne mobilnosti ljudi putem odgovarajuće edukacije o riziku od eksplozivnih sredstava za najranjivije grupe, uključujući migrante, izbjeglice i tražitelje azila.

Posljednjih se godina pokazalo da protivminsko djelovanje značajno doprinosi održivom razvoju imajući u vidu da omogućuje mjere za prevenciju od poplava, pristup prirodnim resursima, produktivno korištenje površina, ekonomski rast, infrastrukturu i turizam. Osim toga, vraćeno šumsko zemljište je bilo ključno za održivo gospodarenje šumama, čime se doprinosi smanjenju efekata klimatskih promjena i uništavanja okoliša, te istovremeno dugoročno promoviše kvaliteta zdravlja šuma, egzistencija i održivi turizam.

S obzirom na njihovo sveobuhvatno područje primjene, Ciljevi održivog razvoja mogu poslužiti kao okvir za jačanje međusektorske usklađenosti politika, planiranja na temelju dokaza, izvještavanja i prikupljanja podataka kako bi se pomoglo u uvrštavanju aktivnosti protivminskog djelovanja u nacionalne napore u pogledu Ciljeva održivog razvoja uz istovremeno povećanje njihove vidljivosti i mogućnosti finansiranja.

Stalnom doradom metodoloških analiza postojećih i potencijalnih ishoda protivminskog djelovanja jačaju se dokazi o ulozi sektora u poticanju trostruke povezanosti tako što doprinosi širim humanitarnim, razvojnim i mirovnim inicijativama, kao podrška zajedničkim ishodima i Agendi održivog razvoja do 2030. godine.

ZAVRŠNE BILJEŠKE

- 1 U septembru 2000. države članice Ujedinjenih naroda usvojile su Milenijsku deklaraciju Ujedinjenih naroda za smanjenje ekstremnog siromaštva, gladi i smrtnosti djece, kao i za promociju rodne ravnopravnosti, a sve to putem globalnog partnerstva. U Deklaraciji je utvrđeno osam mjerljivih ciljeva, poznatih kao Milenijski razvojni ciljevi, koje treba ostvariti do 2015.
- 2 Rezolucija Ujedinjenih naroda (2015.). Transformacija našeg svijeta: Agenda za održivi razvoj do 2030. UN Doc. A/RES/70/1.
- 3 Ibid.
- 4 Ibid.
- 5 U skladu s definicijom procjene učinka u prvom izdanju IMAS-a 14.10 (Izmjena 3, juni 2013.), Vodič za evaluaciju intervencija protivminskog djelovanja.
- 6 GICHD. Rezultati protivminskog djelovanja u Jordanu (Ženeva: GICHD, 2021.). <https://www.gichd.org/en/resources/publications/detail/publication/the-sustainable-development-outcomes-of-mine-action-in-jordan/>
- 7 Ibid. str. 7.
- 8 Ključne konsultacije održane su u julu 2021. u Sarajevu.
- 9 Tehnička bilješka 07.11/01 – 2016., verzija 1.0 (15. februar 2016.), Simbologija vraćanja površina krajnjim korisnicima.
- 10 Rezolucija Ujedinjenih naroda (2015.). Transformacija našeg svijeta: Agenda za održivi razvoj do 2030. UN Doc. A/RES/70/1.
- 11 Tokom strukturisanih intervjua pitanja su planirana i postavljena unaprijed te dostavljena u formi upitnika. Polustrukturisani razgovori slijedili su okvir unaprijed određenih pitanja, istovremeno ostavljajući prostor za spontan razgovor, čime je omogućen prilagođeniji pristup.
- 12 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 13.
- 13 Ibid. str. 19.
- 14 Ibid. str. 12.
- 15 Pametan rast jedan je od tri načina održivog razvoja u BiH, kako je utvrđeno u nedavno izrađenom Okviru za Ciljeve održivog razvoja. Cilj pametnog rasta jeste osigurati da se inovativne i produktivne ideje pretvore u proizvode i usluge kojima se mogu stvoriti radna mjesta s visokim primanjima i ubrzi ekonomski rast uz istovremeno očuvanje prirodnog kapitala i smanjenje društvenih nejednakosti.
- 16 UNDP u BiH. Okvir za Ciljeve održivog razvoja u Bosni i Hercegovini (Bosna i Hercegovina: UNDP, 2020.), https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/publications/OkvirZaCiljeveOdrzivogRazvojaUBiH.html
- 17 GICHD/CIDA. Završni izvještaj pregleda u sredini programskog perioda UNDP-ovog Integrisanog programa protivminskog djelovanja (IMAP) (Ženeva, juli 2006.), <https://www.gichd.org/fileadmin/GICHD-resources/rec-documents/Evaluation-Bosnia-UNDP-IMAPR-GICHD-July2006.pdf>
- 18 NPA/GICHD. „Socioekonomski efekat i evaluacija korištenja zemljišta u bivšoj Jugoslaviji.” JMU Scholarly Commons (2001.): 1.
- 19 Prema Statutu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine – 7. decembar 1999
- 20 Armija Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH), Hrvatsko vijeće obrane (HVO) i Vojska Republike Srpske (VRS).
- 21 ICRC, The Silent Menace: Landmines in Bosnia and Herzegovina / Tiha prijetnja: Nagazne mine u Bosni i Hercegovini (1998.), str. 5.
- 22 Centar Ujedinjenih naroda za deminiranje (UNMAC), „Miniranje kako bi se spriječio povratak”, str. 21..
- 23 ICRC/MKRC, The Silent Menace: Landmines in Bosnia and Herzegovina / Tiha prijetnja: Nagazne mine u Bosni i Hercegovini (1998.), str. 6.
- 24 Prema podacima organizacije NMAS BiH za period 2018-2025., linija sukoba duga je 1,100 km i široka do 4 km.
- 25 Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. Vlada Republike Srpske osporila je rezultate popisa.
- 26 Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Migracijski profil za 2018.
- 27 Za više informacija o metodologiji na kojoj se temelje brojeke UNDESA-e vidjeti Trendovi u ukupnom broju međunarodnih migranata: Revizija iz 2017., (baza podataka Ujedinjenih naroda, POP/DB/MIG/Stock/ Rev.2017).
- 28 Ujedinjeni narodi i Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina i Okvir Ujedinjenih naroda za saradnju na održivom razvoju za period 2021-2025., str. 18, https://unece.org/sites/default/files/2021-05/2021-2025_UNSDC_BiH.pdf
- 29 Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU-a i kandidatura za pristupanje EU-u kako je usaglašeno 2015. BiH je 2016. podnijela zahtjev za članstvo u EU-u.
- 30 U svom nedavnom Mišljenju po zahtjevu za članstvo, Evropska komisija ističe potrebu za većim poštivanjem kopenhaških političkih kriterija koji zahtijevaju stabilnost institucija i garancija za demokratiju i vladavinu prava. Saopštenje Komisije COM (2019.) 261: Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, Bruxelles, 29. maj 2019., str. 14.

- 31 Ujedinjeni narodi i Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina i Okvir Ujedinjenih naroda za saradnju u održivom razvoju za period 2021-2025., str. 18, https://unece.org/sites/default/files/2021-05/2021-2025_UNSDC_BiH.pdf
- 32 Evropski odbor regija. Raspodjela vlasti: Bosna i Hercegovina, <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Bosnia-Herzegovina.aspx>
- 33 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 5.
- 34 Ujedinjeni narodi i Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina i Okvir Ujedinjenih naroda za saradnju u održivom razvoju za period 2021- 2025., str. 18, https://unece.org/sites/default/files/2021-05/2021-2025_UNSDC_BiH.pdf
- 35 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 8. – 9.
- 36 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 7.
- 37 Ibid. str. 8.
- 38 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje 2020., str. 44, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/907_NPA_Clearing_the_Mines_2020_BiH.pdf
- 39 ICRC. Ugovori, države stranke i komentari: Bosna i Hercegovina, https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vw/TreatiesByCountrySelected.xsp?xp_countrySelected=BA
- 40 BHMIC, međunarodne obaveze/potpisane konvencije, [International obligations/Signed Conventions – BHMIC](https://www.bhm.org/en/international-obligations/signed-conventions)
- 41 Minski sumnjiva područja nisu u skladu s međunarodnom dobrom praksom te je riječ o lokalnoj klasifikaciji u BiH za potrebe SOPO-a.
- 42 Cilj je bio ponovno procijeniti sumnjive površine u skladu s Međunarodnim standardima protivminskog djelovanja (IMAS) i utvrditi indikatore za provedbu nove strategije protivminskog djelovanja. Na temelju te evaluacije utvrđeno je 488 minsko sumnjivih površina s dodatnih 10 takvih površina u toku, a poništeno je oko 966.686.086 m².
- 43 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 17.
- 44 NPA/GICHHD, Socioekonomski efekat i evaluacija korištenja zemljišta u bivšoj Jugoslaviji, str. 1.
- 45 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje 2021., str. 47, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/3644_NPA_Clearing_the_Mines_2021.pdf
- 46 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 14.
- 47 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 5.
- 48 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 11.
- 49 Ibid. str. 16.
- 50 Tokom kombinacije tehničkog izvidanja i čišćenja vraćeno je 29 km² potvrđenih opasnih površina i 0,24 km² minski sumnjivih površina.
- 51 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje 2021., str. 44 https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/3644_NPA_Clearing_the_Mines_2021.pdf
- 52 Ibid. str. 55.
- 53 Vlasti Bosne i Hercegovine, Privremeni zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juli 2018., str. 8.
- 54 Ian Mansfield, „Rane godine deminiranja u Bosni i Hercegovini: Prijenos u nacionalno vlasništvo“, Žurnal uništavanja konvencionalnog naoružanja/The Journal of Conventional Weapons Destruction, 21, (1)(2017), <https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol21/iss1/6/>
- 55 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 4.
- 56 GICHHD/CIDA, Pregled Integrisanog programa djelovanja UNDP-a u sredini programskog perioda (IMAP) Završni izvještaj (Ženeva: juli 2006.), str. 8, <https://www.gichd.org/fileadmin/GICHHD-resources/rec-documents/Evaluation-Bosnia-UNDP-IMAPR-GICHHD-July2006.pdf>
- 57 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 4.

- 58 Konvencija o zabrani protivpješađijskih mina, Bosna i Hercegovina, <https://new.apminebanconvention.org/en/states-parties/bosnia-and-herzegovina/>
- 59 BBHMAC, Opće informacije – BHMAC
- 60 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješađijskih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 4.
- 61 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje u 2020., str. 48, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/907_NPA_Clearing_the_Mines_2020_BiH.pdf
- 62 BHMAC, međunarodne obaveze/potpisane konvencije, [International obligations/Signed Conventions – BHMAC](https://www.bhmac.org/international-obligations/signed-conventions)
- 63 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 4. Konvencije o kasetnoj municiji, septembar 2020., str. 4, <https://www.clusterconvention.org/wp-content/uploads/2019/12/Bosnia-and-Herzegovina-CCM-Article-4-Extension-Request-1.pdf>
- 64 Vlasti Bosne i Hercegovine, Privremeni zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješađijskih mina i o njihovu uništenju (2018.), https://www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/clearing-mined-areas/art5_extensions/countries/17MSP-Bosnia_Herzegovina-ExtRequest-Received-25Apr2018.pdf
- 65 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje u 2020., str. 48, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/907_NPA_Clearing_the_Mines_2020_BiH.pdf
- 66 Sastoji se od netehničkog izviđanja kojim su utvrđena minski sumnjiva područja ili geografska područja u kojima se objedinjuju sumnjive opasne površine i potvrđene opasne površine u jednu površinu za postupak vraćanja površina.
- 67 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje 2020., str. 44, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/907_NPA_Clearing_the_Mines_2020_BiH.pdf
- 68 Ibid. str. 48.
- 69 Kriterije za „sve razumne napore“ utvrđuje nacionalno tijelo za deminiranje.
- 70 Prema IMAS-u 04.10 eksplozivna sredstva tumače se tako da uključuju odgovor protivminskog djelovanja na: mine, kasetnu municiju, neeksplozivna ubojita sredstva, napuštena sredstva, potezne mine, druge naprave (definirane Konvencijom o kasetnoj municiji, izmijenjeni Protokol II.) i improvizovane eksplozivne naprave.
- 71 IMAS 04.10, drugo izdanje (izmjena 10. februara 2019.), glosar pojmova, definicija i skraćenica u kontekstu protivminskog djelovanja.
- 72 Operativni plan za protivminsko djelovanje u Bosni i Hercegovini za 2018., str. 21, https://www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/clearing-mined-areas/art5_extensions/countries/17MSP-Bosnia_Herzegovina-ExtRequest-Revised-Annex_6-Operational_plan_for_Mine_Action_in_BiH_for_2018.pdf
- 73 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje 2020., str. 45, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/907_NPA_Clearing_the_Mines_2020_BiH.pdf
- 74 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješađijskih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 17.
- 75 Ana Povrženic, „Obnova stambenog fonda u BiH: stvarnost na terenu“ u House: loss, refuge and belonging, Izvještaj sa konferencije, septembar 2004., str. 6 – 7, <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/house.pdf>
- 76 Ibid.
- 77 A. Kreimer et al., Bosna i Hercegovina, obnova nakon sukoba: Serija studija slučaja za zemlje (Washington, D.C., Svjetska banka, 2000.), str. 105, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/148931468201253246/pdf/205620PUB0REPL0a0ISBN00082130468104.pdf>
- 78 Rupert Colville, „Bosna i Hercegovina prima više od milion povratnika“, UNHCR, 21. septembra 2004, <https://www.unhcr.org/news/latest/2004/9/414ffba4/bosnia-herzegovina-welcomes-1-million-returnees.html>
- 79 A. Kreimer et al., Bosna i Hercegovina, obnova nakon sukoba: Serija studija slučaja za zemlje (Washington, D.C., Svjetska banka, 2000.), str. 105, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/148931468201253246/pdf/205620PUB0REPL0a0ISBN00082130468104.pdf>
- 80 Rupert Colville, „Bosna i Hercegovina prima više od milion povratnika“, UNHCR, 21. septembra 2004, <https://www.unhcr.org/news/latest/2004/9/414ffba4/bosnia-herzegovina-welcomes-1-million-returnees.html>
- 81 Povratak u područja pod političkom ili etničkom/nacionalnom kontrolom druge etničke grupe/nacionalnosti.
- 82 Ana Povrženic, „Obnova stambenog fonda u BiH: stvarnost na terenu“ u House: loss, refuge and belonging, Izvještaj sa konferencije, septembar 2004., str. 6 – 7, <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/house.pdf>
- 83 NPA/GICHD, Socioekonomski efekti i evaluacija korištenja zemljišta u bivšoj Jugoslaviji, str. 5.
- 84 Procjena norveške razvojne saradnje sa Zapadnim Balkanom, Izvještaj 7/2010 – Evaluacija I., Norad (2010.), str. 30.
- 85 Ibid. 38.

- 86 A. Kreimer et al., Bosna i Hercegovina, obnova nakon sukoba: Serija studija slučaja za zemlje (Washington, D.C., Svjetska banka, 2000.), str. 73, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/148931468201253246/pdf/205620PUB0REPL0a0ISBN00082130468104.pdf>
- 87 ICRC, The Silent Menace: Landmines in Bosnia and Herzegovina / Tiha prijetnja: Nagazne mine u Bosni i Hercegovini (1998.), str. 5.
- 88 Prilozi i izmjene SOP-a za humanitarno deminiranje BHMAC-a, Dio I. Opća izviđanja, odobreno odlukom Komisije za deminiranje Bosne i Hercegovine br. 11/1 – 1-25/08 od 7.4.2008., str. 11, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/798121468201274751/pdf/E42130v30EA0BH000PUBLIC00Box379843B.pdf>
- 89 Norveška narodna pomoć, Bosna i Hercegovina – protivminsko djelovanje i razoružanje, <https://www.npaid.org/mine-action-and-disarmament/where-we-work/bosnia-and-herzegovina>
- 90 NPA/GICHD, Socioekonomski efekti i evaluacija korištenja zemljišta u bivšoj Jugoslaviji, str. 5.
- 91 FAO, Sveobuhvatna analiza smanjenja rizika od katastrofa i sistema upravljanja za poljoprivredu u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 2020.), str. 2, <https://www.fao.org/3/ca7914en/CA7914EN.pdf>
- 92 Ibid.
- 93 Al Jazeera, "Evakuacije i prekidu u snabdjevanju električnom energijom uslijed bujičnih poplava u Bosni, 7. novembra 2021, <https://www.aljazeera.com/gallery/2021/11/7/flash-floods-in-bosnia-prompt-evacuations-power-outages>
- 94 UNICEF, Izvještaj o humanitarnoj situaciji u Bosni i Hercegovini: 29. maj 2014.
- 95 FAO, Sveobuhvatna analiza smanjenja rizika od katastrofa i sistema upravljanja za poljoprivredu u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 2020.), str. 3, <https://www.fao.org/3/ca7914en/CA7914EN.pdf>
- 96 Ibid.
- 97 Ovo je uključivalo terenske posjete na 26 pogodnih područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (FBiH), Republici Srpskoj (RS) i Brčko distriktu Bosne (BD) te konsultacije s vlastima kantona, općina/opština i Distrikta, te drugim predstavnicima zajednice, nevladinim organizacijama te operacijama UN-a i EU-a.
- 98 Vlasti u BiH. Poplave u Bosni i Hercegovini 2014. Procjena potreba za oporavkom, juni 2014., str. 226.
- 99 Ibid. str. 10.
- 100 Ibid. str. 241.
- 101 Ibid. str. 7.
- 102 Ibid. str. 100.
- 103 FAO, Sveobuhvatna analiza smanjenja rizika od katastrofa i sistema upravljanja za poljoprivredu u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 2020.), str.3, <https://www.fao.org/3/ca7914en/CA7914EN.pdf>
- 104 Ibid. str. 25.
- 105 Vlasti u BiH. Poplave u Bosni i Hercegovini 2014.: Procjena potreba za oporavkom, juni 2014.
- 106 Ibid. str. 178.
- 107 Centar za djelovanje u području voda. Upravljanje katastrofama povezanim s vodom (SDG 11.5), <https://wateractionhub.org/sdgs/28/d/water-related-disaster-management-sdg-11-5/>
- 108 Bilješke GICHD-a s misije u BiH. 30. avgusta 2021..
- 109 Zemljište je očišćeno različitim metodama, uključujući čišćenje (plava), tehničko izviđanje (zelena) i vraćanje površina (crvena), što je omogućilo izgradnju koridora Vc..
- 110 Terenska posjeta lokacijama Grbavica i Grebnice, 30. i 31. avgusta 2021.
- 111 Terenska posjeta lokaciji Orahovica, 1. septembra 2021.
- 112 Sastanak s regionalnim direktorom, Brčko, 30. avgusta 2021.
- 113 Agencija za vodno područje rijeke Save, Sarajevo, FBiH; Agencija za vodno područje Jadranskog mora, Mostar, FBiH; Agencija za vode oblasnog riječnog sliva Save - Bijeljina, RS; Agencija za vode oblasnog riječnog sliva Trebišnjica - Trebinje, RS.
- 114 FAO, Sveobuhvatna analiza sistema za smanjenje rizika od katastrofa i sistema upravljanja za poljoprivredu u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 2020.), str. 21, <https://www.fao.org/3/ca7914en/CA7914EN.pdf>
- 115 UNEP-WCMC, Bosna i Hercegovina. Pregled provedbe EUTR-a po zemljama, april 2020, <https://ec.europa.eu/environment/forests/pdf/Country%20overview%20Bosnia%20and%20Herzegovina%2019.04.2020.pdf>
- 116 BHMAC, „Mobilna aplikacija za minski sumnjiva područja uvelike doprinosi edukativnim aktivnostima povezanim s rizikom od mina“, BHMAC, 4. maj 2021., pristupljeno u novembru 2021., <http://www.bhmac.org/?p=7049>
- 117 FAO. Sektor šumarstva u Bosni i Hercegovini: Priprema pregleda sektora šumarstva i ribarstva u okviru IPARD-a u Bosni i Hercegovini, januar 2015., str. 37., https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/05/delegacijaEU_2015020309283833eng.pdf
- 118 Napomene s terenskih posjeta, GICHD, 31. avgusta 2021.
- 119 „Deminiranje u BiH: Aplikacija kojom se mogu spasiti životi“, Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini, 4. april 2021., <https://bit.ly/3mH6V2Z>

- 120 FAO. Sektor šumarstva u Bosni i Hercegovini: Priprema pregleda sektora šumarstva i ribarstva u okviru IPARD-a u Bosni i Hercegovini, januar 2015., str. 39, https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/05/delegacijaEU_2015020309283833eng.pdf
- 121 Ibid. str. 37.
- 122 Ibid. str. 131.
- 123 Ibid. str. 37.
- 124 Svjetska banka. 2020. Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, dodatna vrijednost (% BDP-a) – Bosna i Hercegovina, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=BA>
- 125 FAO, Sveobuhvatna analiza sistema za smanjenje rizika od katastrofa i sistema upravljanja za poljoprivredu u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 2020.), str. 7, <https://www.fao.org/3/ca7914en/CA7914EN.pdf>
- 126 FAO, Ekonomska i politička analiza klimatskih promjena: Bosna i Hercegovina, <https://www.fao.org/in-action/epic/countries/bih/en/>
- 127 FAO, Sveobuhvatna analiza smanjenja rizika od katastrofa i sistema upravljanja za poljoprivredu u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 2020.), str. 7, <https://www.fao.org/3/ca7914en/CA7914EN.pdf>
- 128 Ibid.
- 129 Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine za period 2019-2021., str. 82, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2019-04/bih_erp_2019-2021.pdf
- 130 Ibid.
- 131 UNDP, EU4AGRI – Modernizacija poljoprivredno-prehrambenog sektora u Bosni i Hercegovini: Za uspješna ruralna područja, https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/development-impact/eu4agri.html
- 132 Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine za period 2019-2021., str. 83, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2019-04/bih_erp_2019-2021.pdf
- 133 Strateški plan za ruralni razvoj Bosne i Hercegovine (2018-2021.) – Okvirni dokument, http://www.mvteo.gov.ba/data/Home/Dokumenti/Poljoprivreda/Strategic_Plan_for_Rural_Development_of_BiH_Eng.pdf
- 134 BiH se prvenstveno može kategorisati u tri agroekološka područja. Sredozemna zona obuhvaća nizinske riječne doline (do 300 m) u kojima se uzgajaju povrće, voće i grožđe. Usjevi poput kukuruza i krompira, uzgajaju se u brdovitim dijelovima (300 do 700 m). U planinskim područjima (> 700 m) raž, ječam, zob i krompir su glavni zasijani usjevi.
- 135 FAO, Sveobuhvatna analiza smanjenja rizika od katastrofa i sistema upravljanja za poljoprivredu u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 2020.), str. 8, <https://www.fao.org/3/ca7914en/CA7914EN.pdf>
- 136 Švedska/SAD, „Žene u Bosni i Hercegovini uvode inovacije u sektoru meda“, Poticanje aktivnosti poljoprivrednih tržišta FARMA II., 11. novembar 2019, <https://farmabih.ba/en/press/women-in-bosnia-and-herzegovina-introduce-innovations-in-the-honey-sector/470>
- 137 Koordinira Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa i Sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja. Razvijen u saradnji sa Federalnim ministarstvom poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske i Odjelom za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Brčko distrikta, uz tehničku pomoć švedskog/USAID projekta FARMA II.
- 138 Strateški plan za ruralni razvoj Bosne i Hercegovine (2018-2021.) – Okvirni dokument, str. 14, http://www.mvteo.gov.ba/data/Home/Dokumenti/Poljoprivreda/Strategic_Plan_for_Rural_Development_of_BiH_Eng.pdf
- 139 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 5. – 7.
- 140 Bilješke GICHD-a s misije u BiH. 30. avgusta 2021.
- 141 Terenska posjeta lokaciji Avramovina, 30. avgusta 2021.
- 142 Terenske posjete, 30. i 31. avgusta 2021.
- 143 Sastanak s voditeljem Regionalnog ureda BHMAC-a 30. avgusta 2021.
- 144 Komunikacija s NPA-om, 22. februara 2022.
- 145 Komunikacija s MAG-om, 25. februara 2022.
- 146 Terenska posjeta Tuzli 1. septembra 2021.
- 147 Bilješke s terena, GICHD. 31. avgust 2021.
- 148 Krovni pojam, koji nije definisan međunarodnim pravom, a odražava zajedničko razumijevanje osoba koja su privremeno ili trajno van svog uobičajenog boravišta, bilo unutar zemlje ili preko međunarodne granice, i to iz različitih razloga (IOM).
- 149 IOM-ov portal za podatke o migracijama. 2020. Profil: Bosna i Hercegovina, https://www.migrationdataportal.org/international-data?cm49=70&focus=profile&i=stock_abs_&t=2020
- 150 Marco Zoppi i Marco Puleri, „Balkanska ruta (i njen život nakon života): Novo normalno u evropskoj politici migracija“, „The Balkan Route (and Its Afterlife): The New Normal in the European Politics of Migration“, Žurnal balkanskih i bliskoistočnih studija / Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 24(3)(2021): 578, <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.2015658>

- 151 Godina 2019. bila je godina najvećeg priliva, s ukupno 29.196 migranata. Nakon toga uslijedilo je naglo smanjenje tokova zbog ograničenja putovanja i jačanja mjera granične kontrole zbog bolesti COVID-19, pri čemu je broj registrovanih migranata dosegnuo 16.150 u 2020. i 15.470 u 2021.
- 152 Komunikacija s IOM BiH, 22. april 2022.
- 153 Međunarodna organizacija za migracije, „Bosna se bori sa hiljadama migranata na novoj ruti za Zapadnu Evropu“/„Bosnia Struggles with Thousands of Migrants on New Route to Western Europe“, 16. maj 2018, <https://bih.iom.int/news/bosnia-struggles-thousands-migrants-new-route-western-europe>
- 154 BHMAC, „Povećano kretanje migranata u blizini sumnjivih područja u BiH“, 13. april 2021., pristupljeno novembar 2021, <http://www.bhmac.org/?p=6965>.
- 155 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021..
- 156 BHMAC, „Povećano kretanje migranata u blizini sumnjivih područja u BiH“, 13. april 2021., pristupljeno novembar 2021 <http://www.bhmac.org/?p=6965>.
- 157 Ibid.
- 158 Međunarodna organizacija za migracije, „Bosna se bori sa hiljadama migranata na novoj ruti za Zapadnu Evropu“/„Bosnia Struggles with Thousands of Migrants on New Route to Western Europe“, 16. maj 2018, <https://bih.iom.int/news/bosnia-struggles-thousands-migrants-new-route-western-europe>
- 159 Evropsko vijeće za izbjeglice i prognane, „Balkanska ruta: Kako temperature padaju uslovi za ljude zatočene u Bosni postaju opasni za život“/„Balkan Route: Life-threatening Conditions for People trapped in Bosnia as Temperatures Fall“, 15. januar 2021, <https://ecre.org/balkan-route-life-threatening-conditions-for-people-trapped-in-bosnia-as-temperatures-fall/>
- 160 Razlozi su bili politički, a dodatno su pogoršani efektima bolesti COVID-19 u zemlji.
- 161 Komunikacija s IOM BiH, 22. april 2022.
- 162 Ibid.
- 163 Ibid.
- 164 Razgovor sa Sladanom Panićem i Rajkom Živakom iz IOM-a BiH na radionici Protivminsko djelovanje i Ciljevi održivog razvoja, 15. marta 2021.
- 165 Koridor Vc počinje u Budimpešti, od sjeverne Hrvatske i kroz BiH preko Doboja, Zenice, Sarajeva i Mostara, a završava u hrvatskoj luci Ploče.
- 166 Koridor Vc u Bosni i Hercegovini, put Evrope, str. 1, <https://www.wbif.eu/corridor-vc-bosnia-and-herzegovina-road-europe?downloadpdf=inner>
- 167 Ibid. str. 6.
- 168 Ibid. str. 2.
- 169 Ibid. str. 6.
- 170 Terenska posjeta lokaciji Avramovina, 30. avgusta 2021.
- 171 Terenska posjeta lokacijama Donji Svilaj i Novi Grad, 30. avgusta 2021.
- 172 Ibid.
- 173 Terenska posjeta lokaciji Ulice, 31. avgusta 2021
- 174 Ibid.
- 175 Terenska posjeta lokaciji Debelo Brdo, 1. septembra 2021.
- 176 Terenska posjeta lokaciji Grbavica, 31. avgusta 2021.
- 177 Terenska posjeta lokaciji Ugorsko-Vogošća, 2. septembar 2021.
- 178 Terenska posjeta lokaciji Ugorsko-Vogošća, 2. septembra 2021.
- 179 Ulaganje u turizam, Bosna i Hercegovina – Sažetak ulaganja u turizam, 2018, <https://investingintourism.com/bosnia-and-herzegovina-tourism-investment-brief/>
- 180 USAID, „Informativni pregled: Razvoj održivog turizma u Bosni i Hercegovini“ <https://www.usaid.gov/bosnia/news-information/fact-sheets/fact-sheet-developing-sustainable-tourism-turizam-bosnia-and>
- 181 Svjetska banka. 2020. Međunarodni turizam, prihodi (% ukupnog izvoza) – Bosna i Hercegovina, <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.XP.ZS?locations=BA>
- 182 COFACE, „Ekonomске studije – Bosna i Hercegovina“, <https://www.coface.com/Economic-Studies-and-Country-Risks/Bosnia-and-Herzegovina>
- 183 Gabbi Shaw, „18 jezivih fotografija dešavanja na olimpijskim lokacijama u Sarajevu nakon završetka igara 1984.“, Insider, 9. februara 2022, <https://www.insider.com/photos-abandoned-1984-sarajevo-olympic-venues-today-2021-7>
- 184 Upoznajte BiH, „Jahorina, olimpijski biser u blizini Sarajeva“ <https://meetbosnia.com/jahorina-mountain-olympic-pearl-next-sarajevo/#:~:text=Between%20the%20forgotten%20and%20abandoned,first%20time%20on%20this%20mountain>
- 185 Olimpijski centar Jahorina, Investicijski radovi na Jahorini – pet novih instalacija za narednu sezonu, 28. jula 2021., <https://www.oc-jahorina.com/en/promo-jahorina/>
- 186 Zeid A. Kassouha, „Turistički krajolici nakon sukoba: između baštine sukoba i hibridizacije turističkih aktivnosti“, Via 15 (2019.) <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>

- 187 Terenska posjeta lokaciji Žuč, 31. avgusta 2021.
- 188 Zeid A. Kassouha, „Turistički krajolici nakon sukoba: između baštine sukoba i hibridizacije turističkih aktivnosti“, Via 15 (2019.), <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>
- 189 Terenska posjeta lokaciji Žuč, 31. avgusta 2021.
- 190 IMAS 13.10., prvo izdanje (oktobar 2021.), Pomoć žrtvama u protivminskom djelovanju, str. 8.
- 191 Ibid.
- 192 Ibid.
- 193 Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, član 1.
- 194 7,168 muškaraca, 488 žena, 763 djece.
- 195 Komunikacija s Koordinacijskim tijelom BiH za pomoć žrtvama mina, 17. decembar 2021.
- 196 Ukupan broj obuhvata 95% muškaraca i 5% žena, s 88% odraslih osoba i 12% djece.
- 197 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješađijskih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 6.
- 198 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Strategija protivminskog djelovanja BiH za period 2018-2025., str. 7.
- 199 Ibid.; Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. Konvencije o zabrani protivpješađijskih mina, juni 2020., str. 13.
- 200 Komunikacija s BHMACE-om, 5. april 2022.
- 201 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 7.
- 202 Konvencija o zabrani protivpješađijskih mina, „Pomoć žrtvama“, pristupljeno u oktobru 2021., <https://www.apminebanconvention.org/status-of-the-convention/assisting-the-victims/>
- 203 Konvencija o kasetnoj municiji, član 5. – Pomoć žrtvama, str. 9, https://www.clusterconvention.org/files/convention_text/Convention-ENG.pdf
- 204 Organizacija amputiraca Republike Srpske UDAS.
- 205 Koordinacijsko tijelo ima 23 člana, uključujući predstavnike Ministarstva civilnih poslova BiH, Ministarstva vanjskih poslova BiH, Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, Federalnog ministarstva zdravstva, Federalnog ministarstva za pitanja boraca/branitelja i invalida odbrambeno-oslobodilačkog/domovinskog rata, Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Ministarstva branitelja Hercegovinačko-neretvanskog kantona, Crvenog krsta Republike Srpske, Crvenog krsta/križa Federacije Bosne i Hercegovine, Crvenog krsta/križa BiH, Centra za uklanjanje mina BiH, Vijeća osoba s invaliditetom BiH, Organizacije amputiraca Republike Srpske (UDAS), World Vision, Arbeiter-Samariter-Bund, „STOP Mine“ Pale, Eco Sports Group Sarajevo i „Posavina bez mina“ Brčko.
- 206 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješađijskih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 20. – 21.
- 207 Ibid. str. 21.
- 208 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, Strategija protivminskog djelovanja BiH za period 2018-2025., str. 31.
- 209 Vijeće osoba s invaliditetom Bosne i Hercegovine osnovano je 2011. i sastoji se od 20 članova i to 10 predstavnika entitetskih vlasti i 10 predstavnika organizacija osoba s invaliditetom. Cilj je poboljšati mehanizme za zaštitu i ljudska prava osoba s invaliditetom. Promoviše usklađivanje zakonodavstva među entitetima i osigurava da institucije na državnoj razini provode Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom.
- 210 OHCHR, „Odbor za prava osoba s invaliditetom razmatra inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine“, mart 2017, <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21455&LangID=E>
- 211 Landmine and Cluster Munition Monitor, „Bosna i Hercegovina: pomoć žrtvama“ <http://www.the-monitor.org/en-gb/reports/2020/bosnia-and-herzegovina/impact.aspx#fnref25>
- 212 Ibid.
- 213 Komunikacija s Koordinacijskim tijelom BiH za pomoć žrtvama mina, 16. decembar 2021.
- 214 Cjeloviti tekst Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/conventionrightspersonswithdisabilities.aspx>
- 215 Landmine and Cluster Munition Monitor. „Bosna i Hercegovina – pomoć žrtvama“, pristupljeno u oktobru 2021., <http://the-monitor.org/en-gb/reports/2017/bosnia-and-herzegovina/victim-assistance.aspx>
- 216 Baza podataka tijela UN-a u okviru konvencija, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=22&Lang=EN
- 217 Vijeće Evrope, Dokumenti koje je BiH potpisala i ratifikovala, <https://www.coe.int/en/web/sarajevo/documents-bih>
- 218 Dostupno na: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
- 219 Vijeće Evrope. Konvencija o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji, odjeljak III., član III.1.2., <https://rm.coe.int/168007f2c7>

- 220 Zakon BiH o zabrani diskriminacije, stupio na snagu 5. avgusta 2009, <https://advokat-prnjavorac.com/legislation/Law-on-Prohibition-of-Discrimination-Bosnia-Herzegovina.pdf>
- 221 Strategija socijalne inkluzije Republike Srpske za period 2021-2027, <https://www.unicef.org/bih/media/6481/file/Republika%20Srpska%20Social%20Inclusion%20STRATEGY.pdf>
- 222 Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016. – 2021.), [http://www.fbihvlada.gov.ba/file/strategija1/Strategy%20for%20advancement%20of%20rights%20and%20status%20of%20persons%20with%20disabilities%20in%20the%20Federation%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20\(2016-2021\)EN-4.pdf](http://www.fbihvlada.gov.ba/file/strategija1/Strategy%20for%20advancement%20of%20rights%20and%20status%20of%20persons%20with%20disabilities%20in%20the%20Federation%20of%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20(2016-2021)EN-4.pdf)
- 223 Odbor Ujedinjenih naroda za prava osoba s invaliditetom. 2015. Razmatranje izvještaja koje su dostavile države stranke u skladu s članom 35. Konvencije: Bosna i Hercegovina. UN Doc CRPD/C/BIH/1, str. 10.
- 224 Jasmina Obarčanin, Vijeće Evrope. Izvještaj o postojećem stanju i budućnosti socijalne sigurnosti u Bosni i Hercegovini, str. 2. – 6, <https://www.coe.int/t/dg3/ssccsr/Source/CREPAnn1BiHEN.PDF>
- 225 Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom FBiH donesen je 2010. i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom RS 2009.
- 226 Međunarodna organizacija rada. Članovi 1. i 2. Konvencije o strukovnoj rehabilitaciji i zapošljavanju (osobe s invaliditetom) iz 1983. (br. 159) Bosna i Hercegovina (Ratifikacija: 1993.), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:13100:0:NO:P13100_COMMENT_ID:2700354.
- 227 Odbor Ujedinjenih naroda za prava osoba s invaliditetom. 2015. Razmatranje izvještaja koje su dostavile države stranke u skladu s članom 35. Konvencije: Bosna i Hercegovina. UN Doc CRPD/C/BIH/1, str. 10.
- 228 Izjava BiH. Treći sastanak država stranaka, Konvencija o kasetnoj municiji, 11-14. septembra 2012, <https://www.clusterconvention.org/files/meetings/3mnp/Victim-Assistance-Bosnia-and-Herzegovina.pdf>
- 229 Landmine and Cluster Munition Monitor. Juli 2017. Razgovor s Andrejom Subotić Popović, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, 31. marta 2017. u Banja Luci, <http://the-monitor.org/en-gb/reports/2017/bosnia-and-herzegovina/victim-assistance.aspx>
- 230 Konvencija o kasetnoj municiji – Izvještaj na temelju člana 7. (za kalendarsku godinu 2016.), obrazac H.
- 231 UNICEF. 2014. Pomoć žrtvama mina i eksplozivnih sredstava zaostalih iz rata: Smjernice za pomoć žrtvama usmjerenu na djecu, https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/assistance_to_victims_of_landmines.pdf
- 232 Komunikacija s MAG-om, 25. februar 2022.
- 233 Komunikacija s NPA-om, 22. februar 2022.
- 234 Komunikacija s Koordinacijskim tijelom BiH za pomoć žrtvama mina, 16. decembar 2021.
- 235 Ibid.
- 236 GICHD. 2008. Vodič za razumijevanje pomoći žrtvama u kontekstu Konvencije o zabrani protipješačkih mina), str. 4, <https://www.gichd.org/fileadmin/GICHD-resources/rec-documents/VA-GuidetoUnderstanding-Nov2008-en.pdf>
- 237 ITF Jačanje sigurnosti ljudi je neprofitna organizacija koju je 1998. osnovala Vlada Republike Slovenije kako bi pružila podršku BiH u realizaciji mirovnog sporazuma i pružala pomoć u protivnimiskom djelovanju nakon sukoba. Otada je proširila svoje aktivnosti na druge zemlje u rješavanju efekata mina/ESZRa i drugih sigurnosnih pitanja povezanih sa sukobima.
- 238 ITF Jačanje sigurnosti ljudi. Godišnji izvještaj za 2018., str. 44, https://www.itf.si/upload/publications/itf_ar_2018.pdf
- 239 ITF Jačanje sigurnosti ljudi. Godišnji izvještaj za 2019., str. 36, https://www.itf.si/upload/publications/itf_ar_2019.pdf
- 240 Organizacija amputiraca Republike Srpske(UDAS) uključena je u Koordinacijsko tijelo za preživjele od mina, a osnovali su je preživjeli od mine kako bi se drugim žrtvama mina i kasetne municije pružila psihosocijalna, zdravstvena, obrazovna i strukovna podrška.
- 241 Monitor za nagazne mine i kasetnu municiju/Landmine and Cluster Munition Monitor. Bosna i Hercegovina – pomoć žrtvama, <http://the-monitor.org/en-gb/reports/2017/bosnia-and-herzegovina/victim-assistance.aspx>
- 242 Provedene od novembra 2017. do jula 2019. pod nazivom „Integrirana socioekonomska podrška žrtvama mina u BiH.”
- 243 U junu 2018. održane su radionice s Institutom za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju „Dr. Miroslav Zotović” u Banja Luci kako bi se organizovalo osposobljavanje za 20 polaznika zaposlenih u centrima za mentalno zdravlje, fizičku rehabilitaciju ili socijalnu zaštitu u 10 općina/opština pogođenih minama.
- 244 Zvornik, Stanari, Doboj, Konjic, Travnik, Donji Vakuf, Lukavac, Velika Kladuša, Bihać i Bosanska Krupa.
- 245 World Vision, „EU i World Vision podržavaju rehabilitaciju i socijalnu inkluziju preživjelih od mine u Bosni i Hercegovini”, 24. juni 2019, <https://www.wvi.org/newsroom/bosnia-and-herzegovina/eu-and-world-vision-support-rehabilitation-and-social-inclusion>
- 246 World Vision, „Preživjeli od mina: oporavak i reintegracija u Bosni i Hercegovini dvadeset dvije godine nakon rata”, 13. juli 2018, <https://www.wvi.org/bosnia-and-herzegovina/article/landmine-survivors-recovery-and-reintegration-bosnia-and-herzegovina>
- 247 Podržava njemačka organizacija za humanitarnu pomoć Deutsche Humanitäre Hilfe preko ITF-a.

- 248 BHMAC. 2021. Projekat pomoći žrtvama mina „Za život bez mina“, <http://www.bhmac.org/?p=7261>
- 249 Komunikacija s Koordinacijskim tijelom BiH za pomoć žrtvama mina, 17. decembar 2021.
- 250 Banja Luka, Gradiška, Prijedor, Doboj, Sarajevo, Donji Vakuf, Travnik, Zavidovići, Bijeljina, Brčko, Mostar, Bihać, Trebinje i Derventa.
- 251 ITF Jačanje sigurnosti ljudi. Godišnji izvještaj za 2020., str. 28, <https://www.itf.si/publications/annual-reports>
- 252 Strategija socijalne inkluzije Republike Srpske za period 2021-2027., str. 8.
- 253 BHMAC, „World Vision BiH i Udruženje amputiraca UDAS predstavili su ostvarene rezultate u okviru projekta „Integrirana socioekonomska podrška žrtvama mina u BiH“ u Banja Luci“, 17. aprila 2019, <http://www.bhmac.org/?p=4094&lang=en>
- 254 Stanari, Doboj, Lukavac, Zvornik, Konjic, Čajniče, Velika Kladuša, Bihać, Bosanska Krupa, Donji Vakuf i Travnik..
- 255 25 muškaraca i jedna žena.
- 256 World Vision, „Preživjeli od mina unapređuju preduzetničke vještine“, 4. april 2018, <https://www.wvi.org/article/mine-survivors-improve-entrepreneurial-skills>
- 257 Ibid.
- 258 UDAS, „*Kombajn za krompir ujedinjuje komšije u području ugroženom minama.*“ Oktobar 11, 2019, <https://udas.rs.ba/latin/priceprezivjelih/kombajn-za-krompir-ujedinjuje-komsije-u-podrucju-ugrozenom-minama>
- 259 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 7.
- 260 ITF – Jačanje sigurnosti ljudi. Godišnji izvještaj za 2017., str. 51, https://www.itf.si/upload/publications/itf_ar_2017.pdf
- 261 World Vision, „EU podržava žrtve mina u BiH: Preživjeli od mina – odbojkaški magovi“, 9. februar 2018., <https://www.wvi.org/bosnia-and-herzegovina/article/eu-supports-landmine-victims-bih-landmine-survivors-%E2%80%93volleyball>
- 262 ITF – Jačanje sigurnosti ljudi. Godišnji izvještaj za 2019., str. 35, https://www.itf.si/upload/publications/itf_ar_2019.pdf
- 263 ITF – Jačanje sigurnosti ljudi. Godišnji izvještaj za 2020., str. 27, https://www.itf.si/upload/publications/itf_ar_2020.pdf
- 264 OKI Fantomi, Sarajevo Open 2021: službeni rezultati i konačna rang lista, 4. oktobra 2021, <http://www.fantomi.ba/sarajevo-open-2021-official-results-and-final-ranking/>
- 265 Više od sporta. 2011. Psihofizička rehabilitacija i socijalna integracija žrtava mina i porodica uz pomoć vodnih sportova, <https://beyondsport.org/project/p/psycho-physical-rehabilitation-and-social-integration-of-mine-victims-and-families-of-mine-victims-through-water-sports/>
- 266 Izložba je održana u 11 općina/opština korisnica projekta World Vision i UDAS-a, u javnim objektima kao što su Dom zdravlja u Stanarima i sala Općine Velika Kladuša.
- 267 Amir Mujanovic, „Preživjeli i umjetnici s invaliditetom zalažu se za „BiH bez mina, barijera i nastradalih do 2025.“, World Vision, 4. oktobra 2019, <https://www.wvi.org/stories/bosnia-and-herzegovina/survivors-and-artist-disabilities-advocate-mine-barrier-and-victim>
- 268 Lukavac, Konjic, Travnik, Donji Vakuf, Bihać, Bosanska Krupa, Velika Kladuša, Doboj, Stanari, Zvornik i Čajniče..
- 269 World Vision, „Preživjeli od mina unapređuju preduzetničke vještine“, 4. april 2018, <https://www.wvi.org/article/mine-survivors-improve-entrepreneurial-skills>
- 270 IMAS 12.10, drugo izdanje (izmjena 3. septembra 2020.).
- 271 IMAS 12.10 temeljito je preispitan te ga je ažurirala tehnička radna grupa pod IMAS-om i vodstvom Dječjeg fonda UN-a (UNICEF) i Savjetodavne grupe za edukaciju o riziku od eksplozivnih sredstava. Revidiranim IMAS-om 12.10 zamjenjuju se svi prethodni IMAS-i na temu edukacije o rizicima od mina te isti služi kao osnovni okvir za operacije edukacije o rizicima od mina na globalnom nivou.
- 272 Dokument se odnosi i na edukaciju o rizicima od eksplozivnih sredstava, s obzirom da je riječ o terminologiji koja je prihvaćena u ažuriranom IMAS-u 12.10 o edukaciji o rizicima od mina, i na edukaciju o rizicima od mina, s obzirom na to da je potonji službeni naziv koji se upotrebljava u programu BHMAC-a.
- 273 BHMAC. Edukacija o rizicima od mina, http://www.bhmac.org/?page_id=678&lang=en
- 274 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.
- 275 BHMAC je odgovoran za akreditaciju organizacija uključenih u edukaciju o rizicima od mina, uz potpis Komisije za deminiranje BiH. Te organizacije dostavljaju mjesečne izvještaje BHMAC-u i registruju se u bazi podataka BHM AIS (Informacijski sistem Bosne i Hercegovine za protivminsko djelovanje).
- 276 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivvještačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 19.
- 277 BHMAC. Edukacija o rizicima od mina, http://www.bhmac.org/?page_id=678&lang=en
- 278 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.

- 279 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 12.
- 280 Komunikacija s BHMAC-om, 31. mart 2022.
- 281 Komunikacija s NPA-om, 22. februar 2022.
- 282 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 13.
- 283 U okviru projekta UNDP-a za upravljanje protivminskim djelovanjem. Finansira se iz programa ICSP Evropske unije (Instrument za doprinos stabilnosti i miru) uz podršku UNDP-a i GICHD-a.
- 284 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 5.
- 285 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje 2021., str. 50, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/3644_NPA_Clearing_the_Mines_2021.pdf
- 286 Ibid. str. 19.
- 287 Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine (2009-2019.), str. 11, <https://www.gichd.org/fileadmin/GICHD-resources/rec-documents/NMAS-BiH-2009-2019.pdf>
- 288 Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 28, <https://www.bhmac.org/Strategija-2018-2025.pdf> (bhmac.org)
- 289 Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini. 2015. Samoevaluacija projekata „Podrška protivminskom djelovanju i uništenju municije“, str. 23., pristupljeno u novembru 2021., <https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/10/Final-Evaluation-Report-29092015.pdf>
- 290 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.
- 291 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje u 2020., str. 47, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/907_NPA_Clearing_the_Mines_2020_BiH.pdf
- 292 Komunikacija s NPA-om, 16. decembar 2021.
- 293 Komunikacija s NPA-om, 22. februar 2022.
- 294 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembar 2021.
- 295 U BiH postoje tri vrste oznaka, koje se razlikuju kao hitne, polutrajne i trajne.
- 296 Ibid.
- 297 Bosna i Hercegovina. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protupješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 14.
- 298 Komunikacija s BHMAC-om, 31. mart 2022.
- 299 BHMAC. 2021. Aktivnosti edukacije o riziku od mina u opštinama Ugljevik i Lopare, 2. juni 2021, <http://www.bhmac.org/?p=7121&lang=en>
- 300 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminskog djelovanja Bosne i Hercegovine 2018. – 2025., str. 5. – 7.
- 301 BHMAC. Pomoć žrtvama mina, http://www.bhmac.org/?page_id=685&lang=en
- 302 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 6.
- 303 Ibid. str. 14.
- 304 Komunikacija s BHMAC-om, 26. april 2022.
- 305 BHMAC. 2016. Edukacija o rizicima od mina, http://www.bhmac.org/?page_id=678&lang=en
- 306 BHMAC. 2021. „Posavina bez mina“ provodi novi projekat, pristupljeno u novembru 2021, <http://www.bhmac.org/?p=7087>
- 307 Ibid. str. 20.
- 308 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.
- 309 ITF – Jačanje sigurnosti ljudi. Godišnji izvještaj za 2020., str. 30, https://www.itf.si/upload/publications/itf_ar_2020.pdf
- 310 Komunikacija s EUFOR-om BiH, 22. mart 2022.
- 311 BHMAC. 2016. Edukacija o rizicima od mina, http://www.bhmac.org/?page_id=678&lang=en
- 312 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.
- 313 Podržano u okviru projekta koji finansira EU, a provodi UNDP.
- 314 Apple App Store, minski sumnjiva područja [mobilna aplikacija], <https://apps.apple.com/ba/app/mine-suspected-areas/id1546066712>
- 315 BHMAC. „Mobilna aplikacija za minski sumnjiva područja, uvelike doprinosi aktivnostima edukacije o riziku od mina“, 4. maj 2021., pristupljeno u novembru 2021, <http://www.bhmac.org/?p=7049>

- 316 [Marija Arnautović](#), "Aplikacija za upozoravanje na mine: „Doslovno smo došli preko minskog polja u blizini Sarajeva", 21. april 2021., Radio Slobodna Evropa, pristupljeno u novembru 2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-aplikacija-mine/31215347.html>
- 317 BHMAC. „Aplikacija koja može spasiti živote", 4. april 2021., pristupljeno u novembru 2021, <http://www.bhmac.org/?p=6948>
- 318 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembar 2021.
- 319 Komunikacija s NPA-om, 16. decembar 2021.
- 320 BHMAC. „Mobilna aplikacija za minski sumnjiva područja, uvelike doprinosi aktivnostima edukacije o riziku od mina", 4. maj 2021., pristupljeno u novembru 2021, <http://www.bhmac.org/?p=7049>
- 321 Ibid.
- 322 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembar 2021.
- 323 Ibid.
- 324 EUSTAFOR. „Mine kao prijetnja ljudima ozbiljno utiču na održivo upravljanje šumama u Evropi", 28. maj 2019, <https://eustafor.eu/land-mines-threaten-people-and-seriously-impact-sustainable-forest-management-in-europe/>
- 325 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.
- 326 BHMAC. 2021. Petodnevna obuka za instruktore za upozoravanje na mine, 14. septembra 2021., pristupljeno novembar 2021, <http://www.bhmac.org/?p=7437>
- 327 BHMAC. 2021. U Bihaću održana osnovna obuka za instruktore za upozoravanje na mine, 8. novembar 2021., pristupljeno novembar 2021, <http://www.bhmac.org/?p=7600>
- 328 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivvještačkih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 20.
- 329 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.
- 330 Komunikacija s BHMAC-om, 31. mart 2022.
- 331 Međunarodna organizacija za migracije, „Migranti upozoreni na opasnost od mina na balkanskoj ruti", 10. avgust 2021., pristupljeno novembar 2021, <https://www.iom.int/news/migrants-warned-dangers-land-mines-balkan-route>
- 332 Komunikacija s BHMAC-om, 31. mart 2022.
- 333 Uključujući Pakistan, Bangladeš, Siriju, Afganistan, Iran i Irak, uz zemlje supsaharske i sjevernoafričke regije.
- 334 BHMAC. „Povećano kretanje migranata u blizini sumnjivih površina u BiH", 13. april 2021., pristupljeno novembar 2021, <http://www.bhmac.org/?p=6965>
- 335 Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a S/RES/1325 (2000.), a koju je Vijeće sigurnosti usvojilo na svojoj 423. sjednici, 31. oktobra 2000.
- 336 Internet stranica Programa djelovanja za rodna pitanja i protivminko djelovanje, pristupljeno 20. novembra 2020, <https://www.gmap.ch/>
- 337 Više informacija o Konvenciji dostupno je na <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>
- 338 Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, neslužbeni prijevod, član 1, https://www.legislationline.org/download/id/3417/file/BiH_Law_on_Gender_equality_2003_en.pdf
- 339 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Akcijski plan Bosne i Hercegovine za rodnu ravnopravnost 2018-2022, <https://arsbih.gov.ba/project/gender-action-plan-of-bosnia-and-herzegovina-2018-2022/>
- 340 Prethodnim akcijskim planovima obuhvaćeni su periodi 2010-2013. i 2014-2017.; Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Akcijski plan za provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 „Žene, mir i sigurnost" u Bosni i Hercegovini za period 2018-2022, <https://arsbih.gov.ba/project/action-plan-for-the-implementation-of-the-un-security-council-resolution-1325-women-peace-and-security-in-bosnia-and-herzegovina-for-the-period-2018-2022/>
- 341 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Okvirna strategija za provedbu Istanbulske konvencije u Bosni i Hercegovini, https://arsbih.gov.ba/project/cahvio_strategy/
- 342 BiH je 2013. ratificirala Konvenciju poznatu kao Istanbulska konvencija. Više informacija o Konvenciji dostupno je na <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=210>
- 343 Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine, neslužbena pročišćena verzija, <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/378832>
- 344 Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, institucionalni mehanizmi, <https://arsbih.gov.ba/english/institutional-mechanisms/>
- 345 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine. Strategija protivminko djelovanja Bosne i Hercegovine za period 2018-2025., str. 13. – 14, <http://www.bhmac.org/wp-content/uploads/2019/05/BiH-Mine-Action-Strategy-2018-2025.pdf>

- 346 Indeksom rodne nejednakosti mjere se rodne nejednakosti u tri važna aspekta humanog razvoja: reproduktivno zdravlje, osnaživanje i ekonomski status. Više informacija dostupno na <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>
- 347 ILO, O Međunarodnoj organizaciji rada u Bosni i Hercegovini, pristupljeno u januaru 2022, https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/bosnia-herzegovina/WCMS_471903/lang--en/index.htm
- 348 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Radanje mina 2021., Rod i raznolikost, str. 50, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/3644_NPA_Clearing_the_Mines_2021.pdf
- 349 Komunikacija s NPA-om, 22. februar 2022. i MAG-om, 25. februar 2022.
- 350 Revizija protivminskog djelovanja. Bosna i Hercegovina. Deminiranje 2021., Rod i različitosti, str. 50, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/3644_NPA_Clearing_the_Mines_2021.pdf; Komunikacija s NPA-om, 16. decembar 2021.
- 351 Komunikacija s NPA-om, 4. februar 2022.
- 352 Komunikacija s MAG-om, 25. februar 2022.
- 353 Komunikacija s NPA-om, 4. februar 2022.
- 354 Komunikacija s MAG-om, 25. februar 2022.
- 355 Komunikacija s NPA-om, 4. februar 2022.
- 356 Email Clementa Meyniera, MAG, 3. april 2020., „Uklanjanje mina 2021“/, „Clearing the Mines 2021“, Bosna i Hercegovina, Rod i različitost, str. 50, https://www.mineactionreview.org/assets/downloads/3644_NPA_Clearing_the_Mines_2021.pdf; Komunikacija s NPA-om, 4. februar 2022.
- 357 Komunikacija s NPA-om, 4. februar 2022.
- 358 Komunikacija s NPA-om, 22. februar 2022.
- 359 Ibid.
- 360 Rezolucija Ujedinjenih naroda (2015.). Transformacija našeg svijeta: Agenda za održivi razvoj do 2030. UN dokument A/RES/70/1.
- 361 Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 2365 (2017). Usvojilo Vijeće sigurnosti na 7992. sjednici 30. juna 2017.
- 362 Rezolucija Generalne skupštine UN-a 68/234, 66/223, 64/223, 62/211, 60/215, 58/129, 56/76.
- 363 Bosna i Hercegovina i Okvir Ujedinjenih naroda za saradnju na održivom razvoju za period 2021-2025. Partnerstvo za održivi razvoj, str. 4, https://unece.org/sites/default/files/2021-05/2021-2025_UNSDC_BiH.pdf
- 364 Ibid. str. 6.
- 365 Bosna i Hercegovina. Privremeni zahtjev za produženje roka za ispunjenje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protupješačkih mina i o njihovu uništenju. Juli 2018.
- 366 UNDP. Upravljanje protivminskim djelovanjem, pristupljeno u junu 2020, <https://open.undp.org/projects/00094437>
- 367 UNDP. Projekat MAGMA, https://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/democratic-governance-and-peacebuilding/MAGMA.html
- 368 Neslužbeni zapisnik s virtualne konferencije – Politički aspekti i izazovi susret BiH bez mina: Koalicija zemalja za promociju protivminskog djelovanja, 13. oktobra 2020.
- 369 UNDP. Najčešća pitanja. Saradnja jug-jug i trostrana saradnja, <https://www.undp.org/publications/frequently-asked-questions-south-south-cooperation>
- 370 Internetna stranica Ureda Ujedinjenih naroda za saradnju jug-jug, pristupljeno 15. septembra 2020, <https://www.unsouthsouth.org/about/about-sstc/>
- 371 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.
- 372 Vlasti Bosne i Hercegovine. 2020. Zahtjev za produženje roka za ispunjavanje obaveza u skladu s članom 5. stavom 1. Konvencije o zabrani korištenja, stvaranja zaliha, proizvodnje i prijenosa protivpješadijskih mina i o njihovu uništenju, juni 2020., str. 19.
- 373 Komunikacija s BHMAC-om, 24. novembra 2021.
- 374 Komunikacija s EUFOR-om, 22. mart 2022.
- 375 ITF je humanitarna neprofitna organizacija koju je osnovala vlada Republike Slovenije kao podršku oporavku BiH nakon sukoba i naporima za provedbu mira. Otada je proširila svoj geografski raspon kako bi se odgovorilo na sigurnosne potrebe u zajednicama pogođenima sukobima i smanjile prijetnje mina/ESZR-a snažnim partnerstvima i regionalnim pristupom.
- 376 ITF – Jačanje sigurnosti ljudi. Godišnji izvještaj za 2021., str. 39, https://www.itf.si/upload/publications/itf_ar_2021.pdf
- 377 Banja Luka, Doboj, Bijeljina, Trebinje, Derventa, Brčko, Istočno Sarajevo, Sarajevo, Donji Vakuf, Travnik, Konjic, Mostar i Bihać.
- 378 U Prijedoru, Banja Luci, Sarajevu i Bijeljini.
- 379 Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini, „EU i UDAS uspostavili grupe za podršku i internet programe za osobe s invaliditetom“, 14. april 2020, <http://europa.ba/?p=68438>

- ³⁸⁰ World Vision, „Preživjeli jačaju programe rehabilitacije u lokalnim zajednicama“, 22. avgust 2019, <https://www.wvi.org/stories/bosnia-and-herzegovina/survivors-strengthen-cbr-programs-local-communities>
- ³⁸¹ World Vision, „Preživjeli od mina unapređuju preduzetničke vještine“, 4. april 2018, <https://www.wvi.org/article/mine-survivors-improve-entrepreneurial-skills>
- ³⁸² Finansijski podržalo Ministarstvo vanjskih poslova Republike Koreje.
- ³⁸³ ITF – Jačanje sigurnosti ljudi, „Pčelarstvo kao način osnaživanja žrtava mina“, 13. juli 2021, <https://www.itf.si/news/beekeeping-as-a-way-of-empowering-mine-victims>
- ³⁸⁴ ITF – Jačanje sigurnosti ljudi, Njemačka podržava aktivnosti vraćanja i rehabilitacije zemljišta u BiH, 7. septembar 2021, <https://www.itf.si/news/germany-supports-land-release-and-rehabilitation-activities-in-bih>
- ³⁸⁵ Vogošća, Istočni Stari Grad, Stari Grad i Novi Grad.
- ³⁸⁶ ITF – Jačanje sigurnosti ljudi, „Okončane terenske operacije u okviru projekta „Sarajevo bez mina“, 30. juna 2021, <https://www.itf.si/news/mine-free-sarajevo-field-operations-completed>
- ³⁸⁷ Koridor Rajna – Dunav uglavnom se proteže od rijeke Save i povezuje Njemačku s Ukrajinom i Crnim morem. Dunavskim dionicama upravljaju Srbija, Mađarska i Rumunija.
- ³⁸⁸ Evropska komisija. 2020. Agenda povezivanja EU-a za Zapadni Balkan: Ulaganja za budućnost, str. 43, https://www.wbif.eu/storage/app/media/Library/6.%20Connectivity%20Agenda/brochure_wb_connectivity_agenda_en.pdf

Geneva International Centre for Humanitarian Demining (GICHD)

Maison de la paix, Tower 3, Chemin Eugène-Rigot 2C

PO Box 1300, CH – 1211 Geneva 1, Switzerland

info@gichd.org

gichd.org

